

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

1938. augusztus-szeptember VII. évf. 8-9. szám

NÉMETH LÁSZLÓ: Tanu-évek (regényfolytatás)	337
HERCEG JÁNOS versfordításai (<i>Szvetiszláv Sztetanovics: A váradini bán, — Ráde Dráinac: Nirvána</i>)	354
CZIRÁKY IMRE: Mária fia: Márk (elbeszélés)	356
HERCEG JÁNOS: Bácska, mint irodalmi nevelő	363
REMÉNYI JÓZSEF versei (<i>Megosztott magány, — Kacagás, — Kinai pincér, — Amor intellectualis dei</i>)	367
KRISTÁLY ISTVÁN: Buzafa... (elbeszélés)	372
HERCEG JÁNOS: Németh László	375
HERCEG JÁNOS: Egy óra falunkban (elbeszélés)	379
SZIRMAI KÁROLY: Végállomáson (elbeszélés)	384
HERCEG JÁNOS: Zarathustra Bácskában (vers)	390
HERCEG JÁNOS: Ivó Andrics novellái	391
SOMORJA SÁNDOR versfordítása (<i>Tin. Ujevity: Kolajna XXXI.</i>)	393
LÁSZLÓ ENDRE: Vers	394
SZEGEDI EMIL: Megjegyzések	395
HORT DEZSÓ: Harold J. Laski	400
KÁZMÉR ERNŐ: Ady szerb barátja és fordítója	409
SZIRMAI KÁROLY: Az idegen (elbeszélés)	417
DUDÁS KÁLMÁN: Több mint intelem (vers)	422
SZIRMAI KÁROLY: A marionett-kort (elbeszélés)	423
KÁZMÉR ERNŐ: Irodalmi szemle (<i>Halász Gyula: Édes anyanyelvünk, — Remenyik Zsigmond: Téli gondok, — Hermann Kesten: Ferdinánd és Izabella</i>)	426

JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára . . .	10 Din
Negyed évre	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . .	1'50 Pengő
Negyed évre	4'50 Pengő
Félévre	9'— Pengő
Egész évre	18'— Pengő

A KÖNYVNAP KÖNYVE

HALÁSZ GYULA: |

EDES

ANYANYELVÜNK

Hangban, tartalomban merőben új ez a könyv. A maga eredeti, egyéni módján mutat rá a nyelvünkbe beférkőzött tömérdek félszepségre, pongyolaságra, az idegen észjárásból eredő henye mondatfűzés terjengősségére. Halász Gyula az újságokból, könyvekből és előbeszédéből merített elevenbe vágó példák százaival győzi meg a legmakacsabb kételkedőt. Fegyvere a humor és a nyelvérzék. Megvan az a ritka adománya, hogy fölényesség és bántó él nélkül, mulattatva oktat. Halász Gyula népszerű sorozatos rádióelőadásainak is ez a derült humorba rejtett lelkesültség a legnagyobb vonzóereje. Kívánatosná teszi a helyes magyarságot, a tiszta, átlátszó, egészséges magyar beszédet. Nem veri féltre a harangot, hogy „romlásnak indult hajdan erős magyar”, de enyelgő szavából, könnyed hangjából is kicseng édes anyanyelvünk féltő szeretete.

Könyvnapi ára egészvászonkötésben **4·80 P**
A Könyvnap után **5·60 P**

NYUGAT KIADÁSA

TANU-ÉVEK

(Regény — Folytatás)

3.

Lakásaim és korszakaim tudtak egymásról. A stráfkocsi akkor szállított egyik házból a másikba, amikor életem egy-egy tájékáról is elköltöztem. Író jóformán ugyanazon napon lettem, mint főbérlő. A napos Attila-utcai lakás a budai szinkörre néző öreg házban, ahol az összetolt ágy először sugta meg, mi az független házsnak lenni: a Tanu megindításáig minden gondunknak s boldogságunknak részese. Amit az *Ember és szerep* első részében leírtam, utolsó betűig ott maradt a felhólyagzott sárga ajtószárnyak közt. Ők látták első betegeimet s a furógép zugó gömbjét; beléjük verődött Zsinka Ferenc, a szerkesztő kézirat-sürgető aktatáskájával; ők fogadták a szanatóriumból uj otthonába bevonuló pólyást, akit három év múlva az ölembe hozok majd haza, csak negyvenegy fok lázban haldokolva. A székek rugóit, magántanítványaim térde szalasztotta fel. A nagy asztal s az ormótlan pohárszék közt ott járt s ütődött heves vitában Erdélyi Józseftől Pap Károlyig mindenki, akit első honépitő terveimben együtt láttam. A félig kész élet minden lelkesedése, fájdalma ideköt: innen indultam Rómába, Párisba; innen tüdőtompulatommal a sorsdöntő röntgengép alá; ide jött meg iskolaorvosi behívással a biztos kenyér szaga; itt nyitottuk fel Tormay Cecil gratuláló sürgönyét az Emberi színjáték utolsó folytatásához s itt vártam Raszkolnyikovot szótározva, a halottgyerek helyébe meghívottat, aki a professzor szerint nehezen fog megszületni. A Tanu megjelent s amelyik nap megjött az első öt példány, aznap költöztünk Budáról Pestre; apámék lakó nélkül maradt öröklakásába. A következő három év, mint a Tanu évek, lakásban is csupa száguldás. Három év alatt hatszor költözködtünk, hogy utána megint egy állandó lakás, sirlőtti utolsó iakásom fogadjon be: mint bukásom köbörtöne, vagy művészetbe halt maradványu mentsvára...

Az írói munkában mindig van valami elkiáltás-szerű. Az ember ráeszmélt valamire s szent hevében kiböki; aztán leguggol, behuzza a nyakát s várja, mit idézett fel. Első időben szinte minden tanulmányom, bírálatom után volt néhány ilyen lapító napom; a

tapasztalat később megnyugtatót, hogy az ember ritkán kiált egész bolondot vagy ha igen, ritkán veszik észre. Még később, a Tanu esztendei arra is megtanították, hogy akármit kiáltok a visszhang mindig ugyanugy kámpol vissza. Így lassan nekibátorodtam, majd elfásultam. A Tanu megjelenése után azonban ez az önönmagán elrettent sunyítás, minden fölkészülés ellenére, hosszabb és mozdulatlanabb volt, mint előbb vagy utóbb bármikor. Mint egy sündiszó, úgy gömbölyödtem be a Kmetty-utcai dolgozó szobába s vártam, mi következik. A Tanuval természetes elégedetlen vagyok. Szeptember 26-ikán a költözés és az első példányok napján az első dedikált példányt hat oldal siralommal küldöm le Gulyásnak. »A Tanunak nem ilyennek kellene lennie... érdeklődését kapkodónak; nyelvét csikorgónak, szellemességét olcsónak találom. Elégedetlenségemben az egyetlen vigasztaló maga az elégedetlenség. Most már minden erőmet össze fogom szedni. Ha jóhiszemű olvasókat tételezhetnék föl magam körül, talán elnézőbb tudnék lenni ehhez az első számhoz; így az ő konokságukkal olvasom..., mindenütt látom a bevágásra jó felületet... Állapotom a vesszőfutásra készülő emberé, aki örül az első csapásnak, mert hisz a fájdalom a fájdalom elképzelésétől váltja meg«. A halálról beszélek, farmernek akarok menni, előbb persze tető alá hozom műveimet. A végén magam is megsokallom s a magyar betegséggel mentegetőzőm: »Magyarországon talán mindig ilyesféle gondolatok szomszédságából fakadtak az írói alkotások s e fájdalomnak volt étvágya a munkaláz, mely engem is életben tart, míg elemészt«. Gulyás anynyira meg van hatva a megjelenés tényétől, hogy nem is jut figyelme vigasztalni. Első órákban csak maga a tárgy, a kezébe került négy iv papír foglalkoztatja, — egy új szellemi lény testét becézi benne s csaknem helyben hagyja kifogásaimat.

De Gulyás Pál barát, a Tanu keresztapja és cinkosa s nem is oldhatja fel az én süngörcsömet. Elszántan és dermedten várom az első látogatót. Erdélyi József robog be. Öneki bizony kisebb gondja is nagyobb a Tanunál. Új korszak küszöbén áll maga is, vers-uiságot ad ki, ott árulják az Est mellett az utcán. Egy aranyhaju tündért ünnepelnek a versek, aki melleleg kitűnő francia s Jóskából is francia költőt nevel. Csupa áradás, kamasz tűz, önbizalom ez a hamvából parázsló, ősei kinjával keserű ember. A külseje is megváltozott, ruhája csinos s Van Goghra emlékeztető arcán rezes mosolygás. Ideái pillanatnyi szélcsendjében eszébe jut, hogy én is adtam ki valamit. — Én nem értek hozzá, veti oda, de szídnak, mint a bokrot, az biztos, s már tovább száguld kedvenc veszejein; egy költő előbb megtanulhat franciául verselni, mint beszélni (ami egyáltalán nem bolond tétel.) Amikor elmegy, otthagyja magas báránybőr kucsmáját; a kucsma nem illik új állapotához. Feleségem elteszi s a költő nem jön érte soha. Az a kerítő juhász kutya ösztön, amely egyszer már Tamásit is megkapta a Cimere-sekért; az Erdélyi versujságának is neki ugratott a Protestáns

Szemlében. A versek csakugyan gyengébbek a többinél; de olyan nagy veszedelem az? Erdélyi visszatált a sorsához, vissza talált volna énnélkülem is; a bírálatba azonban becsúszott egy helytelen tréfa (azt irtam az aranyhaju mint muzsa nem vált be) s ezt nem bocsátotta meg soha. Kár — ha egyoldalú, hallgató barátja voltam is, szívesen hallgattam volna őt igaz szeretetben még harminc esztendeig.

A másik rengésjeiző készülék, mely a Tanu első hatásáról hirt hozott, megint egy baráti pár volt; nem is az újságuk, hanem az ijedelmük. Pap Károlyék akkortájt nehéz viszonyok közt éltek s én, aki egy jövőendő zsidó-magyar béke parlamentereként kezeltem s mint emberrel és vitakozótárrsal is igen jól egyeztem, följánlotam, lakjanak nyáron át a mi elhagyott Attila-utcai lakásunkban. Amig mi Sátorkön mulattunk, Károly csakugyan ott olvasgatott a hüvös fogorvosi székben; ősszel aztán ők akartak segíteni mirajtunk s lakó-bajokról hallva bérlőkül ajánlkoztak a mi felsőgödi kisházunkba. A Tanu megjelenése szemelláthatón megijesztette őket. Ez a kettős kohabitáció valóságos testvér-hirbe hozott bennünket; épen csak egy iskolaorvosi állást mulasztottam el szerezni nekik, amelyből ezt a rokonságot a Tanuval is vállalhatták volna. A kiköltözés, mint a kezemben maradt levélváltás mutatja, nem ment izgalmak nélkül: látszólag késő autók váltották ki, valójában az összekötözöttség veszclyei. Az asszony tanácsért futott egyik barátunkhoz: ami kis jövedelmük csurrant, a Nyugattól s Földi Pesti Naplójától kapták, nem volt szép, hogy kenyerük a Tanuval kockára tettem. Magába nézzen, aki ezen az egocentrizmuson megbotránkozik. A férfi kettőnk közé szorulva hősín hallgatott, legfőlebb a Földi-kritikát kifogásolta. A kis közjáték azonban, mely nagyon is emberi és ildomos volt ahhoz, hogy barátságunkat elbonthassa, az Erdélyi »szidnak, mint a bokrot«-jánál is nyomósabban mondta el, hogy egy istenek üldözte cselekedet vérszennyen van rajtam, amelytől bölcsebb elhuzódni.

Egy péntek est aztán, ez volt a Nyugat Pozsony kávéházbeli összejövetelének a napja, olyan hírnök is érkezett, aki bírák közt is ott ült s nem kis élvezettel számolt be az újdonsült merénylőnek tette hatásáról. Pletyka, mi közöm hozzá, — utasítottam el, magamban félénken és gögösen, de a képzelet, mely nem az okos elhatározások, hanem az oktalan érzelmek szerve, visszautasításom ellenére is munkált s ma is munkál az elibeállított képen. Hányszor ültem márványasztalánál, a Vérmezőre tekintő ablakkal szemben s ha a Pozsony-kávéházra gondolok, mégsem a megélt jelenetek egyik-másika száll föl az emlékezetemben, hanem ez, amelyiket csak elképzelttem. Ha regényt írnék: a látomás erejével tudnék lefesteni minden arcot: a fölényes guny, a tétova káröröm, a csinnált felháborodás, a hallgatag irigység, rejtett szánalom arcjátékát, ahogy az ottlevők későbbi magatartása ennek az első aeropagnak az összehajolt arcaiba visszavetült. Maga a Mester állítólag

hallgatott s csak a végén jegyzett meg annyit: majd meglátjuk meddig bírja. Ki bizonyíthatná be utólag, hogy csakugyan elhangzott-e a fölfőtt ijjonc-íjek közt, ahol egy nagy homlok körül haj, szem és végzet összefeketedik, ez vagy ilyesféle a mondás; de mindaz, ami azóta történt, akkora írói, nem: jósi hitelt ad neki, hogy a rembrandti kép emlékezetemben azóta is ezt hordja cirgyánát.

Az összegöngyölödött Tanu körül a magányába beszivárgó hírekből s magának a magánynak a rémlátásából így alakult ki az első burok, melyet széttépní többé sohasem lehetett. Ez az amire készültem, mondta a sátorkői elszánás s az első napok valódi vagy képzelt »külvilága« csakugyan eléggé hasonlított ahhoz, amire a mellét teleshívó vállalkozó a levelük imbolygató fák közt elszánta magát. Lassan azonban másféle hírek is érkeztek. Gulvás Pál itt is ott is kezükbe nyomta debreceni ismerőseinek a Tanut s a beléjük futt lelkesedést visszakapva, benne is főlebbszállt a lelkesedés s még bátrabban lelkesített. De közbe a szétdarabolt ország más részeiről is futottak be biztatások. Egy fiatalember, aki a harmadik egyetemi esztendejére a mi udvari szobánkban vett ki szállást, igen alkalmas címjegyzéket adott át nekem. Számontartottjai (nem egészen írók s már nem is csak olvasók: az a réteg, amelyre egy új folyóirat s vakmerő kezdés leginkább számíthat), csaknem mind válaszoltak és fizettek. Ezt a Gál István nevű fiatalembert még az első öszön hozta fel hozzám Tamási Áron, amikor meg akarta mutatni, hogy a Cimeresek levágásáért nem haragszik. Első tömjénül egy gépelt füzetet mutatott be: összes megjelent tanulmányaim jegyzékét; évek és folyóiratok szerint. (Még egy ilyen füzet volt nála: Féja Géza összes művei). Később feltűnő szépírásu kártyákat kaptam tőle: új enciklopédia-tanulmányom mint korszakalkotót üdvözölte, a Tanu tervétől el volt ragadtatva. Persze nemcsak tőlem volt így elragadtatva: ő mindenről tudott, mindenben izgult, az írók (nagyobb önróniával mint gondolták) elnevezték »az olvasó«-nak. Tanulmányaim közül »A tekintélyes ifju« tetszett neki a legjobban, melyben Kazinczy ifjúkori kopogtatásait, versengéseit, szervező s önképző szenvedélyét festettem meg a levelezés s a Kassai Múzeum alapján. Tévesen önarcképnek hitte s magát idomította hozzá. Amikor a Kmetty-utcába költöztünk, megkért, nem adnám-e ki neki a diákszállói kvártély ellenében cselédszobánkat. A Tanu félelmes anyagi perspektívája a pénzt is kívánatossá tette, könyvtárlátogatói nehézkességem pedig a mozgékony »Kazinczy-jelöltet« is. Öneki öröm lesz — gondoltam, — hogy a Tanu műhelyében élhet. Nekem pedig öröm, hogy rajta át talán más fiatalok is beleszoknak ebbe a műhelybe, ahol ugyis nemzedékek számára született terv és munka.

A szétküldött mutatószámokba gépelt gyűjtőiveket tetünk. Én ugy számítottam, hogy ha ilyenféle folyóiratból elfogy száz példány, már jó A terjesztő (az Egyetemi nyomda egyik tiszt-

viselője) kétszáz fizető olvasót ígért. De még ez a kétszáz is azt jelentette, hogy a Tanut a maguk zsirjából kell kivágni: az ifjuságra gondoló 60 filléres példány ár (lecsapva belőle a könyvárusi 40 százalékot), a számonként három-négy száz pengős nyomdaköltség egy ötödét sem hozta volna meg. Az eredmény meglepő volt: csak a mi gyűítőivenkre háromszáz előfizető futott be két hónap alatt. A főgyűítő persze megint Gulyás Pál volt, aki a mondai ötvenes számot akarta Debrecenben elérni. Megvan még a névjegyzéke, ahol sógorain és szülein kívül szelid felesége is mint önálló előfizető szerepel, titakozásom ellenére. Erdélyben Molter Károly buzgott, a Vaidaságban a tüdővész, biztosító orvoslás és irodalom szervezés utolsó állomásait vándorzó Szenteleky Kornél volt főgyűjtő. Kecskeméten a nyomda körül, Győrött Tóth László sakkbarátjai közt zsendült fel egy kis Tanu oázis. Pesten Basch Lőránt fizetett elő tíz alapítványi író részére. Hogy Ella a Tanu-olvasással meg nem gyanusítható rokonokat és ismerőseit sem hagyta békében — elgondolhatni. Nem is igen akadt köztük őszinte lélek, aki a mutatványszámot vissza merete volna küldeni. Hogy október derekára ő is megkönnyült terhétől (két órával vaiudva tul Arany tanulmányomat), az egvényes kicsiny és az egyhetes piciny közt boldog gonddal vezette tovább ábécé-mutatós jegyzőkönyvét, mely egymaga jó harmadát fedezte a Tanu kiadásainak. Az Egyetemi Nyomda négyszáz példányt adott el az első számból s mivel ezt a számot első bőségünkben mi magunk is könnyelműen szórtuk, csakhamar megjött a figyelmeztetés: vigyázat, nem tudunk később teljes első évfolyamot adni. Ugy is történt: minden műveim közt a Tanu első száma az, amely ha nem is a második kiadást, de legalább az elfogyást megérte.

Mit érezhet egy sajtófejedelem, amikor százezres kiadványai csucsáról erre az aprócska büszkeségre lepillant? Én a Kazinczykor kiadvány-sikereire gondoltam s nem szőgyeltem a büszkeséget. A becsületes magyar író 1932-ben egyáltalán nem volt jobb helyzetben mint 1800 körül. S a mindent elárasztó ellenirodalom hullámai közt nem volt kisebb öröm egy apró szigetet teremteni, mint az akkori közöny homokszivataggal egy forrást elfogadtatni. »Kik ezek a hódítók — irom a Felhőkakukvárban — akik a brittek bölcsességével szállják meg a mai élet minden Szuezeit, Máltáit, Szingapurját, úgy hogy ellenérzésük nélkül hajóra se szállhatsz s impri-maturjuk nélkül árvaabb vagy hazádban mint voltak a Csokonai-korabeli poeták?« A könyvdiktátorok alighanem eleresztették füllük mögött nemcsak a megtisztelő britt jelzöt, de az egész Tanut. A Csokonai-korabeli árvaság emlegetése azonban nekem meleget lehel a szívem köré. A Tanu megindulásáról a Nemzeti Ujságon kívül egyetlen sajtótermék sem számolt be — s később is csak egy napilap, a BH ismertette egyszer-másszor; attól azonban, hogy a szervezett nyilvánosság eszközeitől megfosztva mégis csak csi-

nált egy piciny nyilvánosságot maga körül, irodalmunk első uttörőinek bátyai mosolyát éreztem magamon.

E kicsiny közönség soraiban itt-ott ismerőseim is feltűnedeztek már. Elsőül Cs. Szabó László kopogtatott. Összehasonlítja a Nyugat októberi számát a Tanuval s bár a Nyugat fenmaradását kicsiny irodalmunk fontos érdekének tartja, a bennünket izgató kérdéseket a Tanuban találja meg. Igen melegen irt Tamási Áron: »sok hibája van irodalmi életünknek, de a legnagyobb az a posvány, melyet te igyekezel lecsapolni a Tanuval«. Valami tömörlésre is céloz; ahhoz jó gerinc volna a Tanu. Legjobban a levél végének örültem: »Most darabírással kinozom magam. Népi játékot szeretnék írni: olyat mintha népi színműirodalmunk sora nem is lett volna... Érdekes volt, amit Aristophanesről írtál.« Még érdekesebb, hogy a tanulmány írása közben én is többször gondoltam Tamásira. Földizü humor és délibáb irreálitás aristophanesi elegyítésére kevés alkalmasabb magyar tehetség született s ha az Énekesmadárhoz tanulmányom csak egy szikra bátorságot is adott, megérte vesződni vele. Egy hónapok óta súlyos arc neuralgiában szenvedő kritikus, Illés Endre, valahol a Múzeum-köruton látta meg a kirakatba tett Tanut. Két fájdalom szünetében elolvasta s boldognak nevezte, aki ilyen világot tarthat tenyerén. Gyermekes rá-tartóságában is vonzó volt az a levél, melyet egy ismeretlen, de nyilván író-jelölt egyetemi hallgató intézett hozzám »a nyelv-tudomány bátyái közül«. »Nekem a Tanu örömmel jött« — írta ez a választékos levél — íróját a Protestáns Szemle Mórincz Zsigmond cikke óta szörnyűnél szönyűbb folyóiratok hasábján követtem kereső utjain, eleinte gyerekek-lelkesezéssel később baráti szolidaritással, aggóató szeretettel. »Ez az aggodalom vitatkozik most is önmagával. A teljes magány szerinte nem morális mint életforma, mert a remeteség épp annyira halálszagu mint az önbenorzással szaporodó növények élete; nem morális mint műfaj«, mert nemcsak a monolog visszaélés ma már a nézőközönség türelmével, de a pozicione konzervatív egyház is egyre lejjebb tessékeli papjait a szószékről és belmissziót hirdet, nem is szólva a szavalókórusokról; de nem morális mint irodalom sem, mert az irodalom: nomen kolektivum. Elutasítja a védekezést, hogy egy ideig a fiatal írók jobbjában biztam. »Nem bizni kellett volna, hanem meg kellett volna keresni őket.« Ó maga is lát egy »szekérre való fiatalt, aki nem ma láriás s kiknek nevét attól félek, a Tanu nem igen hallotta.« A folyóirat különben »mint írás újra lelkes szemü gyerekké tesz, az osztatlan szellemi élet légkörével vesz körül: öröm és gyönyörűség. Köszönet jár érte.« Öt hat év eltelt s nem tudom, hogy a szavalókarok valóban rábizonyíthatták-e a remeték tanuságtételére az erkölcs-telenséget. Azt a szekérre való legfiatalabbakat sem látom sehol, akit kortársaimat elvesztve érdemes lett volna megkeresni. A levél azonban minden álokoskodása ellenére is tetszett: egy kölyök-szellem igyeckszik félig játszva félig komolyan, mindegy hogy mi-

lyen érveléssel, de fűrgén és bátran az apjával szemben állást foglalni. Tegyük el irójának a nevét: Bóka László.

E szolidaritástjelző levelek közt (Pintér Jenő volt tanárom évi tiz pengővel járult a folyóirat fentartásához, Kosztolányi Dezső éles kritikámnak helyeselt, Illyés nevét az előfizetők közt találtam meg) egy hiányzott csak: a kinyomatott helyeslés. Kerecsényi Dezső Protestáns Szemle-beli dicsérő ismertetését nem számítva, a folyóirat-irodalom ébreg elhallgatja a Tanu megjelenését mint a napisajtó. Én azonban az első, nem álmodott siker szelében alig törődtem ezzel. A »tervhalmazó« akit Gulyás Pál görbetükre később oly szíven-találón örökitett meg, mint mindig, amikor annvi hézagocska is kinálkozott terveim számára, amennyi egy fűmagnak két flaszterkő réseiben jut, egész erdőt készült kizsendíteni. A terjesztő s Tóth László is, (akik a gyors fogyásra tulzó bizakodásba estek s ezerötszáz példányszámról álmodoztak) komolyan hányták-vetették kiadóí terveim. Én azoknak a külföldi íróknak a kiadásába igyekeztem beléharaptatni őket, akiket a Napkelet majd a Tanu Kritikai Naplójában emeltem ki. Nyitányul: Ortegára s Proust első részére gondoltunk. Ortegát én fordítottam volna; Proustról Gyergyáival tárgyaltam. Mint mondta, irt is a francia jogörökösnek, de eredménytelenül. Az ezerötszáz helyett hét-nyolcszázon megállapodó Tanu aztán a könyvesek kedvét is lelohasztotta, a Tanu égaljának a beborulása engem is elkedvetlenített. Egyelőre 1932 október-novemberében lobogtak a »tervek«: »halmazva« mint a téli tűz, amellyel nagy éjszakát kell ellensúlyozni.

A Sátorköről Pestre vonult Tanu váratlan sarkalást kapott tehát otthonában. Szükség is volt erre, mert maga az otthon — e sikerecskével együtt sem volt olyan alkalmas tojófészek, mint az ezüstfa alatti ház galamb-névjegyes magasszintje. Hét éve laktam a Budapest nevű város-konglomerátum legbájosabb kisvárosában: a Krisztinában. Nyaraimon a Szőnyi István fényekre emlékeztető Felsőgöd s a Tanu paradicsomi szűlőhelye. Sátorkő osztozkodott. Ezek után nehéz volt visszahonosodni a sötét Terézvárosba, diák és egyetemi hallgató korom otthonába. Ablakaink megint északra néztek, az utcán e fél-gettó zaja s a Nyugati pályaudvar fűstje. Az erkélyre aludni kitett csecsemő szipogó orra körül, félóra mulva fekete karikában állt a korom. Az iskola is beállt s jó háromnegyed óra veszteséggel kellett a Körönd tájáról Budára szaladgálnom. Az emberek és rokonok is jobban megtaláltak: a gyermekzaj pedig kétszólamu most már. A tervbevett iramot, hat hetenként egy szám, így hamar fel kellett adnom s a Tanu őszi és téli számaíról bizony leverődött a nyári fény, mely az elsőn még rajtacsillogott.

A műveknek ez az évszakkal hajlása (mely egész munkásságomon feltűnhet) a témák ölmos eső színén kívül azonban mohóbb könyvböngész kedvet is hozott. Ha az első a költő száma volt; a második, harmadik (melyekhez legalább száz művet kellett annál kevesebb nap alatt átnézniem:) inkább a könyvolvasóé. A

régi szint a Proust-tanulmány folytatásai s a kritikai napló-folytatása őrzik. Az utóbbiban elsőnek magasztalva az azóta Nobel-díjjal kitüntetett Roger Martin du Gard regénysorozatát s elsőül, de remélem nem utolsónak hűtöttem le a már Nobel-díjas Sigrid Undset iránti mértéktelen elragadtatást. Nyári gondolataim folytatta a Középeurópa-rovat is. Nyelvtanaim s egy igen rossz német könyv ürügyein itt konstituáltatott először az azóta is sokat hánytvetett keletközépeurópai haza. Inkább az ősz vívmányai már (bár a sátorkői katalógusban is derengnek) a Nyugat elődei s az Ujabb történelmi munkákról szóló tanulmány.

A Nyugat elődeinek a kinyomozására Péterfy csábitott rá. Színházi bírálatait majd tanulmányait olvasva feltűnt, hogy a huszadik századi magyar irodalom »esztéta-palettája« mennvire ott van az ő kezében már. Gina költőjét Ady vallotta ősenek s kettejükben könnyű volt — egy nemzedékkel előre vetve — a Babits-Ady szerep előképeit megtalálni. A tisztanyelvű Ambrus maga állt oda, hogy a társaság Kosztolányija legyen. Justh Zsigmondra Halász Gábor rajongása hívta fel már évekkal előbb a figyelmet; Asbóthról, ha jól emlékszem, Szabó Dezső irt. Tolnai Lajos két öreg barátomnak: Harsányi Kálmánnak és Földessy Gyulának volt vesszőparipája, Zilahy egyik példányát ezen az őszön kaptam meg egy harmadik öreg barátomtól. Nem kis virrasztások közben csaknem egész munkásságuk átnézvén (s még néhány közbük eső íróét mint Komjáthy, Reviczky, Domokos) lehetetlen volt föl nem ismerni, hogy a Nyugat nem merész uttörés volt, mint eddig hittük, hanem nagyszerű (s már a sokak csödületével szennyezett) kiteljesedés, melyhez egy sor örültségbe, tüdővészbe, öngyilkosságba rohanó író adta trágául a véréit és agyát. Talán csak Beszenyei és Vörösmarty fellépte táján változott meg ugy a magyar szellem színe: mint ezekben a tiszta, legázolt szellemekben. Csodálható-e, hogy a Tanu, aki maga is az ő sorsukra s az ő égálicvarázsló munkájukra készült; kissé magát is bátorította példájukkal.

Kevésbé alapos, de hatásában kétélűbb volt a történet és irodalomtörténet írókról szóló tanulmány. A Nyugat elődei ma már biztos irodalomtörténeti közpréda; »felfedezései« legfeljebb néhány fiatalembert kótyagosítottak átmenetileg, irodalomtörténeti sirturkálókká (irodalmunk minden kis fejéja alatt zseniket szimatolva) az Ujabb történelmi munkák azonban egy vesztegzárt oldott fel, mely élő történetíróinkat, Szabó Dezsőt emlékezetes bírálati óta, a könnyen lelkesedő és könnyen nevető ifúság szívtől csaknem teljesen elzárta. Szabó Dezsőt alkati türelmetlensége kétségtelen sérelmei, nagy teremtő bírálati közben, megbecsülendő értékek ellen is fel-felzuditották. A magyar tanító »zseni« nem engedheti meg azt a fényüzeést, hogy olyan igazságtalan legyen másokhoz mint mások ő hozzá s ha használni s nem pusztítani akar, kortársait, Berzsenyivel, nem mérheti Cátokhoz és Ciceróhoz, hanem csak azokhoz, a törpe sarmatákhoz, akik közt él.

Szabó Dezső több kitünő írón (Babits, Tamási, Móricz) kívül, jóformán az egész tudománnyal szemben eldobta ezt a szarmata-elvet s csufolódo megjegyzéseiből legalább tíz évjárat ifjuság orrán lett szemüveg. Nem mondom, hogy nem voltak, akik válogattak s itt-ott nemcsak gaszuláltak, hanem lelkesedtek is; de ezeket tíz ujjamon megszámlálhatom s szavuk egy szük körön nem terjedt tul. Bevallom, ebben az irányban én sem jutottam tovább mint a derékhad» a francia és angol irodalmat, a mi lirikusaink harmadik csapatát jobban ismertem, mint legkiválóbb tudósainkat. Így a szemle: számomra is fölfedezés volt; a regényírók után örömteli.

Azt, hogy mint szorosán vett szakember ki mit ér, természetesen, nem bolygathattam. De a történetírás irodalmi műfai s azontul szellemi magatartás is: »módszerük« és »szellemiségük« megítélésére pedig meg volt a képesítesem. Első tájékozódásom elkiáltását talán nem is kell röstelnem. Thienemann érdemeit ma is inkább a Minerva fentartásába látom, de alapfogalmaival szemben sem voltam, ugy érzem, tiszteletlen. Németh Gyula, Horváth János, Szekfü Gyula kiemelése s jellemzése pedig azóta is tovább igazolódott. Különösen a Szekfüről szóló rész ragadt meg akkor sokakat; az ellentétet (a legnagyobbakhoz méltó módszer— de nem igazi, nagy természet »ugy ahogy a nagy természet« szó irodalmunk legnagyobbjain végigpillantva: fölzeng) ma még igazabbnak érzem. Hogy maga a történetíró is emésztdött közvetlenül vagy közvetve ezen a jellemzésen; nekem a »neobarokk« szó árulta el a Három nemzedék új kiadásában. A tizenyolcadik századi barokkal én állítottam szembe a mai barokkot, megkockáztatva a gyanut, hogy a Szekfü barokképe ösztönszerűen a mai barokkot védi. Szekfü válaszul-e, megtámadta a mai barokkot, melynek egyik teremtoje, oszlópa s igaz: nemesítője volt. A Magyar Szemle egyik famulusa később hetyke leszólásként intézte el a történetírókról szóló tanulmányt. Hatása mást bizonyít: amit magamnak örömmel fedeztem fel, mások is föl merték most már röstelkedés nélkül fedezni s mivel a hatalmat vidámabb dolog fölfedezni mint a számüztötet, már-már mértéken tul és velem szemben is.

Így nőtt s vetette ágát a Tanu mustármagja. Van-e ma közepes olvasó is, aki az első számokat forgatva észre nem veszi, amit akkor a legjobbak sem láttak: a sokféle ágazó érdeklődés szerves egységét? »Van valami egy tudós természete és elmélete közt, amit előelméletnek lehetne nevezni — írom Korányi Sándor ürügyén. A tényekbe még nem kapaszkodott bele, de már felismerhető rajt az elmélet dinamikusváza.« Odébb ugyancsak róla »Ő mutatta meg nekem először, hogy a szerkesztés a művészetten kívül is mennyire elárulja a szellem előkelőségét s hogy hasonló szellemi alkatu emberek hogy találnak rá rokon szerkesztési forrásokra hihetetlen távolságokon át.« Amit itt előelméletnek, szerkesztési formáknak, Proustnál, Szekfünél, »módszer«-nek nevezek,

de ha tetszik németesebben, a teremtő szellem strukturáinak is nevezhetnénk: az az amiről a Tanu első évfolyamában szó volt. Nem bíráló, nem ismertetés, nem ismerethalmaz, hanem egy új sokoldalubb és nemesebb szellemi struktúra, vagy egyszerűbben egy előkelőbb emberség kitenyésztése volt a cél. A nagyokká egyeztetve megteremteni magamban s megteremtve magamban belecsenni a kicsinyekbe. A második és harmadik vezércikk címei: Új nemesség, Minőség forradalma e fölé a törekvés fölé ütöttek lobogót. — Lobogót, mely ellen már fölkerelkedett — nem is a szél, maga Aeolus.

4.

Babits Mihály kritikája a Tanuról, mely a nyugat 1933 februári számában jelent meg, következményeiben talán a legsúlyosabb magyar nyelvű műbírálat. Kölcsey Berzsenyi kritikája jóval kevesebb hatást váltott ki, de az évek végül mégis csak feloldották nyúgéből a sziklai mélakórust s a kifogások, melyek kétségkívül hozzájárultak összeomlásához, programot is adtak az öngazolóknak egy hosszú s eszmékben termékeny öregkorra. A Babits bírálatot elszenvedője könnyebben fogadta. Halása fordított visszhangként, az idővel erősödött s fokra-fokon nyerte el halálosítélet szerű konduktását. Honnan kapott ekkora súlyt egy írás, melynek terjedelme alig két oldal s igaza talán egy unciányi?

Egy határozott, marasztaló bírálat Babits Mihály tollából a Baumgarten-idők előtt is megnyomta volna azt, akire ráesik. Nemcsak mert egy nagy író szava az írás dolgaiban mindig súly, hanem mert Babits Mihályról köztudomású, hogy nem vetette el könnyelműen a súlykot s óvatossága tanulmányaiban mindig nagyobb volt, mint spontaneitása. Én magam, ha nem is irigyeltem, de föltétlen becsültem őt az alibiknek azért az állandó lélekjelenségéért, mely szinte minden felmerülhető vád ellen eleve sáncot emelt: felállhatott bármilyen párt, világnézet, egyéni érdem; ő már előre fedve volt annak a figyelembevett igazával. Olyan hangú bírálatot, mint a Tanuról, nem is olvastam tőle soha; félmondatban hőköt tán egy-egy scmmirekellően hasonlót, de teljes fegyverzetében (pedig megért néhány ostorozható irodalmi csodát), sosem volt ennyire kardos és ilyen kevésbé pajzsos. A közönség, amely e látványt megérte, nem gondolhatott mást, minthogy akit az alibik embere így mer ütni, azt rajta a megsértett érdem számon soha nem kérheti. Hogy ezt az írónak is el kellett gondolnia: természetes.

Rontotta helyzetét, hogy ennek a kegyetlen ítésznek, aki minden gyékényt kihuz alá, ő volt éveken át az előharcosa. 1928-ban, Babits ott volt, amit a halhatatlanság purgatóriumának neveznek. A Nyugat szerkesztőjével nap-nap utáni horzsolódás, a zsidóságtól neheztlenség; a keresztényeknél avas guny, a kortársak közt: féltékenység. Ebben az elhagyottságában, néhány fiatalember, első-sorban Halász Gábor és én voltunk azok, akik az ő nevét újból

felemeltük. Tárgyilagos olvasó nézzen utána: jelent-e meg 1922-ig Babits lírájáról felfedezésszerűbb tanulmány, mint az enyém az 1928-i Napkeletben. Kritikai s műfordítói munkásságának is alighanem csak dicsérői s nem megbecsülői akadtak nagyobbak Nyugatabeli bírálataim óta. Baumgarten-dijamról is elsősorban azért mondtam le, hogy a pénzt s a velejáró gyanút viszonyunkból kikapcsoljam. Szó sem lehetett tehát arról, hogy az általam is emelni segített író bírálatát akár magamban, akár a nyilvánosság előtt hasonló leszólással intézhessem el. Engem kötött a mult: véleményem s felelősségem is. A dilemma, ha csak egyszerű irodalmi humcut lettem volna is, fogott. Vagy becsületes szellem Babits s akkor a bírálata sem lehet rosszhiszemű vagy nem az s akkor mért törttem utat a Babits kultusznak. De én nem humcut voltam, hanem minden alkati és indulati különbség ellenére szintemelő munkásságának őszinte tisztelője. Így alig védhettem magam anélkül, hogy értékrendem össze ne kelljen dobnom.

Nem vitás hát, hogy a Babits-bírálat a Tanu első rohamát akkor is megállította volna, ha csak bírálat: azaz szellem ítélete szellemről. A Tanu első olvasóinak, többnyire a Nyugaton iskolázott elméknek, össze kellett nézniük: bakot lőttünk volna? Aki ismerősének ajánlotta a Tanut, egy kérdést kap vissza: Olvastad Babits bírálatát? Az ajánló morog valamit személyes okokról, de azért nem dicséreti többé olyan fesztelenül. Titokban ő is felületesnek tartja a műveltségét, hátha lelepleződik egy ilyen Tanu-féle papir magasztalásával. Az is természetes, hogy akit viharos kritikai multamban itt-ott megsértettem, kapva kap az elmarasztaláson; hogyne, hisz ezzel Felhőkakukvár minden madara felmentést kapott. Ó, már-már elhitttem ennek a Némethnek, hogy csakugyan én csinálom az ellenirodalmat. Milyen balga tud lenni egy ponyvairóban a lelkiismeret? Irt mirőlünk valaha így a legnagyobb Mihály? Világos, hogy nem mi vagyunk, hanem ez az ál-Tanu az igazi elleníró. Tőle kell félneni a darvak V-vonalát és a szellem tiszta röp-tét. Jaj milyen igazam volt, amikor utasítást adtam, hogy újságinkban még az előadó este műsorhirdetéséből is ki kell gyomlálni a nevét.

Mindennek be kellett következni, amint be is következett a Babits-kritika hatására. Ez azonban még szellemi hatás, az éveken át tárolt írói erőfeszítés; a tekintély hatalma, amellyel szemben egy másik friss erőfeszítés, az önigazolás rcményével veheti fel a küzdelmet. Végzetessé a Nyugatabeli bírálat azért vált: mert szellemi mezben anyagi erőket vonultatott fel. Magukban is félelmes anyagi erőket, amelyeket nyomor és romlottság még megsokszorozott. Azon a számon, amelyben a Tanu-bírálat megjelent, már Babits az egyetlen szerkesztő: végre sikerült Móriczot kibuktatni. A komoly irodalomnak a Nyugaton kívül még mindig nincs orgánuma. Azt a homályba veszett kerülő utat, melyen én küzdtem föl magam, a »jobboldali« ellenirodalom lapjain át: csak egész kivéte-

les szívósság vállalhatta. Annak, aki tehát a maga szintién akart írni s nem volt kiadói szerződése, (akkoriban Márai volt az egyetlen kiadós író, s Szabó Lőrinc az egyetlen újságpapíron virágzó költő) Babits szemöldöke és a nyilvánosság körülbelül egyet jelentett. Az én példám ezeknek az íróknak elrettentésül volt szánva: micsoda mennykövek hullhatnak alá a rakoncátlanokra ebből a szemöldökből. Hogy valaki a maga büniért ezeket a villámokat Prometheusként elviselje, sors volt, de hogy valaki a más büniért a kiüzetéssel együtt elvállalja: valószínűtlen, ritka önfeláldozás.

A szigorú egyeduralmat azonban még meg is lehetett volna sckalni. A Baumgarten-pénzt hol az az író, aki már megsokalta? A Babits-bírálat azért tudott engem a magyar szellem fejlődéséből (ha nem is rögtön, de néhány év alatt) a szó szoros értelmében kizárni, mert nem bírálat volt, hanem »kurátori enciklika«. Egy ötven-hatvanezres jövedelmű bérház, ez az én igazi ellenfelem. Hol jobban, hol rosszabbul fizető partájak ugratták ki ölelésemből a barátot, terveimből a fogadkozót, könyököm alól a székátlát. Voltak pillanatok, amikor úgy látszott, megszökhetem ez elől a bérház elől, mely hajtott, mint Goethe gyermekét a harang. Végül azonban mégis csak ő került újra és újra fölü. Hatvanezer, ha csak a felét osztották is ki a megfelelő helyen, a legalkalmasabb kezekbe, Tündérországgá tudta változtatni körülöttem a világot. Tündérországgá — nem ahogy Móricz érti Erdélyre, hanem ahogy a Magyarországból beküldött biztosok értették, akik cselek és török varázslata közt jártuk a sötét hegyek országában. Alig van fiatal író, akiről meg ne tudnám mondani, mikor vétett ellenem a Pénzre gondolva. Lehet, hogy tul is ment ez a varázslat mágusa szándékán. De a tánc ment már nélküle is, neki csak egyet kellett tennie: vissza nem vonni az enciklikált. S most már hiába vonná: annak a mi szándékaimból és belőlem megmarad nincs szüksége az ő feloldozására s alibiére. Dolgoztak ellenem más erők, látszatra nagyobbak: a legorvabb, legelviselhetetlenebb az övé volt. A többiek csak gyalázni tudtak és sokat-bíró idegeimet tépték meg. Egyszer ez tudott árulókat támasztani kevesebbet bíró szívem körül.

Amikor feleségem a kihajtott Nyugatot szobámba beadta s égő szemem a mérget, minden jóhírnél gyorsabban felnyalta, alig gondoltam ezekre a következményekre. Az ember az érzelmeivel emlékszik. Azóta sem került kezembe az a Nyugat szám s mégis kitűnően emlékszem minden mondat helyére rajt. A lap alján kezdődött a cikk (A Tanu ellensúlyozására indított Könyvről-könyvre rovatban); a Nyugat maga is folyóirat, nem ír folyóiratokról, de a Tanu... Lapozás után: régóta figyelni tudó tehetőségem; nem tudja mért hagytam ott a Nyugatot, én voltam a legszabadabb sőt legszabadjára engedettebb kritikusa az országnak. Az oldal dereka táján: polihisztorok ma nincsenek csak bizonyos koron alu »bátyai mosollyal«. Az oldal alján, új cím alatt, nem tanu, ha-

nem bíró. Indulatai hamis perspektiva-játékba viszik. Már a másik oldalon cselédszobaszag, meglesi a szerkesztők vetélkedését, a népszerű regényíró hatása titkát, meggyanusítja a történetirő konzervatívizmusát. Ezen a tájon vagy előbb még stílusa hideg, tizenöt regényírót levág, de ahhoz, hogy a tizenhatodik értékeset fellelje nincs szíve. Alább: szeretné kezét nyújtani ezen a sikamlós uton; mint író továbbra is becsül. Alul egy harmadik fejezetben: ostorra azért szükség van, csak a darvak v-vonalát (a hierarchiát) nem szabad megbontani. Aki akarja, ellenőrizheti, jól égetődött-e bele az emlékezetembe. Az első érzésem mégsem a félelem vagy a harag volt; a káröröm inkább. Rossz érzés rossz érzést indukál s én Odysseusként fölujjongtam, hogy aki ennyire gyűlölt, ennyire a kezembe adta magát. A bírálóknak én csak a szellemi s nem a társadalmi erejét néztem. Az pedig sokkal kevesebb volt, mint lehetett volna. Engem nem ölt meg, a támadót azonban kiszolgáltatta. »No Alibics Mihály, most itt hagyta az ujilyenomatodat«; egész durván így ömlik mondatba ez az első szilaj agyvillanás.

Igaza volt-e? A bírálat megjelenése után többen is tanácsolták, hogy válaszoljak rá. Lehet, hogy erre csakugyan szükség is volt. Mért nem tettem? A pofozott szeminarista példázatába foglalt program-mazochizmus, Szabó Dezső ijesztésül felállított példája tartott vissza? Nem akartam megtisztelni a rosszhiszeműnek érzett érvelést? Vagy magam is gyanakodtam forró világomra, s nem mertem védeni már, amikor szinte még az első »elkiáltás« gőzös állapotában voltam? Azóta közel hat év telt el, kettővel még mindig kevesebb, mint amennyin át Berzsenyi adott választ bírálójának, de ha a halál árnyékában eltöltött idő duplán számít s az a féltulvilág, melyben két esztendő óta lebegek szelidebb sugalló a niklai gesztenyéknél: a nagyobb ütés *Észrevételeimben* szelidebb választ fog kapni. Ami hat év előtt a fölülkerült érvelő diadalával vijjogott volna, ma borongó elmélkedéssé tompul, a szerencsétlen emberi társaságról, melyben nemes törekvések egymás koporsóivá válnak s egy kis nép legjobb fiai, egymást emésztik el.

A vádpontokon könnyen szaladhatok végig; Babits itt, talán épen mert hatni akart, mélyen a maga szintje alatt választotta meg kifogásait. Hogy mi szükség volt a Tanura, amikor ugyanis a legszabadjára engedettebb kritikusa voltam az országnak? Az *Ember és szerep* első része erre a kérdésre megadta a szubjektív választ. Bizonyítóból ennél a tárgyi: tessék összehasonlítani a Tanu első évét Nyugatbeli írásaimmal, mindenki láthatja miféle s vajjon jó csira repszettette-e itt ki magát s kár lett volna-e, vagy haszon, ha ez abból a »szabadjára engedettség«-ből ki nem szabadul. Tudom, hogy hasonló színű tanulmányok később a Babits Nyugatában is helyet kaptak, de csak a Tanu ellensúlyozására s a Tanu előtt soha. Mint Lutherról, rólam is el lehet mondani, hogy megmentettem az egyházat. Amit polihisztorságomról mond, másképp nem is tudom megmagyarázni, minthogy ezzel az érveléssel a művelt-

ségét örömezt humorbamerítő közönségre kacsintott. A szellem emberei közt a sokoldalúság ma szinte törvényszerű. Nem kell olyan gondolkozókra mutatni, mint Ortega vagy Russel, még a jobb regényírók nagy része is »polihisztor«: Joycetól Huxleyig. Hányféle szaktudományból kell anyagát összeszednie, a földrajztól az orvostörténetig egy olyan történésznek, mint Szekfü? S vajjon Babits tanulmányai közt nem ép a Gondolat és írás a legjobb, melyben aligha maradt el a szakok megdézsmálásában matematikától teológiáig, a Tanu mögött? De hogy a furcsaság teljes legyen: a Tanu később kiszabadult ugyan neki meglehetősen idegen szférákba, abban a három számban azonban, mely a Babits bírálata alapjául szolgált: szinte kizárólag irodalom tölti ki, még a történetírók is csak mint egy irodalmi műfaj művelői vonulnak fel. Igaz, irtam négy oldalt Korányi Sándorról: de erre mint orvosnak talán volt jogom. Ismertettem a Kapitalizmus vége című könyvet: bünnös politisztorokodás-e ennyi a kapitalizmus-vég egyik hányatott fiától? Történeti perspektivákkal, elsúlyesztve a fontost s kiemelve a jelentéktelent, csak a Nyugat elődeiben játszhattam. Valójában csak azt a hősiességet méltattam, amely a Nyugat feltétele volt. Hogy az »eredmények« istene nem az igazsága s a tisztább elszánnás sokszor csak utat tud törni, ahol egy jobbkor érkező tehetség birodalmat alapít: ez a szellem minden területére érvényes tétel s az irodalom kutatóinak szép feladata az ilyen félsikerű uttörőknek, mint Zilahy, Vajda, Péterffy, Justh, igazságot szolgáltatni. A Nyugat nagyságát ép ésszel én nem kisebbithettem, hisz népszerűtlen években és helyen egész munkásságom ezt bizonyította. Hogy a siker sok olyan széplelket odakavart a Nyugat nagyjaihoz, akik a megelőző uttörők mellől elmaradnak, pedig alig lehet kétségbe vonni. Amellett az elmés szójáték mellett, hogy a Tanu nem tanu, hanem bíró, aki elevenek és holtak fölött ítél, épen csak elmegyünk. A Tanunak alig egytőrdé volt kritika s az első három szám bírálatainak is (az utolsóban jelent meg 17 lírai arckép) több mint a fele igenlő. Hogy nincs szívem az új tehetségeknek elébesíteni; s a ma elsősorban álló fiatal tehetségek bibliográfiája cáfolhatná meg, több mint a fele előtt én lekendeztem írásban először. A lelkesedés és szenvedély különben, úgy hiszem, stílusomra is jellemzőbb, mint az a komplikált hidegség, melyet Babits hány fel neki. A cselédszoba szagtól, természetes, hogy az borzad a nyilvánosság előtt a legjobban, aki nagy tehetségek sorsát a cselédszobában szokta elintézni. A Tanuba különben, mint látni fogjuk, egyetlen tréfás megjegyzés csuszott bele, amely a cselédszobára lő vissza ahonnan vakervatívizmusát csak annyira gyanúsítottam meg, amennyire a Magyar Szemle címlapja; Földi bírálatomban pedig talán még sem egy cseléd piszkolt be, mint Babits állítja, egy urat. »Mesterének Szabó Dezsőnek sanyaru profilja«. Szabó Dezső nekem mesterem négy-öt más szellem után volt. Hasonlóságunk, azt hiszem igen csekély. Ha ő a lényeg kimarkolója, én a

változatok szerelmese; ha ő Rabelais kortársa lehetne, én inkább Mozarté. De ma s évek óta már, eszem ágában sincs őt úgy szégyelnem, ahogy ezt a szégyenkezést tekintélyével ép Babits belőlünk kikövetelte. Ha az ő sanyaru profilja rajzolódik mögém: ez csak azt jelenti, hogy van egy magyar sanyaruság, egy közös olajos kád, melyben a legkülönbözőbb Dezsők és Lászlók hasonló Jánosokká főnek. Babits megjegyzését, — a Tanu első számait Szabó Dezső különben nemes füzetek mellé vetve —, nem felismerésnek, inkább óhajnak veszem. Ott szeretett volna látni, ahol akkoriban Szabó Dezsőt. Ez az óhaja sok tekintetben teljesült. Hogy sikos utamon az ő kezére volna szükségem? Lám, egy alibi kéz mégis csak benn van ebben a bírálóban is. Kár, hogy a bosszu indulatától remeg. A Tanu útja csakugyan sikos ut volt s én el is zuhantam rajt, de nem a kátyuk, hanem a köszalag sikosságán, jégen s nem saron, szakadékbba s nem részegek és malacok közé. Végül a darvak »V« vonala, amelyet nem illik megbontani? Amikor a Tanu föllépett, ezek a darvak V-vonalban leföljebb ültek, de nem repültek. Aki összehasonlítja a Tanu előtti s a Tanu utáni időket azzal a négy évvel, amely alatt a darvak a Tanu jóvoltából kissé összezilálódttak, az éldaru kedvenc képétől alighanem a Tóth Árpád csodaszarvas hasonlatához pártol: nálunk Magyarországon mindig kellett egy üzőtt lélek, akinek a nyomán uj s uj tájakra ért el a nyilas magyar.

Észrevételeim Babits Mihály recenziójára, látjuk, ma sem mondhatnak mást, mint hat éve: a szellem minden vádpontra pontosan úgy reagál, ahogy a kihajtott Nyugat fölött. Egyedül a bíráló s a vele kezdődő viszály okait tudom kellő távolból emberibben megokolni. Babits és az én viszonyom, nap-nap utáni érintkezésünk idején sem volt igazi barátság, csak szövetség. Nekem szükségem volt Olimpuszomhoz egy Zeusra, neki maganyához egy Hermesre. Természetünknek azonban nem volt egymásra szüksége, felfogásunk az íróról pedig csaknem kizárta egymást. Babits Mihály a költőt külön emberfajnak tekintette. Az igazi irodalom az ő szemében a költészet volt s azonkívül: amit költők mondanak többnyire költészetről, a költők beszéde tehát. Egy fiatal költővel ő rögtön fel tudta venni »a vérségiszálat« — a prózairó mindig gyanus maradt előtte. A világirodalom nagy regényeiből is hány marad meg? Hát a magunkfajta lebzselő ítések irkáiból? Veliünk kezét kell fogni, hozzánk egyenranguként kell szólni, a költők és a költészet propagálására föl szabad használni bennünket: valójában azonban csak efemer tünemények vagyunk, a korfeletti költők közt mulékony kor. Ezzel a költő-író ellentéttel szemben az én ösztöncimben egy másik ellentét mocorgott: író és retor ellentétének lehetne mondani. Író, aki fölismer egy új szellemi helyzetet s azt kifejezi. Rétor, akinek birtokában vannak a kifejező rendszerek s azokon szépen és alkalomszerűen beszél. Az író (köztük az igazi nagy költő is: Berzsenyi, Petőfi, Ady) e szerint elsősorban nagy

szellem, aki egy ujonnan fölmért világ csillagai alatt mintázza meg magában az embert. Amikor szól: ezért küzd; akármiről szól; ezért: egy. A rétorral szemben, aki mindig a nyelvből merít sugallatot a gondolathoz, felfrissített kifejezőmódokból az emberiséghez; az én íróm: elsődleges kifejező. Természetes, hogy én is lelkesedtem a forrás-költők szent hőlderlini állapotáért (s becéztem vonzó népszerűtlenségükért a kortárs-költőket is); a mi újabb, kétségkívül eklektikus líránkat azonban lelkem mélyén én bizony rétor műfajának tartottam s Babitsot — ebben az értelemben — irodalmunk első rétorának. Van egy legrövidebb út az emberiség és szó közt. Az én szememben az írónak, akármilyen műfajba lép: ezt kell megtalálnia (ezt találtam én meg esszaiben, drámában, még a regényben s ezt nem tudtam soha a lírában); Babitsnak ez nem sikerült: minden pompájában és fényében rétor maradt. Hogy igazságos-e ez, vagy amaz a felfogás, most nem számít: kettőnk közt — bírálataimba — s Babits leintő megjegyzéseiben becsusztva — mindenesetre olyan lappangó ingerültséget szült, amely a fedő érdekszövetség felborulása után a Babits-bírálatot, az örök költő kirolhanását a halandó író ellen, elég jól magyarázza.

Visszamarad persze, hogy »ki kezdte« s a költő büntetését nem előzték-e meg a rétorrt ért pöccintések. Nos, tagadhatatlan, hogy mi már a Tanu megjelenése előtt elhidegültünk. Bizonyos az is, hogy a Tanu megindult s beköszöntője a zug-szempontok gyám-ságáról beszélt. Ha ez kezdés, hát én kezdtem. Ezentul azonban az első három Tanuban filológiai nyomozás sem talál olyan mondatot, amelynek a célja: a volt barát lefokozása lehetett. Pedig a Babits név lépten-nyomon előfordul bennük. Proust regényét amely azzal végződik, hogy elkezdődik (nem egész találón) Babits egyik verséhez hasonlítom. A regényekről szólva, a »művészetnek ezt a nagy poliglottját« (a »rétor«: legelőnyösebb fogalmazása) mint ösztönzőt említem, aki ha nem is meggyőző regényíró de legalább »az elbeszélés négy világnyelvét« mutatta be négy regényében. Ahol a Felhőkakukvárban »isteneket« kell a madarakkal szembe állítani, én Kosztolányi és Babits műveit ajánlom. Ha Földi könyvét a Nyugat az Ember Tragédiája óta a legnagyobb szándéku műnek mondja, még a folyóiratot érő gáncs is dicsér: »Nem kell-e elhinnünk ezt annak a folyóiratnak, melynek egyik szerkesztője a Halálfiat, a másik a Tündérbertet írta.« De mit feszegetünk mondatokat? A lírikusokról szóló tanulmányban mely a Babits-bírálat előtt három-négy héttel jelent meg, Babits áll a ranglétra első helyén, mint »a nemes gyakorlat, öngyötrő tréning embere, Pythiája az írásnak, aki minden kis íráshoz úgy csigázza fel magát, mintha írói pályája döntő szavát kellene kimondania.« Minden kicsinyes és hatalmas itt idézi Illyés is Babits-köszöntői egyikében ennek a jellemzésnek a mottóját. Lehet, hogy az Alapítvány azóta a szuperlatívuszok nagyobb bőségét csigázta ki esszéistáinkból; de hogy az én hangom itt is ugyanazt mondja, ami 1928-ban

a legnagyobb magasztalás számba ment, kétségtelen. Nemcsak Babits, a felesége is megkapja itt azt a dicséretet, amelyet a Nyugat írójából sosem tudott kipuréolni. Pedig a szövetség felbomlásáért, — későbbi letipratásomért is én elsősorban őt okolhattam. Ennyi jelével szemben a lojalitásnak, ha egy különfutó lojalitásának is; egyetlen tréfás megjegyzést lehet állítani Aristophanes közvetlenségét a »fiatal író notesze« a Békákkal jellemzi. Ott az alvilágban mintha nem is Eurépidés és Aischylos versenyeznének a főszékért, hanem a Nyugat jubileumán Babits Mihály és Móricz Zsigmond. Ha valaki nem istenné avatott vezér, hanem író, ennyi tréfát egy másik írótól még megtiszteltetésnek is vehet. Babits versengése pedig, mely engem még a Nyugat kiadása Móricz-anthologia megdicséréseért is ostort kiáltva rótt meg, — igazán olcsón szabadult ezzel a fricskával. Ha kezdtem is tehát: nem úgy, hogy egy rémlátástól vagy gögtől meg nem szállt ember, ilyen szellemi és anyagi hatalom birtokában rögtön »pereát«-ot kiálthasson érte. Ma sem tudom biztosan: mi történt? Pánik volt, ami kiugratta — az idősebb megrettenése a kiszámíthatatlan ifjuság előtt. Vagy a végre elért teljhatalom birtokosát bosszantotta fel ez az egyetlen, nem is ellenzéki, csak szabad s kissé szabad hang? Az én szándékomat bizonytalán félreértette. Én nem belekötni akartam, hanem elmenni mellette, el a magam problémái után, talán egyet füttventeni is közben. Ez a füty lett a vesztem: a Tanu egy országos megkövezésre készült fel; rosszabb sors érte: írók tépték szét.

Amíg csak ketten voltunk egy fedél alatt: én és a kihajtott Nyugat, magam sem gyanítottam mi történt rajtam. A valóság az emberek közt tört rám, amikor a különös bírálat félig keserű félig kaján utóérzésével közéjük állva — a bírálat társadalmi hatása körülfogott. Kosztolányi Dezső, hogy rokonszenvét a Tanu iránt külsőleg is bizonyítsa, ép ezekben a napokban velem vezettette be a Zeneakadémián tartott szerzői estjét. Utána náluk voltam vacsorán; elég kinos vacsorán, — hisz a Földi-rajongása miatt megtámadt Nagy Endre is ott ült a vendégek közt. — Magát is meghívták ide — csodálkozott belépőben, de talán ép a Babits-bírálat hatása alatt fokról-fokra valami részvétféle ömlött el rajta. Ilyen ez az ország, mondta virágnyelven, ha valaki elkezd valamit, rá se hederitenek s ha belebukik, mindenki ujjong: ugy-e megmondtam, hogy marhaság lesz. Nem volt nehéz kitalálnom, hogy a Babits-bírálat közhangulatát tolmácsolja. Ezt különben Kosztolányin is észrevettem: nagyon figyelmes volt, de már nem beszélt olyan lelkesen a Tanuról mint egy héttel előbb. Sőt egyáltalán nem beszélt; nyilván észéltette, hogy Babits megtudja a bevezetóm. Nem gondolta, hogy ennyire haragszik. S ha komplikációktól félt: igaza volt, az Esti Kornél-ügy gyökere ott van. Babits a következő könyvét megtépázta, Kosztolányi pedig válaszul rá megírta az ő ars poeticáit: Esti Kornél védőbeszédét, Engem azonban sem bevezetni, sem vacsorázni nem hívott meg többet.

A következő napok azután azt is megmutatták, hogy Babits még sem vetette el annyira, mint hittem, az óvatosságát. A bírálót megjelenése előtt igen sokan látták. Csak akit én tudok: Schöpflin, Gellért, Farkas Zoltán. Illyésnek is megmutatta, de ő mint mondta, akkor nem vette észre, hogy olyan kemény. Az ítéletet tehát, ha ő írta is, helyeslésükkel mások is szignálták. A felszólalás ellen így előre biztosítva volt. Ettől különben is fölösleges volt tartania. Még azok is óvakodtak előttem rosszalni, akik neirég levélben üdvözöltek. Az egyetlen Szabó Lőrinc lázongott, de ő is csak mint félreállított Babits-szerelmes. Amit a Tanuról írt mutandis mutatis mind igaz, de ha most semmi az a Németh László, mért volt tavaly még minden. Hogy nyomtatásba egy fél sziszzenés sem került, nem kell mondanom. Senkisem kívánczozott Prometheusnak egy ilyen Zeus mennykövei alá. Az olvasók is elnémultak: senkisem szereti, ha kiderül, hogy naivul lelkesedett. Az egész országból egyetlen rovásírászerü levél hozta el hozzám a tiszta emberiség szavát. Aki írta, csak hirtől ismertem odáig. Fülep Lajos volt, a zengővárkonyi pap.

SZVETISZLÁV SZTEFÁNOVICS:

A VARADINI BÁN

(A vajdasági szonettek ciklusából)

*Hej, te Dojcsin, Dojcsin Petár, varadini bán,
sok volt borra egy nap alatt háromszáz dukát.
Es még hozzá holló-lovad, s egy arany buzogány!
Ki itatott Dojcsin Petár, varadini bán?*

*Hem volt talán ugyanaz a Dmítar Karamán,
akinek a guszlájától és nehéz borától,
jelidézett századoknak szomorúságától
terészegült ökelme is, a komor pasa, hires Ulumán?*

*Ez őrizte hős ráccokat idegen igában,
daiia! s borral folyt a vérük mindenik csatában.
Hogy ki parancsol, magyar, német, vagy a török szultán,
ugy is mindegy, egyre megy az, eb lesz, aki bánja
elinnák az életüket is egy napon át,
mint a barbár Dojcsin Petár, varadini bán.*

Fordította: HERCEG JÁNOS

RÁDE DRÁINAC:

NIRVÁNA

*Mint szürke iharfák, a zajos éjek
Végzetként huzódnak tenyereimen.
Beteg vagyok nagyon . . . nagyon!
Csak egy csillagom van — nincsenek fények —
S ez a sebem.*

*Szorogat szégyen, szomorúság
mint, akit sulyos vasra vertek.
Schol egyetlen derüs napom!
Lankaszt a bánat, huz az ág
megölnék: élet, álmok és szerelmek.*

*Csak egyet szeretnék még:
szülőföldemre már holnap menni el,
meghalni ott felejtve békén,
nem szólni többé senkivel.*

*S a temetőbe rozzant szekéren, ha kivonszolnak a bivalyok,
mint egykor bus ifjuságomban,
a fehér nyirfák, vénségtől boldogtalanok
sirassanak el igaz fájdalommal.*

*Szürke iharfák, zajos éjek, ezek az utolsó álmok
s oly nyitottak, mint a sebek,
amelyek ezt az üres világot
vércseppel hullatják, mig elveszek.*

Fordította: HERCEG JÁNOS

M Á R I A F I A: M Á R K

*»Egy ifju pedig követé őt, meztelen
testén egy szál gyolcsingben...« (Márk)*

Rufus, Máriának, a gazdag özvegynek bizalmas rabszolgája ott topog már jó ideje a városszéli kut mellett. Mellette a telemerített cserépkorsó. Menne már, de kutató szeme minduntalan a betániai országutat lesi. Várja a vendéget, kit asszonya parancsolata szerint itt kell bevárnia.

Már azóta a bárány is kész! Rode, a szakácsnő bizonyval türelmetlenkedik már azóta!

Az alkonyuló nap már kezdte homályba burkolni a messzeséget, de az uton csak a mezőről hazabotorkáló parasztok cammogtak. Sehol semmi nyoma a vendégseregnek! Rufus már bosszankodni kezdett. Mire való volt hát az egész készülődés? Miért kellett még külön tizenhárom uj saru is, bot is a vendégek számára az ünnepélyes husvétii vacsorához, amikor lám, egy sem jön! Pedig ott áll minden készen, Mária parancsolata szerint.

Kezét türelmetlen mozdulattal emelte a szeméhez, úgy nézett a messzeségbe. Senkit sem látott. Bosszusan nyult korsója után és megindult hazafelé. Akkor lépett hozzá két ember. Az öregebik Rufus vállára tette kezét és bizonytalan hangon kérdezte:

— Tiéd ez a korsó?

Rufus a szemébe nézett.

— Talán ihatnál? — kérdezte.

— Nem — felelte amaz — de ha a korsó a tiéd, úgy üzenetem van számodra!

Rufus csodálkozó arccal vizsgálgatta a két embert. Violaszínű felső ruhájukról látszott, hogy galileai paraszt mind a kettő. A szelid öreg is, meg a másik, a széparcu legényke is. Egyszerű, meztelábas parasztok.

— Én Rufus vagyok, Máriának, János özvegyének a szolgája — felelte gyanakodva. — Ha tehát engem keresnél, ám mondjad!

Czirdky Imre: Mária fia: Márk.

— Én pedig Simon vagyok, emez meg János. A Mester küldött és kérdezi tőled, hol van a szállás, ahol a husvétii bárányt elköltené velünk?

A három ember úgy nézett pár pillanatig egymásra, mint a megigézett. Rufus ocsudott fel legelébb. Meghajolt a jövevények előtt.

— Kövessetek...! — mondta.

Megindultak. Furcsa, bizalmatlansággal, vagy talán bámulattal magyarázható némasággal haladtak egymás mellett a városba vezető uton. Egyik sem kérdezett semmit.

A házhoz érve Rufus az előcsarnokban hagyta a vendégeket, maga pedig urnőjéhez, Máriához sietett, hogy azokat bejelentse.

Mély meghajlással köszöntötték Máriát és Simon az előkelő asszony láttára kissé elfogódottan szólalt meg:

— Asszonyom — mondta — a Mester küldött bennünket és az Ő megbízásából kérdezlek most téged, hol a hely, ahol Ő elköltheti velünk a husvétii bárányt?

Mária mosolygó arccal mutatott utat a hatalmas ebédlőterem felé.

A délutáni nap haldokló sugarai aranyporral szórták be a hosszú asztal fehér gyolesterítőjét. A már megterített asztal mellett gyerekes gondoskodással igazgatta a tényérokát Mária tizenkét esztendőös fia: Márk. Az ajtónyílásra kíváncsian tekintett oda s hogy a belépő vendégeket meglátta, zavartan meghajolt, majd anyjához fordulva halkán megkérdezte:

— A Mester...?

János felelt neki, a fiatalabb:

— Betániában hagytuk Őt, de jön már és mondom neked, boldog lesz, ha látja, hogy te is segédkeztél vacsorája előkészítésében.

A gyerek boldog felbátorodással dicsekedett:

— Nagyon várjuk már Őt! Legkedvesebb bárányom készítette el Rode a mai vacsorára!

Aztán bizalmasan közeledett Jánoshoz és megkérdezte:

— Te is barátja vagy neki?

— Igen — mosolygott amaz — mi tanítványai vagyunk. Ő küldött bennünket most, hogy a bárányt elkészítsük. Azt azonban megmondta, hogy az ebédlő készen vár bennünket, felterítve!

A gyerek közbevágott:

— Rode még a vacsorát is elkészítette! Nincs dolgotok már semmi. Hanem addig, míg a Mester jön, ugye, anyám, kiülünk ide a fügefá árnyékába és ti mesélni fogtok nekünk Róla!

Mária mosolyogva mentegetődzött a vendégek előtt:

— Fiam kíváncsiságát bocsássátok meg neki. Rode, öreg rab-

nőm szokott neki mesélgetni a Mesterről s én is, mert magam is többször hallottam már Őt beszélni.

Mialatt a két tanítvány letelepedett Máriával a fügefafa előtti kőpadra, Márk beszaladt a házba s pár pillanat múlva, hogy ismét előrohant, gyerekes irással telerótt papirtekercset lobogtatva jött elő.

— Nézzétek — mondta dicsekedve — ezt mind Rode mesélte Róla! Én meg leirtam. Olvasd! — mondta az öregebbiknek.

Simon zavartan babrált a kezébe nyomott papirusszal, majd megsimogatta a fiu fejét s a szemébe nézett.

— Öreg barátod nem tud írást, ám füle telve van a hallottakkal, szeme a látottakkal. Ül le mellém, hallgasd és szaporítsad papiruszaid számát!

Aztán kezébe hajtván fejét, beszélni kezdett.

Mikor az érkező sokaság zaja megütötte fülüket, kisettek az utcára. Mária megállt az ajtóban és megfogta fia kezét. Azonban a gyerek, mihelyt Jézus alakja kivált a környező tanítványok köréből, ideges mozdulattal tépte ki magát anyja kezéből és a vendég elé rohant. Nem hajtott fejet előtte, nem üdvözölte a betanult udvariasság kenetes szavaival, hanem a tizenkét esztendőes gyerek szilajságával szinte nekirohant és átölelte:

— Mester — lihegte — megismertelek!

Barnabás, a tanítvány, a gyerek rokona ott állt Jézus mellett s az örömtől lihegő gyereket megpróbálta lefejtetni a Mester melől.

De az lehajolt hozzá és homlokon csókolta.

— Megismertelek — hadarta a gyerek tovább — meg! Mikor másfél éve Trans-Jordániában voltunk, de akkor még sokkal kisebb voltam, akkor temettük el az apámat. Neked is olyan szép barna a szakállad, mint az övé volt és ép úgy csókoltál meg, mint ő szokott!

A gyerek mondta volna még tovább is, de hogy a ház elé értek, a beléjenezelt udvariassággal megállt, hogy előre engedje a vendégeket. Azok egyike az ajtóban visszamaradt és karonragadta az anyjához igyekvő gyereket:

— Megállj, fickó! — mondta neki nyeglén. — Te a házhoz tartozol?

— János Márk a nevem és Mária fia vagyok — felelte az megtorpanva.

— Heureka! — ujjongott amaz. — Mondd, — s itt halkabbra fogta hangját — akkor te tudod . . . , hány bárányt vágatott anyád ma estére? Jut-e mindannyiunknak valamirevaló adag? Mert jöt-

Únk ám elegen! Én meg nem szeretnék éhen maradni a nyakunkba csimpaszkodó csöcselék miatt! Tudod, ki vagyok én?! A Mester főembere! Pénztárosa! Judás a nevem.

Márk kiábránduló megdöbbenéssel tekintett a fölébe hajuló, vi-gyorgó archa. Szinte megrettent tőle. Aztán felvetette a fejét s mielőtt otthagya volna, hideg büszkeséggel szólt oda neki:

— Anyám házából még nem távozott el soha vendég éhesen!

Csak a tizenkét kiválasztott tanítvány ebédelt a Mesterrel az ebédlőben. A többieket s a kísérők nagy csoportját az alsó épületben látta vendégül Mária. De Márk az ebédlő bejárata melletti függöny mögül mégis végigleste a vacsorát! Valami földöntuli hatalom szinte odaszegezte a lábát. Valami megmagyarázhatatlan vonzódás, melyet a Mester iránt érzett rajongásra hajlamos gyermeki lelkében. A Jordánon tuli találkozás óta mindig fülébe csengett szelid és csodálatosan bársonyos hangja.

Ugyanaz a bársonyos hang muzsikált most is a terem titokzatos csendjében. Márk földbegyökerezett lábakkal állt leshelyén és hallgatta a számára érthetetlen, titokzatos szavakat. Szomjasan itta fel a füléig eljutó szótöredékeket.

»...egy közületek elárul engem...«

»...Csak nem én, Uram?...«

»...vegyétek és egyétek, ez az én testem...«

Megdöbbenve, érthetetlenül nézte, hogy amikor a bárányt már megették, mint járulnak sorra a Mester elé, hogy vegyék Tőle a darabka kenyeret. Meglepődött, mikor látta, hogy Barnabás, akit ő nagyon kemény természetű embernek ismert, a kenyérdarab vétele után térdre esik és könnyes szemmel néz a Mester szemébe, mikor ivott utána a kehelyből.

Eyszerre goromba hirtelenséggel vágódott szét mellette a függöny és egy lihegő alak vágódott ki a teremből. Márk a függönybe kapaszkodott, hogy el ne essék. Hogy a távozó után nézett, megismerte. A pénztáros volt: Judás.

Benn egy percig csendesség lett. Tizenegyen néztek riadtan a távozó után. Csak a Mester nézett ragyogó és csodálatos békeséggel mosolygó szemeivel maga elé, az immár kiüritett kehelyre...

Hogy aztán énekszóval kivonultak a házból, az izgalomtól szinto reszkető gyermeket anyja parancsára Rode elkísérte hálókamrájába. Mig az öreg dajka megvetette az ágyat, Márk a látotakat mesélte el neki. Hosszan, részletesen.

Már csak egy szál gyolcsing volt rajta s mikor Rode unszolására végre ágyba került, még ott is folytatta:

— Azt is mondta: egy ma közületek elárul engem. Jaj annak az embernek!

Hogy látta Rode arcán a megdöbbenést, még nagyobb tüzzel folytatta:

— Bizony, Rode! De... Rode..., én tudom, melyik lesz az! Az az éhes, a pénztáros! Láttad volna, hogy falt! Hogy válogatta a legjobb falatokat a többi elől! Külön korsó bort állítottatott maga mellé és hallottam, amikor anyámtól pénzt is kért. Rode..., ha én Barnabás bátyámnak lennék, vagy ha bár olyan erős lennék, mint az a fiatal, a János..., hát én azt az embert úgy megütném..., úgy megütném..., nézd...!

Azzal gyereköklével nagyot csapott az ágy fejpárnájába.

Rode megnyugtatta:

— Aludj, Márk! Ne féli, ott van Barnabás bátyád is, János is, meg a többiek. Nem engedik azok! Aludj, fiacskám!

Mikor a felizgatott gyermek szeme végre álomra zárult, Rode csendesen eltávozott a szobából.

Alig mulhatott el még éjfél, amikor Márk felriadt. Hangos társaság vonult el az ablak alatt. Nagy csoport volt s talán a közepe érhetett az ablak alá, mikor egyszerre megálltak. Egy érdes hang magyarázta a többieknek:

— Itt vacsoráztunk. De mondhatom, jó bora van az asszonynak és jó konyhája!

Az ablakhoz lopódzó gyermek szivdobogva ismerte fel a suttogóban a pénztárost.

— Aztán vigyázatok — suttogta tovább emez rekedten a többieknek — akit megcsókolok, ő az! A pénzt pedig rögtön megkapom, ugye?

Egy papi ember válaszolt neki, megráznán a kezében lévő zacskót, melyben megcsendült az ezüst.

— Mondtuk, ez a tied! De most már vezess, gyerünk!

A csoport újra megindult. Katonák is voltak köztük. Néhány csapzott haju csavargónak bot is volt a kezében. Zajongva mentek tovább.

Az ablaknál álló gyermek dideregve rázkódott össze.

Aztán hirtelen mozdulattal kiugrott az ablakon s a lármázó csoport után lopódzott az éjszaka sötétjében.

A lármázó csoport nyomán ugattak a kutyák. Márk ijedten, de dacos elszántsággal lopódzott utánuk. Tulmentek már a Cedronon, majd a Jozafát völgyén is. Az Olajfák hegye felől hűvös szellő

fujdogált. A fügefák, olajfák levelei kísértetiesen sirtak, hogy lombos hajukba kapaszkodott a hűvös szellő. Márk fázósan borzadt össze s hogy a Getszemáni kert közelébe értek, megborzadt a sötét fáktól és ösztönösen kapott egy utjába kerülő, száraz faág után. Megmarkolta és kettőzött óvatossággal lopódzott tovább, mert most, hogy a hegy elé ért, elvesztette a nyomot. Semmit sem halott már az előtte vonulók zajából. Megdöbbenve figyelt fel arra a nehéz csendességre, mely szinte a torkát fojtogatta. Ösztönösen a tisztás felé igyekezett. Jól ismerte a helyet, sokat játszott már errefelé társaival s tudta, hogy a tisztás a hegy legmagasabb pontján fekszik.

Szive feldobogott, ha olykor valami tüskés ág belecsimpaszkodott lobogó ingébe. Tüske megvérezte, ág megszagatta ijesztő lopakodása közben, de ha a szélfuvás pillanatnyira alábblagyott, a csendességből feléje muzsikált a Mester bárnyos hangja s ez bátorságot adott neki, valami csodálatos benső tűz járta át ilyenkor és hajtotta tovább.

Fejében pattanásig feszültek már az erek. Éppen egy sürtü bokron törte át magát, amikor ijedten felsikoltott. Egy ember feküdt a bokor tövében. Aludt. A sikoltásra megmozdult ugyan, de aztán a másik felére fordult. Arcát most megvilágította a felhők mögül kibukkanó holdvilág. Barnabás volt: Márk rokona, a Mester tanítványa. Pár lépéssel odább feküdt a többi is: Péter, János meg a többiek.

Már szólni akart, ébreszteni őket, de szó nem jött ki a torkán, csak guggolt ott a bokorban dermedten tovább. A másik bokor mögül feltűnt a Mester alakja.

Arcán végtelen szomorúság látszott. Egészen közeljött az alvókhoz. Márk tisztán látta, hogy könny csillogott a szemében, amikor megszólalt csendesen, szomoruan:

— ... aludjatok ...

A tisztás jobb szélén fekvő fügefaerdőből egyszerre felhangzott az üldözők zaja. A Mester, mintha ügyet sem vetett volna rájuk. Amikor azok már zajongva előbujtak az erdőből, akkor lehajolt és megrázta Pétert:

— Keljetek fel, ime, közeleg az, aki engem elárul!

Márk reszketve emelkedett fel a bozótban. Amonnan már rohanvást jöttek amazok és a katonák körülkerítették őket. Az egyik lámpahordozó előtt lépkedett egy sötét alak, aki úgy látszott, vezetői a többit. Hogy a szélben himbálódzó lámpa fénye az arcába világított, Márk felismerte benne a pénztárost.

Mire Barnabás és a többiek kitörültek a mély álmodásukból és feltápáskodtak, Judás már leemelte fejéről köpenyét s a Mester elé lépett.

— Üdvözlégy, Rabbi! — mondta ideges, rekedt hangon és megcsókolta.

Ebben a pillanatban Márk torkából görcsösen szakadt fel a síró kiáltás:

— Áruló vagy...! Gazember...! — ordította torkszakadtából és előpattant rejtékéből. Sikongva rohant Judás felé, görcsösen szorongatva kezében a száraz ágat... Örjögő sikoltására a tanítványok is botra keltek a rájuk rohanókkal... Péter kezében villant a rövid kard..., Malkus arcát előntötte a vér..., botok emelkedtek a levegőbe..., vad kiáltozás..., megrohanták a Mestert is... aztán Márk tompa ütést érzett a fején és elterült a földön.

Mire felocsudott, a zaj már elült. Pár lépésre tőle észrevette az összekötözött Mestert. Felugrott. Dacos jobbjá a botját, szeme a tanítványokat kereste...

A tisztás tulsó végén pillantotta meg őket. Futottak. Menekültek az üldözők elől. Ott fut mind... Péter is..., János is..., jaj..., Barnabás is! A Mester pedig itt áll megkötözve!!... Homlokán már egy véres csik is látszik!!

Felsikoltott.

A sikoltásra egy korbácsos legény ugrott feléje ütésre készen. A megtépett ruhájú pénztáros is a hang felé fordult s amikor meglátta a gyereket, karmolásra meresztett ököllel rohant feléje és rikácsoló hangon ordított a korbácsos legény felé:

— Üsd..., üsd..., fogjátok meg a békát...! Ez az elébb engem megütött...! Fogjátok meg...!

Márk hátán végigcsattant a korbács... a legény már megmarkolta ingét... és a habzó száju pénztárosnak már szinte érezte leheletét...

A menekülés ösztönösségével lóditott egyet magán, úgy, hogy az ing végighasadt testén és lemeztelenítve ugrott keresztül a tülskés bozóton, hogy sikongó jajgatással rohanjon a menekülő tanítványok után...

»...és megragadák őt. De az otthagyván ingét, mezitelenül fut a tőlük.« (Márk)

Cziráky Imre

BÁCSKA, MINT IRODALMI NEVELŐ

Bácska tájai nem bővelkednek költői színekben. A mérsékelt éghajlat, a síkság, az erdőben szegény föld elszórt eperfaival, sánya ákácaival, a barákba terelt vadvizek nem mutathatnak romantikus képet. Az egykori lápos, mocsaras ingóványt átalakították jó termőföldre, aztán benépesítették. Ami természeti szépség itt volt, nádasokat, vizierdőket, a buja, ősi gazdagságot, az új honfoglalók megszelidítették, mint a vadat; lecsapolták, csatornázták, kiszáritották és várták a termést, a gazdagságot. A telepések: szlávok, germánok és magyarok különböző színeket és szokásokat hoztak magukkal, amelyek idővel elmosódtak, összehasonultak; alkalmazkodtak a tájhoz és főleg az új helyzethez. A vegetáció nem lassan folyt itt megszokott medrében, hanem lázasan az új földért, amelyet könnyű volt megszerezni.

A honfoglalók sem most, sem akkor nem voltak romantikusak. Mit törődtek ők a táj sajtósága szépségével, hiszen őket nem a gyönyörködés viszi el új hazába, hanem a gazdagodás vágya. S itt éppen azért gazdagodhattak, hogy a haszontalan természeti szépségeket megölték. Az őslakónak elég volt a varsa és a flinta, lakóján addig siklott a nádi vadak és vízimadarak világában, amíg meg nem szerezte azt, ami nomádéletének fenntartására éppen szükséges volt, aztán talán el is ábrándozott. A telepesnek már malmokat kellett építenie, magtárakat, istállókat, ekét, boronát és cséplőgépet szereznie; hajnaltól késő éjszakáig dolgoznia, cselédek tartania — ábrándozásra nem volt ideje, de számára különben is idegen volt ez a föld s ő nem szeretni akarta, hanem leigázni, kihasználni.

A vagyonszerzés élettörvény lett, a harc a földért pedig nemzedéknevelő példa. A sokféle népi kulturát talán nem is annyira a hatások mosták el, mint inkább az egyetlen és Bácska minden területén egyforma kötöttség; a materializmus helyi reneszansza. Nem bácskai lélek alakult ki bennünk, e telepések leszármazottai-ban, hanem bácskai szellem és bizonyos, hogy ebbe a fejlődésbe a tájnak, kulturális hagyományoknak kevés beleszólása volt. Az érzelm-világ itt pozitívumokba kapaszkodik; a szellem csak az anyagot ismeri, elszakadni tőle sohasem tud.

A bácskai művészetnek nem lehetnek sajtósága színei, mert ilyen bácskai színek nincsenek. Etnográfiailag is csupán foltokat mutat a térkép; szigeteket, amelyek megőriztek még valamit a

hagyományok külsőségeiből, a bácskai szellem egységén azonban semmit sem változtatnak. Mert a couleur locale, mint irodalmi kifejező természetesen nemcsak színeket tükröz vissza, hanem egy egész determinált, szerves életet, amelynek alkotó elemei: szellem és lélek, tájhangulat és kulturális hagyomány. A bácskai művészetben szellem és lélek sem tudnak összefonódni.

Kétszer irtam már le a szót: bácskai művészet s az olvasó hitetlenül csóválja a fejét. Minden irodalmi termés, amit eddig Bácska számlájára irtak, vagy vaskos naturalizmus volt, a világirodalomnak sehoiva nem tartozó hajtása, vagy pedig jámbor, műkedvelői kirándulás. Pedig van bácskai művészet is!

Az ember ifúságából él holta napjáig s az író gyermekkorában kezdi keresni az összefüggéseket, amelyeket később — úgy véli — megtalál. Kosztolányinak »A szegény kisgyermek panaszai« mutatták meg az utat, amerre mennie kellett, s nem érezzük-e, mennyire sajtóságon bácskai, nem a miliő, hanem a szellemiség, ami belőle árad? A gyermek, aki csak az anyagot látja, a kötöttséget, rabságának láncait, aki az örök enyészetet lesi, akit nem vonhat el semilyen feleltető játék az anyag árnyékában táncukat leitő fantomokról — ez a bácskai művészet. Láthatott-e itt mást ezen a földön, ahol nem maradt a természetnek semilyen metafizikai emléke, ahol lekopott az életről minden külsőség; szín, szépség, hangulat, lemállott a felhám s előbújt véres valóságában a meztelen, kemény anyag. Ilyen tárgyilagosan vizsgálhatta a humuszt néhány száz év előtt az idegen honfoglaló is a határban, hatyuián pihenve. S amikor az első buzaszemet elvetette, akkor illette a materializmus magiát is, hogy kései utódaiban kiteliesedjék.

Nagy és hosszú elkanvarodás után Kosztolányi első verseskönyvének hangulata ismét visszatért az Esti Kornél irásokban. A felnőtt férfi ugyanaz a kisgyermek lett, ugyanolyan suta, tehetetlen, az élet szögleteibe ütköző, titkait fürkésző, nyugtalan lélek. Tekintete nem tud sehol zavartalanul megpihenni, mindig megdöbent valami érthetetlen dolog, ami pedig felületesen nézve oly egyszerűnek, természetesnek látszik.

Az anyag csakugyan nagyon egyszerű, fizikai törvényei vannak, kémiai képletei, de a szellem, amely az anyag álarcában él, csupa titokzatosság. Nem analizálható, csak meglátni lehet valami váteszi helyzetből, akkor is, mint egy megfejthetetlen titkot, ismeretlen szörnyeteget a vízió spektrumában. S az író, aki eliegyezte magát látomásaival, többé nem szabadulhat. Bármilyen kerül elébe, a materializmus késével akarja kivágni belőle a titkot.

Csáth Géza, aki Kosztolányinak közeli rokona és vele egyidős volt, ugyanezen a sikon indult el, de ő nem csak övrjével, hanem egész életével az ismeretlen titkot, az anyagnak rejtett réseit kereste. Négy kötet novellát irt, de nem találni bennük egyetlen nyugodt, derűs darabot. Csupa sötét vízió, éles, szinte körtörténeti rajz egy-egy helyzetről, vagy emberi változatról. Csáth Géza részvét nélkül mutatja meg a Whitman-fiuk borzalmas életét, amint

Herceg János: Bácska, mint irodalmi nevelő

macskákat nyuznak pókhálós padlásokon, szerelmüket és a kegyetlen gyilkosságot, amit anyjukon hajtának végre. Ugy írja meg szinte érzéketlenül, fájdalom és felháborodás, sőt cinizmus nélkül, hogy szinte érezni az összpontosított figyelem önkivületét. Amikor írt, megállt benne a szív, csak a tiszta ész kísérte el összeráncolt szemét a megfigyelés útjára.

Csáth Géza ideg orvos volt és idült morfinista. Érzékszerveinek élt és értelmének. A gyönyört kereste egész életében, s a titkot, ami a gyönyörök kulcsa, Mennyi ellentmondás! Mint ideg orvos megismerhette a méreg örültjeit, egyik esszéjében az ópiumról meg is írta, hogy az ópiumszívó élete, maximum tíz év; s neki ez az idő elég lett volna. A háború befejezése után, harminckét éves korában agyonlőtte feleségét, s utána a szubotcai kórház elmeosztályán — ahova beutalták — az orvosi tudomány magasszintűre előadásaival kápráztatta el kezelőorvosait. Egy óvatlan pillanatban megszökött, át akart menni Kelebiánál a határon, de elfogták s akkor megmérgezte magát.

Amit hajszolt, a megismerést, a titkot, az anyag örült gyönyörének leleplezését, annak maga is rabja lett. Ő magába fecskendezte az ismeretlen kór bacillusait, hogy megírhasa saját tapasztalatán az élet betegségét, az anyag halálos vergődését; az egyetlen létező fogalomnak, a lényeknek pusztulását. Hogy ő maga is beleveszett, de nem volt-e ő is éppoly rejtély, mint minden, ami körülvette?

Amikor Csáth Géza és Kosztolányi irodalmi nevelésüket kapták, már tele volt Európa Edgar Poe, E. T. A. Hoffman és Freud nevével. Divatos lett minden irodalmi különködés és extravagancia. Az írók koboldok után futottak és bizonytalan magvarázatokat fűztek a lelki bonyodalmakhoz. Nem valószínű, hogy bármelyiküket is különösképpen befolyásolhatta volna Freud ingadozó teóriája, vagy Hoffmann görögtüzes misztifikációja. Poe? De hiszen ő ugyanazt a szellemi örökséget kapta bevándorolt materialista őseitől, amit Csáth Géza és Kosztolányi Bácskában. Poe is érzékszerveinek élt, s ha fantáziája irrealitásokba csapott, az eredmény, könyörtelen logikájával mégis valósággá lett. Babits szerint a képzelet is a valósághoz tartozik. Az ember számára a saját fantáziája, lelki élete a legközvetlenebb valóság. És ez rémekkel van tele. Maga az emberi logika is rémekhez vezet: a lehetséges borzalmak rémeihez. S materialista írónak a logika réme egyetlen pozitívuma.

Egy másik bácskai író, Szirmai Károlynak vízióit már teljesen lekötötte a sár, a köd, az anyagnak konturoknélküli halmazállapota. Fantáziája nem hagyja el élete korlátait, ő nem irrealitásból alakítja a maga valóságát, nála az anyag változik élő fogalomná. S az anyagnak potenciális kisugárzásai mozgatják az embert és viszik a boldogtalanságba. Valahol kigyullad egy lámpa, ismeretlen titkok fényjele és magához vonzza a céltalan ödöngő embert, s amikor közel ér hozzá, látja meg, hogy semmi titokza-

tosság, egyszerű villanykörte árasztja fényét — és ez a csalódás, ez a letörtség teszi a hideg valóság felismerését ismét a titkok borzalmává.

Végtelen pusztaság, ecetfák sirása, varjak károga és tollászkodása a vakító hóban, szekerek dőcögése porban vagy átláthatatlan ködben és az emberek értelmetlen bukdácsolása ezen a komor szinpadon — ez Szirmai világa. Mintha mindenütt a halál lábnyomát keresné és mindenben a pusztulás, a rothadás, az örök enyészet sötét foltjait. Minden tárgyon, minden gondolat mélyén ott ül a halál, az elmulás bizonyossága. Nincs vigasztalás, nincs menekvés, az anyagnak törvényei vannak, s törvényeiben halálos ítélet.

Az ember nem tud belenyugodni ebbe. Az ember elindul és visszatér, ismét felkerekedik és megtér újra. Bekopogtat itt is, ott is, mert úgy érzi, hogy ő már járt erre, neki joga van ehhez, ő itt otthon van, hiszen ismerős neki minden — de téved, ő az anyag merevségét látja mindenütt és megcsalja az életnek és sorsoknak körforgása. Az ellentmondások titka ott van mindenütt a nyomában, hogy meggyőztörje.

Szirmai precíz és nehézkes író. Egy-egy táj, helyzet, vagy kép leírásában a legapróbb részletekre kiterjed a figyelme, pontos tervrajzot ad, mint az építész, az ember már elfárad, mert a lényegét várja, a mesét, hogy valami történjen végre — de semmi sem történik, mese nincs, s a precizitás vezet itt a lényeghez. Amihez az író ragaszkodik, s amit a felületes olvasó unalmasnak tart; a vízió atomjainak felrakása. A könyörtelen pontosság, a meggyőzés vágya, hogy ez nem misztifikáció; lásd, tapintsd, ez a valóság, s ami ebből lesz, az a valóság szintézise, a lényeg, az örök titok.

El kell fogadnunk, hogy a szellem véges, csak a lélek végtelen. A lélek hisz derül és boldog. A szellem tagad és nem tud megnyugodni soha. Csakhogy az anyagelvűség megnyergelhető, a bácskai ember szellemi öröksége mindig valami célt szolgált. A kapzsiságot, a vagyonszerzés éhségét, ugyanazt, amire itt az első telepesnek felnyílt a szive-vágya. Ha azonban ez a szellemiség szabad marad, úgy itt is öncélú lehet csupán, s az anyagnak l'art pour l'art kifejezője.

Kétségtelen, hogy itt is, mint mindenütt megvan a lehetőség egy metafizikai menekülésre. Az egyházak itt éppoly nevelést adnak, mint bárhol másutt, de mi a táj neveléséről és szellemi hatásáról beszéltünk. És biztos, hogy akit büvkörébe von az ősi öröklés törvénye, a szellemi levegő, mint nevelési tényező, az csak az anyagelvűség korlátai között vergődhetik. Bácska hü kifejezője ez! Nem szín, nem hangulat, nem a szív játéka, nem a lélek szárnyalása, táji szépségek tükörképe, hanem a szellem megnyilatkozása.

Az író, akit születése, ifjusága Bácskához köt, el kell, hogy érkezzék egyszer arra a pontra, ahol az egyéniség kiteljesedése érintkezik a múlt szellemi hagyományaival, s akkor, ha hü akar

maradni a tájhoz, önmagához, ha nem állítja ezt a materialista szellemiséget semilyen tágabb cél szolgálatába, ha nem akar giccset formálni a felszínből, úgy az anyagelvűségnek csak ezt az önmagáért való formáját választhatja és a vízió kaleidoszkopján lesheti az anyagnak felcsillanó és halálba fulladó tüzeit.

Herceg János

MEGOSZTOTT MAGÁNY

S Z I R M A I K Á R O L Y N A K

I.

*Barátom, tudod, remény nélkül szólok,
mikor a sóhaj versembe öntöm,
és többé, többé már el nem döntöm
a messzi célt, a zöld, ifju hóbortot.
Te tudod, hogy a jól táplált gyomor
a szív gyászában ideges s komor,
a vérvörös hus világában élek,
hol nem esznek, de zabálnak, ha van,
míg az ut mentén fekszik alétlan
a meglisztult vágy, a meggyötört lélek,
hiába zokogtam.*

II.

Barátom, tudod, hogy magam ismerem,
kolostor nélkül is mély magányom,
magányom másnak fel nem is hányom,
hisz nemzedékem földjén bánat terem.
Ha otthon volnék s sárgáló vetés
tekintne rám, mellettem cselvetés
settenkedne lelkem sugaras táján,
ez is kin volna, mainál nagyobb,
feketén kérdném itthon mért vagyok,
sebek égnének sorsom véges száján,
bár a napfény ragyog.

III.

Barátom, de azt még te sem tudhatod,
milyen létem a képzelet ormán,
a mohók között miként győz formám,
s hogy tusakodva vig hangot hallatok.
Hazulról beteg hírek érkeznek,
itt vezérkedők pénzért vért vesznek,
a lilium meg tulkorán elhervad?
A lélek csucsán semmi sem fakó,
van erő, amely sohsem roskadó,
van dac, higgyed, a homálynak is fényt ad,
a dal szép riadó.

IV.

Barátom, mikor minden bomladozik,
s hajadonfőtt mint őrült szaladok,
a jaj az ürbe behullatott,
s a esend is borzong, nyikorog, irtózik,
egyszerre, hogy-hogy nem, nincsen zavar,
a való, ez a szörny, mit is akar,
nem tudom, ekkor távol minden zápor,
a tűzé, vizé, sáré, könnyeké,
viharral sujtó téboly-fellegé,
ilyenkor tiszta vagyok, élő s bátor,
s szívem az éneké.

REMÉNYI JÓZSEF

(Cleveland. Ohio)

KACAGÁS

*Ó kacagás, elrejtett tör, jó fegyver,
villogj, mint fogam, a vének között.
A meg nem értés pókja ha behálóz,
szakítsad szét, s mondd, lélek, az őszöd
még elviseli férfi-módra a szint,
a nyílt, a bátor tekinteteket.
Ó kacagás, mutatkozz hű valódban,
hadd foglalhassam versbe szereped.*

*Elkisérsz engem rossz számítók közé,
ők úgy vélik, hogy rejtmem kellene
a harsonázó kedvet, s érett hangom
nem is álmomnak győztes szelleme.
Te velem tartasz, kacagás, kiségersz,
jóllehet Krisztus sohasem mosolygott,
mégis Krisztustól kölcsönként lélekkel
a kufárok közt kacagva bolygok.*

*Elkisérsz engem zsarnoki világba,
hol üres minden, noha hatalom.
Ez politikus, kötelesség férce,
ez úgy bőg, mintha nem vón sirhalom.
Elkisérsz, tudom, hazai keretbe,
tollforgatókhoz, akik vesződnek,
és azt hiszik, mert tengerentul élek,
hát örüljek, hogy felém zörögnek.*

*Mert raffinementtal csörögnek, ez élmény,
barbárok között szélnek eresztett
lehetne magyar szavam, s ők nem türik,
hogy tünt vér legyek, költő, elveszett.
Tehát megírják, okos az én elmém,
nem folytatom... a kacagás segít,
de akkor is, mikor fűtyül a közöngy,
és uj honomban a hír fényesit.*

A hir, ám nem a honfitársak utján,
pedig, biz' Isten, magyar a törvény,
mely akkor is, mikor könnyem hullatom,
rájuk eszmél. Ó örökölt sövény,
ó kert, melyet a multból idehoztam,
társam a rózsza, ibolya, szekfü,
mikor áthajlok rajtad, úgy érzem,
aszfaltton is nő a hazai fű.

Ó kacagás, sohsem légy sintér, s borus
alkonyatokon, ha zajlik a jaj,
ne mondd veszett kutyának az irigyet,
s elfogva ne mondd megszűnt minden baj.
Ne légy hóhér, vad s lelketlen bandita,
ki az almafát is eltünteti,
légy tör, villogó, gonosz lelket bántó,
s a tőled ejtett seb kineveti

az árulót, ki az estharang szavát
elhajította füstös utakon,
ki a népdalok megható emlékét
gunyolja, míg a multat hallgatom.
A lélek lázát nem ismerő csalót,
a műveltséget rég elfeledte.
Ó kacagás, te rejtett tör, jó fegyver,
hálás vagyok, hogy el nem vesztette

szivem e furcsa, zavaros világban,
hol az idegen gyakran jóbarát,
s a honfitárs tekergő önteltsége
(vonagló bűn!) értelmetlen néz rád.
Nemcsak az kondás, aki kondás, más is,
s ami magas, az nem mindig égtáj.
Keveredj kacaj lelkem bánatával,
tör, ejts sebet, míg saját sebem fáj.

REMÉNYI JÓZSEF

(Cleveland. Ohio.)

KINAI PINCÉR

*Kinai pincér, Lao-ce-t idézi,
a lét és nemlét kérdésén mereng.
Udvarias is, akár Konfucius,
bár hajlama más irányban kereng.*

*Közlékeny, amig Tao-t magyarázza,
ámbátor szolgál, értelme finom.
Diáktudata erős, ez ingerli,
s hogy ösztöne nem győz minden kinon.*

*Arca szürke, mint a kopott üveglap,
ha akarhatna, mit is akarna?
Kinában ölnek. (A pestis ma játék!)
Mintha a halál göggel hadarna.*

*Rám néz. Szárnytalan válla közönnyel csüng,
melle szűk s horpdt, zöld szeme nevet.
A holdfény ásit a kertvendéglőben,
jóllakott, sokat látott és evett.*

REMÉNYI JÓZSEF

AMOR INTELLECTUALIS DEI

*Belém száll a nyugalom,
nincs boldogság, csak erény
De kérdem (örök kétely!),
az erény így tán szerény?*

*Ész, te tiszta fegyelem,
a gunytól is irtózzál.
Isten benned s te benne,
tökélyt minek foltozzál,*

*Légy, mert vagy s mert vagy, hát légy,
lényeges az egyensúly.
Örvény ám az olcsó vágy,
vigyázz, hogy bele ne fulj.*

*Szeress, mert szeretet vagy,
míg szeretsz, nem gyűlölhetsz.
S bizonyítsd be hogy így is
élhetsz, élhetsz, megélhetsz.*

REMÉNYI JÓZSEF

Cleveland (Ohio)

B U Z A F A . . .

Aratnak . . .
Kenyérálmu csend áhitata lebeg a falu fölött. Nem tudom, hogy mi készítette a világ nagy meseíróit arra, mi indította bennük meg azt az ellenálhatatlan benső szelidséget, hogy népeken és világrészeken át minden szívet meg tudjanak hódítani. Nem tudom, hogy ezek a nagy írók honnan vették a mesemagot, amellyel megnyitották embernek, gyermeknek, királyfinak és pór-gyermekeknek az élet áhitatát. De valami ilyen igézet mesemondó jósága, időn és téren átvezető és felemelő öröme él most az arató falu lelkében. Csodálatosan egyszerű dolgok kelnek szárnyra, hogy megrebbenő szókat rügyezzen a zizegő buzatenger, a némán ballagó szekér, az izzadó arató s az ut porát borzongató meleg szellő. Egyszerű dolgok így ezek, de az aratás kenyérálmában szorongató és fojtó rémeket elűzik, a legszegényebb kinyúló hideg csendjét is kicsirázni tudó és akaró dalba édesgetik. Zug a kalásztenger . . . az ősi dal, az ősi mese fényes, zengő, megdicsőült ritmusa ez — sóhaj, panaszkodás, jaj . . . és mégis egyetlen megszépítő, simogató és áldó, gyógyító és boldogságba ringató a hajladozó buza karesu szálán meghajló aranyló kalásztenger. Óreg asszony tipeg az árnyéktalan uton, magasán van most a nap, Fekete-fehér baboskendője rejtelmes reménységet takar — ebédet visz a mezőre, az el nem apadó aranyvárba. S amint néha belenéz a napsütötte, kaszacsengő nagy életmezőbe, haldokló reménye újra éled s gondnyütte arcán megpirosodik egy régi szó,

amiben újra életre talál. Cseng-bong a kalásztenger, zizegő partján valami magocska kél... s csak hallgatni kell, hogy milyen boldog az ember, hogy fájdalma s keserve hiradásra, királyi intés szivárványos fénykalászaiba ér: nincs és nem lesz vége a mesének... Zizeg a kalásztenger...

Hordják a buzát szélesre rakott nagy, kövér szekerek. Boldogságszönyeg alatta az ut forró pora. Világszép lányhoz indui a teliholdas este ezüstös fényében a domboru mellü legény. Nincs királyi palástja, szeges kelevéze. A learatott rendek friss lihegése kíséri. Megy, mendegél a világ egyik végétől a másikig, a világ reggeli pirjától az esti kézfogásig, a termő beteliesülésig, megvalósult álmok örök otthonáig, két csillagos szempár egymásratalálásáig. Szellő száll a fákon, madár rebben az ágon és arató nyári estén a mese újra éled. S minden él, mint az arató arcán a kivirágzó lélek: a kenyér csodája, a magból kikelt élet...

És zug a kalásztenger... tarló tépi a mezitelen lábat. Akinek inge sincs, kalászt szed a tarlón a szegény ember. Szomorú, de öntudatlanul is alázatosan, a boldogságra szomiazók néma szeretétével hajolgat, minden kalászáért külön. Félszeg tisztaságvágy hajtja, kenyértelenség panaszkodik vérző lába nyomán. hallja ő is a mesét, öröknek, fájdalmasan is megdicsőítő szönpnek. Ösmese, magyar mese: tarlók mezők kalászait szedegetni... S míg csokorra nő a ritka kalász a remegő kézben, a lélekben megdereng a mag s az estében harmatozódni készülő tarlón kinő a legcsodálatosabb álom: a buzafa...

Sok álmodt megálmodtam magam is. Letérdelve kértem a halált egy arató júniusi estén, hogy ne vigye el a kis fiamat. Mondtam neki, hát azért hagytaél életben télhavas hegytetőn kétszáz halott magyar között? De ő nem hallgatott rám. S lecsukódott a két dióbarna nagy szem, a legszebb álom, ami visszanezített rám. S azóta, tudom, tarlónjáró vagyok én is. Isten szegénye, kalászszedegető. Remegő kezű, tisztaságra éhes, álmódó szegény.

S nincs az a tisztaság, mi nekem elég lenne. Nem tudom elérni a kis fiam halott tisztaságát. Lecsukodó szemek utolsó sugarát. Minden aratáskor én a tarlónjárókat várom. Hozzájuk szegődöm, velük lépegetek. Kihallgatom a szívük verését. Ő tőlük várom mindig azt a mesemagot, ami az új kenyér új évét hozza. Vérző lábbal szedegetett kicsi kenyérhez az élet imádságát. Az én népem nagy szépségét — a birodalmat...

S tegnap, mikor elült a nagy por a szakadatlan, gazdag rakodású szekérsorok nyomán, mikor már elpihentek a boldogan fáradt izmu aratók, a csendes, csillagcsillogással tüzdelt estében találkoztam velük. Egyikük kezében, ki előlött, zömöktörzsű kicsi fácska volt, olyan, mint a paraszti betlehemek kunvhóboruló pálmafácskája, ami fölött egyetlen fényes csillag ragyog...

Csodálatos ez a nyár, buzától éhes. A föld ritkán gyöngyözik meg így. Kis darab földek is legendába nőttek. Lángost is adtak a munkabíró kenyér mellé. Áldottak lesznek most a kis kemencék.

Anyák és dajkák aikán puha szók buzogása rügyezik és tél terhét nem félt a dal, mi az esti harangszó elé szárnyal. Valami lehajolt a bizó szivekhez. Megfonta a szivek dobogását szellőben szálló dalokból, fáradságot enyhítő munkából. Szép ez az aratás. Régen várt bőségű. Asztagok nőnek a határt terítő buzagyöngyökből. Már nem hullámzó vágy csak a fekete viharok buzavirágos csipkéi között, amely fölött gazdátlanul leleselkedett a pusztulás jéglehellete, hanem ezer jelentéssel ezer bizonyosságba koszoruzott új kenyér...

Kenyér, ami meg tudott nőni és végtelen egyszerűségében most életet ígér!

S amíg ehhez az életigérehez a szavakat várom, hogy megtartsák és beragyogják a néma utakat is, ahol iaitalan a kenyér, szelíden, anyák és dajkák szavának bölcsőringató tisztaságával sugarasodik elém a paraszti betlehemek kunyhóaboruló pálmafácskájához hasonló zömöktestű kicsi fácska, aminek törzse is, ága is, lombja is kalászból van... Soha se láttam ilvent. Ilyen élő fát. Tarlón élő fájdalom különös csillagot sejt láttára...

Mi ez? — hullajtom eléjük szavam remegését.

Buzafa...

Buzafa?... Mit jelent ez? Elérhetetlen magasságát a kenyérnek?... az örök szegénység kinterhelt jait?... a fel nem oldódó fájdalom véres talpu hiábavalóságát a legáldottabb arató nyárban is?...

Testvérek, mit tudtok ti erről a fáról? Buzafa?... S nézem az elnyütt arcokat, akik nagy, termő fává álmodiák a buzát... a tarlón elhullajtott kalászból égi pálmafát... égfelé kívánczó lombokat...

Olyan ez... dadogtam...

Milyen?... hajolt felém megrebbenő szavuk s az arcuk olyan, mint a várt tisztaság tüze.

Mint a betlehemi fa... a kunyhókra boruló nagycsillagu fa...

Nem tudtuk... de ilyenformán lehet... mi csak megcsináljuk néha...

Néha megcsinálják... Most megint kilombosították... a tarló fölé nőtt életfát...

Kristály István

N É M E T H L Á S Z L Ó

Németh László Berzsenyi-tanulmányát szokatlan lelkesedéssel fogadta a kritika. Nem tudom elfojtani magamban a gyanút, hogy ez a nagy megelégedés nem a mű tökéletes szépségének, hanem a tékozló fiu megtérésének szól. Az író, aki hosszú évekig abban a hitben élt, hogy az irodalom szabad terület s a jó kertésznek kötelessége megnyesni és féregteleníteni a fákat, későn tért magához. Mire észrevette a sövényeket a drágán bérelt parcellákon, addigra lábába martak a komondorok. Az irodalomnak minden területét megjárta. Irt novellát, regényt, szindarabot, verset, tanulmányt, rövid kritikát és politikai pamfletet. Egy nemzedék hőségének jelölte, de ő visszahúzódott magányába; kész karriereket kínáltak neki, amelyeket irigyelhetett polgár és művész egyaránt. Ő visszadobta. Zsiros és biztos kompromisszumokat ajánltak neki, szinkurát és életjáradékot, korlátolt felelősségű hatalmat és vasuti szabadjegyet, gondtalanságot és békés életet — ő felmutatta a lelkiismeretét és elfordult. Aki »jótevőnek« sietett mellé, azt tiszta ságával megalázta. Csoda-e, hogy mindenki ellensége lett?!

Aki vezérnek született, annak nem hajlik a dereka, de az esze szabadon járhat s kezével megtalálhatja a zsebeket, csak a lelkiismeretét kell lenyelnie és kiszolgálni a sereget, amely végeredményben őt szolgálja. Németh László nem volt jó politikus ahhoz, hogy el is érjen arra a helyre, amely megilletné és tulságosan súlyos író volt ahhoz, hogy észrevétlenül visszahúzódniék. Ha menekülését százsor is undor idézte elő, mégis ráfogták, hogy gyávaságból menekül. S az irodaom szolid és olcsó vegytisztítói buzgón keresték ratja a foltokat.

Most »megtért« — gondolják és örülnek neki. Korának kritikus helyett elmúlt korok szellemidézőjévé változott. Ők mindig gyanították, hogy ez a szerep áll jól neki és szívesen beöltöztették volna már rég a literáris-tudomány condraiba, aztán menien magányába és fedezze fel a multat. Félek, hogy örömük túl korai volt. Ezzel a könyvével Németh László korántsem kötötte le magát. Ezzel ő önmagának már régen tartozott. Végignézve munkásságán láthatjuk, hogy rengeteg szál köti Berzsenyihez. Sorsa is hasonló

a niklai remetééhez, keménysége és szenvedélye is. Elég, ha politikai programjára gondolunk: a minőség-szocializmusra, s megtaláljuk a rokonságot ismét Berzsenyivel, aki a divatos és bontakozó liberalizmus jótekönykodó és büntudatban szenvedő uraival szemben, erkölcsöt és műveltséget akar adni a népnek alkotmány helyett. Amivel azonban legjobban mutat őse felé Német László, az a nyelve és kálvinista dunántúli magyarságán túl a görög kultúra tisztelete. Mendketőjüknek szükségük volt kilépni önmagukból és kész keretekkel megbirkózni. Ezt a kilépést a forma és hagyományok tisztelete indította el, a tehetség nem akart egyedül maradni, összhangot keresett a klasszikus példával. Míg Ady versformáin hullámozó természetének lökéseit mérhetiük le. Berzsenyi és Német László stílusa az alázat kötöttségét és kemény egyenletességét árulja el. Furcsa talán, hogy a prózairót költőkkel keverem, de Német nyelve és stílusa inkább tarthat igényt a költői nyelvvél való összehasonlításra, mint a mai vulgárisissal elegyített prózai nyelv. Művi nyelv ez, de éppen ezért időtállóbb, mint a közhasználatban lévő.

A görögség! Ha az irodalomnak vannak törvényei és csucsai akkor még mindig a görög törvények élnek és a legmagasabb csucs ma is a görög az irodalomban. Német László alázata mindig ezt a csucsot kereste és a kor lármája elől nem egyszer menekült ebbe a csendes, görög tisztaságba. Tanulmányai és későbbi regényei mind ezt a hűséget bizonyítják.

Amikor a »Bünt« először olvastam, lazának találtam a kompozíciót, magát a regényt széthullónak és vontatottnak. Később éreztem meg a stílus pompájában azt a lassan verő ritmust, amely fölöslegessé teszi a kompozíció zártságát, hiszen az egész regény egyetlen nagy viaskodás, néma harc, amelynek nincsen kezdete s vége, mert nem a történet fontos benne. A nyelv hömpölyög itt komor méltósággal, indulattal és keserűséggel összeforva. Azóta valamennyi írása között Német Lászlónak ezt a regényét szeretem legjobban. Ha a »Gyászt« töretlenségéért mondanám klasszikusnak, mellé emelem a »Bünt« lassu ritmusával, mint egy élet költői művének töredékét. Én a »Bűnben« érzem azokat az izeket, amelyek Proustban vagy Krudyban a könyvnél marasztalnak magáért az olvasás élvezetéért. S nincs-e meg itt is a görög példa, az írás szépségében, ha össze is törte a regényírás szokásának törvényeit? Az indulat, a támadás szenvedélye, amelyet a görögök az írás élének, erejének tartottak, mint egyetlen pozitívumot; csakhogy szét nem feszíti a könyvet.

Ami Német Lászlót egy nemzedék vezérévé avathatta volna, az törzs, amely tehetségének koronáját magán hordta, az er-

kölcsé. Erkölc és klasszikus görög hagyomány, nem ellenlábások, sőt nagyon jól megférnek egymással. Csak el kell olvasni a »Kaspásokat«, Németh egyetlen utópisztikus művét, hogy lássuk mennyire kiteljesítik egymást a huszadik század írójának erkölcsé és a görög életforma. A minőségszocializmusnak ennek a szigetén szerzetesi közösségben élnek az emberek és a szőlőtövek mellőli Csokonaival kérdeznek és Keats-szel felelnek egymásnak. Az élet ezen az antik színpadon boldog ünnep és szép, mint minden álom. Németh humora más írásaiban rendszerint szarkazmusba torzul, itt a szavaló szakácsok és gerelyvető miniszterek között gyermeken tisztá marad, idilljei pedig tele vannak napfényvel.

Ez az erkölcs minden írásának magja. Akár az országról ír, akár önmagáról, akár az életről, akár az irodalomról. Erkölcs és külső világ örökös harcban állnak egymással. A »Gyász« Kurátor Zsófiája beleőrül abba a viaskodásba, amelyet a lelkiismeretével és erkölcsének öreivel folytatott, Dr. Horváth, a »Bűn« hőse, lelki-furdalásaival a halálba menekül s ugyanez a hős más néven, a »Villámfényben« szét akarja osztani vagyonát a szegények között. Hogy mindegyik alakot önmagából formálta az író, arra azt hiszem nem kell külön rámutatni. A Bűn Lajosában és Dr. Horváthjában az író önmagával hadakozik.

Az erkölcs magába zárva negativum. Hogy észrevegyük, hadat kell üzennie a külső világnak. Az erkölcs a harcban él, ott kell győznie, vagy elbuknia. Németh László eddigi pályáját tekintve szinte természetes minden, ami vele és körülötte történt. Ha korlátokba ütközött, ezek egy lazább erkölcs korlátai voltak, s tulságosan pocsolyás területet fogtak be ahhoz, hogy egy szigetet verjen rajta. A sziget az igazi veszély, amely lassan kiszáríthatja az ingoványt, persze, hogy félteni kell a ráépített gazdaságot. A vezér erkölcsé a táttalvói erkölcsé is s ha a hódítás nem sikerül, a vezérjelöltből bukott angyalt csinálnak és elégetik. Ez történt Németh Lászlóval is.

De, ahogyan egy számüzött uralkodónak vannak raiongói és reménye lehet abban, hogy a történelem igazolni fogja, ugyanugy nézhet az író is a jövő ítélőszéke felé. Amit számüzöttségében tehet; a maga szigetét gazdagíthatja, Zseninek és ártatlan vádlottak sohsém jutott ki nagyobb vigasz.

Németh Lászlót, mint kritikust szívesen helyezik a szépiró fölé és kétségtelen, hogy a mai magyar kritikában, de talán viszszenamóleg Gyulai Pálíg, nem volt Magyarországon keményebb. bátrabb és gerincesebb kritikus Némethnél. Ó fiatalága ellenére nem kész íróknak hordta a pálmát, de ismeretlen tehetségeknek egyengette útját. Álnagyságokról könyörtelenül lerántotta a leplet,

még akkor is, ha ezzel a maga érdekét sértette és súlyos irodalmi komplikációkat okozott. Judiciuma és a magyar kritikában szinte egyedülálló műveltsége, mindenképpen a kritika területére presztígnálják, de lehetetlen nem érezni tanulmányaiban a levegőért kiáltó szépiró zsenijét. Kiterjedő, rugalmas tehetség; van dohánya, több pipából szívhat.

Érdemben ismertetni Németh Lászlót, erőmet meghaladó feiadat, s néhány oldalon át ez lehetetlenség is. Lényegét kutatni a kortársnak, aki a maga életéből sem csinál titkot, s a nemzet nyilvánossága előtt mindent elmondott már magáról — felesleges. A mai magyar irodalomnak lehetnek és vannak is specialistái, de éppen ő maga mondta, hogy: egy író nem lehet specialistája egy varázslat-szaknak. Az egész mágiát kell megtanulnunk, nehogy egyszer fuldokoljunk kelljen mágiánkban. Ezt a megállapítását én szélesebb értelemben alkalmazva most visszanyújtom neki, mint önmaga igazolását. Ő megtanulta a mágiát és az egész magyar irodalmi világot varázssba ejtette vele.

Ennyi, amit elmondhattam róla. Szaggatott mondataim nem merithették ki gondolataimat, mert hideg tárgyilagosságnál nagyobb bennem a tisztelet érzése. De egyáltalán, adhat-e ennél többet a kortárs?

Herceg János

EGY ÓRA FALUNKBAN

A falu úgy ül a kék ég alatt, a porlepte fák között, gágogó libáival, lassan dőcögő kocsijaival és a csordával, amely hajnalban és este végigbögi az utcákat, mintha nem lenne sem ég, sem nap, sem élet, csak valami értelmetlen, buta törvényszerűség, amely benépesítette és körülrakta diszletekkel. Bomlófélben lévő állókép, mint a sajt az üvegharang alatt. Hogy egyes emberek tönkremenek benne, mások meggazdagodnak; születnek és meghalnak, ez lényegén nem sokat változtat. Éppigy meghiznak az üvegharang alatt is a kukacok, mások pedig elsorvadnak, mintha tüdőbajt kaptak volna, akár az emberek.

Reggel a tanítónőt látni, szökén, kibodrosított hajjal, nem friss, nem jókedvű, ahogy illenék, sokat cigarettázik, naplót vezet és úgy szeretne szenvedni szegény, mint valami vidéki Baskircsev Mária. A templommal szemben kinn áll a patikus, dagadt, pocakos ember, kikenve, beillatosítva otkolonnal, arca vörös, feje kopasz, szájáról csurog a szó, mint a méz:

— Hogy aludt kedves Danica kisasszony? Álmodott-e rólam? No, no, csak ne röstelje bevallani. Látja én mindig álmodok magáról s ezt meg is mondom.

— Menjen a fenébe a marhaságaival — feleli unottan a tanítónő — inkább adjon egy pálinkát. Van még abból az ánizsosból?

A patikus gyors, szolgálatkész és olvadó. S ami a legfontosabb mindkettőjüknek, nem fogad el pénzt a lánytól. Ez az ő szerelmi politikája. Egy kevés puder, kis arckenőcs, darab szagosszanpan — ilyesmivel egy patikus könnyen ér célt a nőknél. — Tapasztalatból tudom — dicsekszik barátainak és ravaszul hunyorít. — De ezzel a kótyagos kislibával, a tanítónővel nem boldogul. Bosszantja a dolog s amikor a lány kihajtja a pálinkát és elmegy, ő gyorsan hátraszalad a lakásba és félálomban szöszmétlő feleségéhez így szól:

— Hallod szívem, én elég jó emberismerő vagyok, te tudod, hogy engem nem lehet könnyen félrevezetni. Én azt mondom neked, hogy ennek a rusnya Danicának van valakije. Nekem ne meséljen senki, én jó ideje figyelem már ezt a kis némbert. Minden reggel karikásabb a szeme alatt. Erős a gyanum, hogy a Mayer-gyereknek csavarta el a fejét.

— Na és? — dörmögi kedvetlenül a patikusné, mert ismeri már az urát — csináljon amit akar. Ő érte csak nem fái az én fejem. A patikus zavarban van, de azért kivágja magát.

— Engedd meg drágám, de nekem, mint szülőnek egyáltalán nem lehet közömbös, hogy a tanítónő milyen életet él. Egy olyan személy, aki a gyerekeimet neveli, hiszen csak erről van szó . .

— Ja, ugy, csak azért, az más. — Feleli az asszony csöpp gunnyal és míg az ura kimegy, tovább babrál a hajában.

A patikus ismét ott áll az ajtajában, mint egy eleven reklámbáb és lesi az esetleges szenzációkat. De nem történik semmi különös, reggel van, hétköznap, az esperes ur most jön miséről és reggeli előtt végigsétálja a falut. Piros cingulusa kétoldalt repül a széllel, olyan, mint egy ősz, öreg, nyugdíjas angyal; kézenfogva vezeti az iskoláslánykákat, az apró angyalokat. Utána egy városi vigéc megy divatos zöld, tavaszi kabátban, táncdalt fűtve maga elé, míg vaskos bőröndjeit egy mezitlábás gyerek cipeli görnyedten, nagyokat szuszogva. Azután az irnokok látni, aki a lópasszusokat állítja ki a községházán, kicsit szakállas, mert hetenként csak kétszer borotválkozik, sötétkék ruha van rajta, zöld habselven ing nyakkendő nélkül, meztelen lábán barna barátsaru. A patikus hangosan és tulzott tisztelettel köszönti, az irnok kurtán, de barátságosan fogadja, s a patikus ilyenkor mindig a fejét csóválja utána: --Ccc, ilyen emberek intézik a község ügyeit.

De aztán valami izgalomféle suhan át az arcán, megnézi az óráját, mindjárt kilenc, be megy a kasszához, pénzt vesz ki, hátra kiált a feleségének, hogy vigyázzon, amíg visszajön, s ruganyos léptekkel megindul a kaszinó felé. Mindjárt itt lesz az autóbusz a városból, megnézi nem jött-e valaki ismerős, van-e valami érdekes újság?

A »kaszinó« egyszerű falusi kocsmá, csak annyiban különbözik a többitől, hogy utcai szobája nagyobb, egyik végében van a söntés, a másikon egy könnyű piros rongy kifeszítve, amely mögött a zenés vigiátékokat szokták játszani a tűzoltótörestület műkedvelői. Ez a központ, itt a kaszinó előtt. A celtiszfákat kivágták s most itt áll meg az autóbusz.

A söntés előtt már ácsorog valaki. Itt van a Jövő, aki marhaszállítással foglalkozik, de ha szükség van rá, az emberek ügyesbajos dolgait is elintézi Beogradban, mert a sógora minisztériumi tisztviselő, tehát jó összeköttetései vannak. Ennélfogva vele is igen tisztelettudóan beszél a patikus. Jövő magyarul, ő szerbül igyekszik. — Miért mondja egy ilyen alak rólam, hogy én nem vagyok lojális. — Igaz, hogy csak dadogja a nyelvet, de azért nem hagyja magát. Jövő néha megsajnálja, barátságosan kiségetti, sug neki, mint a rossz tanulóknak az iskolában. Különbözik sem veszélyes ember, közvetlen, kedves és jóindulatu. Egy kicsit bohém, mint minden ember, aki már délelőtt borozik. Figyelmesen hallgatja a kocsmáros, egy nagydarab szöke embert, aki feltűrt ingujjal a csapra támaszkodva mesél:

— Igy van ez kérem. Az ember hányódik, mint a falevél. Voltam Szibériában, kétszer sebesültem, a bal fülemre megsüketültem a háboruban s most diplomás tanító létemre már tizenhatodik éve a bort mérem itt és hajtom a legyeket. Kalocsán végeztem. az volt a legszigorubb intézet az országban. Nagy kedvet éreztem a tanítósághoz, de hát mit csináljak.

Elhallgat, szeme messze néz, túl a kitámasztott aiton, túl a poros utcákon, talán valami mesében látja magát szép barna padok között sétálni, pepita nadrágban és nádpálcával, karbatett kezű gyermekek között, akik csendben és szabályos rendben ülnek egymás mellett, mint a hamvas káposztafejek a kertben és mindannyian őt figyelik. Egy légy repült a boldogtalan ember orrára, észre sem veszi, talán éppen most náspágol enyhe szeretettel egy vassott kölyket, aki nem tanulta meg a leckét.

— Mit csináljunk! — sóhajt megértően Jövő. Sóháiában vizsgasztalás is van, meg egy kevés szájalom. Ő ugyan nem akart soha tanító lenni, de azért megérti a busuló kocsmárost.

A patikus zavartan csuszkal a székén. — Ez a hülve Pista állandó siránkozásaival igazán kellemetlen — gondolja. — Mindig arra céloz, hogy ő azért nem lehetett tanító, mert közben megváltozott az ország és hivatalos nyelve, amelyet ő nem tudott megtanulni.

— Próbáltam én pályázni magyar községbe, amikor már megtanultam szerbül s a különbözeti vizsgát is letettem. Mert kántor is vagyok, szép hangon van, a bulyeváciak nagyon akartak engem, de mit csináljunk, ha a tanfelügyelő elutasított.

— Ej, ne beszélj butaságokat — szól közbe türelmetlenül a patikus, mert most már csakugyan veszélyes vágányra terelődött a beszélgetés. — Nem a magyarságod miatt utasított el, hanem azért, mert süket vagy. Kinek keil egy süket tanító? Igaz, a régi világban ilyesmit nem vettek tulságosan komolyan. Tudom a mi tanítónk is megsüketült öreg korára. De, hogy aztán mit csináltunk mi vele, te magas ég! Ő feleltetni akart bennünket, mi meg mindenféle gombaságot vágtunk a fejéhez.

A bánatos kocsmáros oda sem hederit a patikus fecsegéseire. Jövő udvariasságból néha rámosolyog, aztán megint a poharába kémlel. Az idő pedig lassan mozog, mintha ólomlábakon járna. A nap már magasan áll, kinn a földeken az aratók rég belefáradtak a munkába.

— Miért nem nősül meg? — kérdi Jövő a kocsmárost. — Meglátja minden máskép lenne. Ha az embernek gyerekei vannak, felesége, családjá, könnyebben megnyugszik.

— Kit vegyek el? A vendéglővel éppenhogy eltengődöm. Anyám is él még. Egy jobb lány, akinek van is valamije, nem jön hozzám. Egy szegény lányt pedig nem tudok eltartani a magam jövedelméből. Mert én emberi életet szeretnék élni. Néha egy könyvet venni, hébe-korba elutazni valahova. Uram én kulturembernek készültem s még ma is annak érzem magam. Uram én Pestalozzit

olvastam valamikor. Kit vegyek el? — Szemét a menvezetnek fordítja és süketsége miatt úgy kiáltja, mintha magát az Istent kérdezné, hogy ő kit vegyen el, akivel kulturéletet élhetne. Pestalozzit olvashatna és elutazhatnék néha valahova. — Kit vegyek el? — S az Isten hallgat. Nem kiált le a pályatévészett vendéglősnek, hogy: Ne háborogj fiam. Minden zsák megtalálja a maga foltját. Te is megtalárod. Csak ereggy erre meg erre, kis ház mellett ott van a nagy ház, abban ül egy leány, aki téged vár. Az lesz a feleséged. Az Isten hallgat!

— Eh, lári-fári. — Szól közbe a patikus. — Egy szót se higyen neki Jóvó ur. Lehet, hogy valamikor csakugyan filozófusokat olvasott, de ma már úgy tud inni, mint a gödény. Mindennap bepityizál egy kicsit. Igaz? Ne tagadd! A multkor is kérem, reggel vetődött haza. Mert nem is a saját kocsmájába jár mulatni, hanem máshova és cigányokkal kísérteti magát. Jó firma ez. én mondom magának Jóvó ur.

Itt a beszélgetés véget ér. Elnyujtott túlkölés hallatszik, a társaság az ajtóhoz rohan, s gágogó libák között hatalmas porfelhőben egy szürkére festett óriási bádogdoboz jelenik meg, az autóbusz. Akik először szállnak le, ismét vigéc-formájú emberek. Egy kövér biztosítási ügynök s egy összeszáradt, körtefejú kicsi ember, aki légyfogót árul, édespaprikát és olcsó harisnvatartót, amíg a készlet tart. Egy koromfekete hajú karcsu leányt is látni az utasok között, aki címkes bőröndöket és kerek kalapdobozokat hordat maga után. A jegyzőné huga — villan át a patikus fején — illett volna segíteni neki. Igaz, hogy nem ismeri, s a bőröndöket ugysem vihette volna egyedül, de mégis a látszatért legalább. Végül egy feketeruhás, kisírt szemű öregasszony kászálódik le a lépcsőről:

— Jaj Istenem, patikus ur — kiáltja sirva — lássa szegény Márimnak mégis levágiák majd a karját. Nem lehet raita másképp segíteni.

A patikus szívesen érdeklődnék, ismeri a lányt, még husz éves sincs, szép derék leány volt, mult héten bekapta kezét az etető és összetörte. De így van ezeknél a lányoknál, Aratásban egész éjszaka hancuroznak a legényekkel, a munkánál azután szundikálnak. Ismeri ő ezeket. Megkérdezné most a vénasszonytól, hogy mit mondtak az orvosok, kivel beszélt, mit szól a lánya, hogy nem lesz karja, megkérdezné, de az esze, egyre a jegyzőné hugán jár, miért is nem segített neki?

A vigécek málnaszörpöt isznak a söntésnél, Jóvó tovább kortyolja sillerét, a patikus nyugtalan lelkiismerettel izeg-mozog, a kocsmáros az eget nézi és elszibbadt balkarját, amelyen nehéz fejét pihentette, felváltja a jobbal. Az utca másik oldalán ismét feltűnik a tanító gretagarbós pózban, ahogy a mult héten adták a moziban, a vigécek pedig elindulnak, hogy végigjárják a falut. A legelőről néha behallani a barmok bögését, különben csönd van,

Herceg János: Egy óra falunkban

ugy ül a falu elterülve a kék ég alatt, mint kökoporsóiban karbatett kézzel a szörnyű ezeréves mumia.

Sziget, amelyet mind szűkebbre nyalnak a hullámok. Egy óra a falun: gyorsfénykép lehet csupán s a lencse csak egy kis teret foglalhat magába. Torzkép, de leplezetlenül őszinte. Egyik faluban kővér a patikus, másutt sovány, itt ilyen a tanítónő, ott olyan és nincsenek mindenütt szomorú kocsmárosok. Az alakok változhatnak, de a falu itt a környéken majdnem mind egyforma. A krónikás fejében kergetik egymást a gondolatok, csak ez volna, ilyen szegletek? Lehetetlen. A pusztuló sziget rendszerint felmutatja mégegyszer kincseit a napnak, mint a szenvedélyes asszony szerelmét elvirágzása idején, itt is kell kincseknek lenni.

Ezzel a torzképpel a krónikás nem a falut akarta kigunyolni, csak a felszínét és egyben azokat, akik csupán ezt a felszín látják. Ő tudja, hogy a falunak vannak kincsei mélyen a földben, kint a parasztoknál, akik ma arattak, holnap pedig már szántani fognak; vetni, boronálni, kapálni, mert élni kell.

S a krónikás szívére tett kézzel fogadkozik, hogy ő nem hagyja veszni ezeket a kincseket. Ő elmegy a néphez, leírja szokásait, feljegyzi dalait, megírja meséit, még mielőtt a szigettel együtt elmosná az ár. Még mielőtt kiérnének a vigécek és biztosítási ügynökök, hogy becseréljék pántlikára, töltőtollra, vagy a »felvilágosodás« és a »civilizáció« jelszavaira. A krónikás nem próféta és nem politikus és azt sem bánja, ha senki sem segíti munkájában. A fiatal Dugonics szekérrudra támaszkodva írta jegyzeteit, ő erejéhez és a helyzethez mértén gyalogszerrel vág neki a szigetnek, nem törődik a közönnyel, csak a szívére hallgat és megírja népe testamentumát.

Herceg János

V É G Á L L O M Á S O N

Zsebében a vállalat alkalmazó levelével, ott ült a bőrbutoros, opállampás várószobában, hogy sorra kerülve, beosztását megkapja. Eleinte ideges volt, s hol viseltes, fekete cipőjét vizsgálgatta, hol olcsóbb anyagból készült, sötétszürke ruháját. Ha valaki arra ment, ok nélkül elvörösödött, elkapta tekintetét vagy hirtelen mozdulattal belegereblyézett szőke hajába. Később azonban csökkent az idegessége, már nem érezte, hogy kirakatban ül, az arra haladókat közömbösebben vette, s reátévedő nézésüket jobban állotta. Mint a fiatalok általában, ő is tulbecsülte az emberek érdeklődését, s nem vette észre, hogy a jövő-menő, dolgaik után siető embereknek annyit sem számít pamlagsarokban elvesző, szerény külsejével, mint egy közönséges kirakatbábu. Csak az egyik gépirókisasszony vált reá figyelmessé, amint kezében gyorsírófüzetrel és zöld Fáber-ceruzával, elhaladt mellette. Talán finomabb női ösztöne készítette rá, vagy a fiatalember diákos megjelenése, de mást érzett benne, mint egy egyszerű várakozót, s ezért halk hangon megkérdezte a vezérigazgatói ajtóhoz támaszkodó, magas, sötétkéruhás szolgát, hogy kicsoda. Ekkor tudódott ki, hogy új kolléga. A hír természetesen sietve cserélt gazdát.

Többeket nem érdekelt a dolog, de néhányan az új tisztviselő adataira is kíváncsiak voltak. Így egymást váltogatták a kérdések:

— Hogy hívják? Honnan jött? Milyen nyelveken beszél? Tud-e gépirást, gyorsírást?

Valaki azt is megkérdezte, hogy ki ki protezsálja.

Általában minél többet szerettek volna megtudni. Szinte ösztönössé vált, tisztviselői kíváncsiságból, mint akik az új kolléga versenyképességét akarják kipuhatolni. Mert akadtak, akikben egy-egy új ember belépése visszás érzelmeket keltett. Ezek közé tartozott az egyik csoportfőnök is, rendszerető, de könnyen lobbano asszony. Ő már előre tiltakozott:

— Ide bizony nem kell, vigyék máshová, én nem vesződöm vele.

A kollégák nem vették figyelembe protestálását, már régóta megszokták. Köztudomású volt ugyanis, hogy nem igen tűr meg maga mellett új tisztviselőt. Rossz nyelvek azt rebesgették: munkakörüféléstől.

Bár indokolatlanul, ily aggály másokat is befolyásolt. Még nem feledték el, hogy a mélyválság idején egy-egy újabb munkacrő felvétele — takarékosági szempontból — másokat is érinthetett. De ilyesmiről nem igen beszéltek. Nem szívesen hozakodtak elő oly gondolatokkal, melyeket a gyakorlatban ellenük alkalmazhattak.

Az új kolléga pedig mit sem sejtett a feltünése nyomán támadt visszás érzelmekről. Esze ágába sem jutott volna, hogy ilyesmi is lehetséges. Még nem volt állásban, s nem voltak tapasztalatai. Atyja intelmei pedig másra vonatkoztak, arra, hogy miként viselkedjék, mitől óvakodjék.

Tulajdonképpen alig volt több gyerekembernél. Az iskola szokásos színét se vedlette le. Lötyögő bőrű, kissé pattanásos arca még mindig sápadt volt a tulhajtott tanulástól. Gyereknek tekintette a vállalat deresedő hajú vezérigazgatója is. Ugy is beszélt vele, mikor beosztása végett jelentkezett. Atyai hangon, atyai melegséggel. Mint aki élete öszrefordultában, visszamerengő tekintettel, talán saját indulására gondol, s néhány pillanatra kiesik szerepéből.

— Most már csak magán mulik fiam, hogy itt maradjon s megalapozza jövőjét.

Hasonlóan kezelte a szivélyes modoru, fiatal cégvezető is, midőn végigkísérte az irodákon, hogy bemutassa. Udvarias, beajánló előzékenységgel — mindenhol előrebocsájtva őt, — mintha csak pártfogója volna.

— Dénes Kálmán ur, új tisztviselőnk — mutatta be itt is, amott is.

A kollégák közömbösen vagy semmitmondó mosollyal nyugtattak kezét.

Az egyik ajtó előtt a cégvezető megjegyezte:

— Itt dolgozzák fel a vállalat fiókjainak hetenként beérkező jelentéseit. Nem nehéz munka, de nagy figyelmet és pontosságot igényel. Ezt a munkát eddig egyetlen ember végezte. Mától fogva ön is itt fog dolgozni.

Azután szokása szerint szélesre tárta az ajtót, mikor beléptek.

— Jeszenszky ur, a kartotékosztály vezetője — Dénes Kálmán ur, új tisztviselőnk — mutatta be őket egymásnak. Majd valamivel emeltes hangon odafordult az alacsony, fénylően kopasz, köpcös emberkéhez:

— Jeszenszky ur, a vezérigazgató urnak az a kívánsága, hogy Dénes ur a kartotékosztálynál kezdje el, s a vállalati nyilvántartás

minden csinját-binját elsajátítsa. Sziveskedjék tehát néki mindent megmutatni. — Mondta távozóban.

— Kérem cégvezető ur — hajolt meg alázatosan az örege-
ber.

De ugyanakkor rossz előérzet fogta el. Mintha a váratlan beosztás az ő sorsát pecsételte volna meg, s előkészítője lett volna tervbevett leváltásának. Mert eddig sohasem kapott új tisztviselőt. Még akkor sem, ha maga kérte. Azt válaszolták, hogy kezdő ily munkára nem felel meg. Ha nagy az anyagtorlódás, más osztályokból adnak valakit. Mindenesetre gyakorlott tisztviselőt. S most mégis kezdő került mellé. Szó sincs róla, ezt a tipegő-topogó, frisséget igénylő munkát már ő is nehezen látta el. Elvégre hatvan évével kivette részét az életből. De egyik fia még mindig nem végzett. S emellett amugyis szűkösen éltek. Hátha még állásból is elmozdítják. Bár legalább még néhány évig elhuzhatná. Igen, három-négy esztendeig. Ha addig megtünnék, elnéznék. Akkor el is mehetne, mindegy is volna — befejezte! De ilyen egyszerre!... S mindez a fiatalember miatt. Hogyan legyen hát hozzá barátságos?

— Ez lesz itt az asztala — szólt hozzá érdesen, darabosan, s a szomszédos, kifényesedett, tintapecsétés asztalra mutatott. -- A középső fiókban vannak az írószerek s egyéb, amire szükség lehet.

Aztán kelleetlenül néhány jelentést és kartotékot tolt eléje. Majd rövid, vastag, szőrös, dohányszagú ujjával a rovatokra bökdösve, megmutatta, hogy mit hová írjon. Közben került minden szükség-telen szót, árnyalati elhajlást, mely enyhített volna az erőszakoltan tartott, rideg hangulaton. Ezen még az sem változtatott, hogy a fiatalember szinte fiui tiszteletadással állt mellette, s a legnagyobb figyelemmel hallgatta. Eltökélt szándéka volt, hogy komisz lesz vele, bár természetéből hiányzott az erre való hajlandóság.

A megadott felvilágosítás után mord, szinte megfeketedett arccal tért vissza asztalához. Ott lázas munkába sáncolta magát. De a töprengés nem hagyta nyugton. Mialatt jelentéseket rendezett, osztályozott s egy nagy kimutatásba adatokat jegyzett be, folyton az új helyzet foglalkoztatta.

— Igen, egész bizonyos! Azért osztották be, hogy betanítsa, s ha már mindent tud, leváltsa. Ha nem így lenne, máshol helyezték volna el. Hiszen pár hónappal előbb még azt mondták, hogy őt bajosan tudják pótolni. S most mégis? Kétségtelen hát, hogy tervük van a fiatalemberrel. Csak egyelőre nem beszélnek róla. Különben megmondanák, hogy öreg s ezért. Igen, öreg — hajtotta le a fejét. A fiatalok pedig ott állnak az ajtó előtt, ők is helyet kérnek, követelnek, annál az asztalnál, ahol harminc évig ült s

ahol a többiek ültek. De senki sem akar az öregek közül felkelni. Valamennyi görcsösen ragaszkodik a székéhez és asztalához, mely mellett egy egész élet mulott el: fiatalságuk, fiatalságuk virágoskertje. Ott ülnek és görcsösen markolják székük karfáját, mintha megállíthatnák az időt, melynek nyomába többé soha el nem érnek. Amazok pedig odakünn állnak, éhesen, dideregve, fagyoskodva, sóvárgó arcukat az ajtó üveglapjához nyomva. Mi lesz, ha az ő fia is odakünn fog ácsorogni. Vagy ha olyan emberhez kerül, aki nem fogja szivelni, hanem azon lesz, hogy lerázza, kimarja, kipiszkálja? Végre is annyi módja van az ilyesminek. Ő már látta, hogy bántak el indulókkal. Kivált, ha senki sem állt mögöttük. Tudja Isten, mi lett azóta belőlük? Feltápaszkodtak-e, vagy végkép elkallódtak? Egy-két partra dobott roncsról így is volt tudomása. S ahogy erre gondolt, újból a fia jutott eszébe. Amikor ő is ki lesz szolgáltatva az emberek kénye-kedvének, mint a fiatalember az övének; s amidőn fizetnie kell szivtelenségéért. Akkor vajon milyen jögon hivatkozik az emberiességre? Vagy mily cimen rimánkodik könyörületért, ha e két embermegváltó szót maga is kivetette lelkéből. Nem tapasztalta-e jónéhányszor, hogy a más-sal tett rossz visszaüt okozójára. Ha nem így, hát amugy. Mert mindenért meg kell fizetni. Sorsát senki el nem kerülheti. Mintlia egy titkos mérleg számontartaná tetteinket, s utódainkkal fizetteté né meg, amit elköveltünk. Nem, ő nem akarja, hogy a fiának keiljen fizetnie. Isten mentse meg őt ilyen sorstól! S szinte beleverej-tékezett a gondolatba, hogy ő is idejuthat.

Mialatt ezen töprengett, a fiatalember befejezte munkáját, összeszedte a kartotékokat és odatette az asztalára.

— Kész vagyok — jelentette mereven megállva, s várta, hogy mit fog szólni.

— Kész? — kérdezte ernyedten, szórakozottan a gondolataiban megzavart öregember, s immel-ámmal kezébe vette a kartotékokat. Hiszen ugysem mérhetett szigorú mértékkel .. Mert elfogult lett volna s igazságtalan. S ezért felelnie kellett volna. Felelnie a lelkiismeretének. De semmi kifogásolni valót nem talált. Az írás rendes volt, a számok megjelöltek, a mennyiségek pontosan egyezők.

Jeszenszky úgy érezte, hogy szólnia kellene valamit, legalább annyit: »Rendben van!«, de hallgatott. Valami makacsul fogta, s nem engedte, hogy egyetlen helyeslő szót is kiejtsen. A kartotékok és jelentések tehát megjegyzés nélkül a többiek mellé kerültek, s öreges szusz-makolással újabb válogatás kezdődött. Ezuttal nehezebb, próbáratevőbb anyagban. Mintha csak leszorított ellen-szenve sugalná a gondolatot, hogy a hozzá beosztott tisztviselőt egy buktató feladattal kell megsemmisítenie.

Itt, kénytelen-kelletlen, többet kellett mutogatnia, magyaráz-
nia. Egyszer fel is állt, néhány tekercsbe csavart kimutatást tett az
asztalra, kitergette, s beszéd közben rá-rábökött a különböző ro-
vatokra. Általában megőrizte hivatalos ridegségét s a főnök tá-
voltságát. De később enyhült a hangja, s egy-egy felvilágosítás
önkéntelenségében, lassan, észrevétlenül felmelegedett a hangulat.
A fiatalember már inkább úgy állt az asztal mellett, mint valami
figyelő tanítvány, ő pedig inkább úgy beszélt, mint valami öreg
tanító. Akárcsak odahaza lenne, s pipáját szortyogtatva, nagy-
diák fiának magyarázna.

Közben — mit eddig nem látott meg, mert rá se nézett a fia-
talemberre — észrevette, hogy sápadt, ruházata szegényes, nyak-
kendője kibolyhosodott, foszladozó. Mindez futó, de rokonszenvet
ébresztő benyomásként rakódott lelkébe. Jól esett megállapítania,
hogy a pártfogás ezuttal nem érdemtelen, here ficsurat ért vagy
szépségéből élösködő, üresfeü nőcskét, hanem sorstársat, kenyér-
re szoruló osztálybelit. S mikor az újabb munkát kiadta, azzal az
érzéssel tette, hogy a fiu irodájához tartozik, s ott a helye a szom-
szédos, tintapecsétés asztalnál.

Mialatt munkájukba merültek, többször megzavarták őket. Hol
iratszereleést kértek, hol kartotékot, adatokat, felvilágosítást. Egy
izben magasabb helyen álló kartotékokra volt szükség. Jeszenszky-
nek látrát kellett feltámasztania, hogy hozzájuk juthasson. A fiatal-
ember, látva, hogy mi a szándéka, szolgálatkészen sietett oda. S
bárhogy is szabadkozott az öregember, a féltve őrzött, fekete ska-
tulyákat, melyekhez senki sem nyulhatott, mégis ő vette le. Je-
szenszky örege hangján, zavartan, restelkedve köszönte meg a
figyelmességet. De attól a perctől úgy érezte, hogy lekötelezettje
lett a fiatalembernek. S ez az érzése napok multával csak foko-
zódott. Mert segítőtársa a kiszolgálásban mindenütt mentesítette.
S mindezt nem törtetésből tette, hanem látható vonzalomból, ra-
gaszkodásból. Mintha az öregember több volna számára, mint fő-
nök: rokon, kedves hozzátartozó. Ezt a ragaszkodást nem lehetett
észrevenni vagy közömbösen fogadni. De Jeszenszky e visel-
kedés okára nem talált magyarázatot. Csak akkor, midőn beje-
gyezte a fiatalember személyi adatait, s megtudta, hogy atyja már
nem él. Azon a napon először szólította »fiam«-nak, s attól kezdve
mindig így hívta.

*

Teltek-multak a hetek. Lassan elvirágzott az ősz is, s fekete
novemberi hangulat borult a világra. A fák letaroltan, csupaszon
álltak, a földrevert levelek esőtől és penésztől rothadtak, a vo-
nuló vadludak hangos kiáltozással szállottak délre. A szobákra
egyre korábban öregedett rá az este, s negyednégy tájban akár

lámpát is lehetett volna gyújtani. De Jeszenszky még huzta-halasztotta, míg lassan szétterült a félhomály, s az írást abba kellett hagyni. Ekkor szótlánul rágyújtott pipájára, és csöndes pöfékeléssel kitekintett az ablakon.

A fiatalember ott ült mellette, tolla még szaporán percegett — most már mindent tudott, mindenbe begyakorolta magát, a munka gondiát levette válláról, s már nem vetélytársa volt többé, hanem munkatársa — vagy többször még annál is több: fia mellett második fia — s amilyen gyorsan elsaátított mindent, akár egy kecsgetetőbb pálya is nyilhatott volna számára.

S miközben erre gondolt, eszébe jutott az ő indulása. Ő is így kezdte el. Sok reménnyel, bizakodással. S akkor is november volt. A felhők rongyokba szakadva lógtak az égről, a megriadt varjak károgó csapatokban vonultak, vándoroltak, s dél felé, a Száva táján, tompán dörögtek az ágyuk. Akkor egy féliroda gondja szakadt rá, pedig alig volt valami tapasztalata, s mégis nekigyürközött, nekivágott, s amihez hozzányult, mintha csak varázslat segitené, engedelmesen simult a kezéhez. Nem tudta: mi a nehéz, nem ismert lehetetlenségét, könyveket bűit, törvényeket, utasításokat forgatott, s szinte pillanatok alatt eligazodott tennivalóiban. Milyen boldog volt akkor, hogy ujjongott! S bár mind a négy világtáj füstöt hányt az égre, a háborút csak muló árnyéknak vette, s reménnyel telten nézett jövője elé.

Ha valaki ismerte a munka gyönyörűségét, ő ismerte. De azóta egyre ritkábban volt benne része, a munka lassan köteleesség lett, s a köteleességgel úgy van az ember, mint a reményeiből kopott étellel.

Igen, ő is így kezdte el.

S most ott állt a végállomáson, egy iroda sarkába háitva, jól tudva, hogy ez is kegyelemkenyér, mert ezerszer mondták: másnak még annyira sincs, s lehetne rosszabb is, cifrább is. Ott állt, s ha igazságtalan szó ütötte, fonnvadt innvel morzsolta keserűségét. Mást mit is tehetett volna? Ha a kínai kuli mosollyal fogadja a rugást, ő meg megtanulta, hogy mindenre bólintson, bólintson bután, bambán, mint egy emberformájú játékgép, elfeledve, hogy valamikor néki is volt hangja.

S közben arra gondolt, hogy bealkonyodott, a villanylámpákat fel kell csavarni, az asztalon még vár a munka és sürget a köteleesség, melynek fekete kocsiját oly kitaratóan huzza, mint oda-lenn, a sarkon, az öreg konflisló. Huzza, míg egészen be nem sötétedik, s fáradtan meg kell állni. A konflislovat talán még meg is rugdalják, midőn haláltusáiban elvágódik, néki esetleg több jut: egy nyugalmas sirhely s egy bólogató ákác, télen oly szikár, mint a régi halottak. De másnap újra kisüt a nap, a gyerekek odaülnek helyükre, s előlről kezdik a nagy hazugságot. **Szirmai Károly**

ZARATHUSTRA BÁCSKÁBAN

*E föld régen ingovány volt; vizierdő, tündéri láp,
Nem ugatott itt cséplőgép, nem terpeszkedett itt nagyparaszt;
Ladikon siklott ősapám a hal után, a vad után,
Zugó nádasban, forró ég alatt.*

*Süvege mellett kócsagtoll, övében élesre fenve: kës,
Álmában nimfát ölelt, karcsu-frisset sűrű fűzesben
És egyszer egy évben, ősz elején, vitte a dézsmát szegény,
Vén várba, kegyelmes püspököknek.*

*Elváltozott a táj, csak én siratom tünt szépségeit,
S az ős nomádot, ki itten élt szegénységében is szabadon,
Bölcs életét és kincseit: szép erdeit, hűs vizeit
Tündér-szerelmét és a csalitot.*

*Most plundrás nábobok ülnek itt aranylánccal hasukon,
Vén eperfák alól eresztik a döllyföt vastag pipafüsttel.
Nekik minden a vagyon! De én csak őt látom a ladikon
Századok mélyén, elmerülten.*

*Nekem a vagyon szolgaság, szívemet nem tépheti gond,
Többet ér a derüs nyugalom, domboldalban kicsiny kalyiba,
Ha ráborul a lomb, dus szilvafalomb --
S egy remegő asszony karjaimba...*

*Csak ennyit adj szép Szülőföld, s dalold nekem őszám dalát,
Mert egyszer, ha lugasom nem vet árnyat, sem ajkamnak édes
[nedüt,
Ő eljön akkor, lerázza bocskora porát, nevetve rámkialt:
No, ecsém, gyere — mehetünk!*

HERCEG JÁNOS

IVÓ ANDRICS NOVELLÁI

Az irodalom egy-egy táj, vagy vidék felfedezésében mindig gazdagabb és sokszor alaposabb, mint a földrajz. Oroszországot Csehov elbeszélései mutatták be Európának és jobban, mint a felfedezők és szaktudósok légiója. Az északi tájakat is az irodalom ismertette meg a világgal, s ha valakit Bosznia érdekelné, én Andrics Ivó novelláit adnám a kezébe.

Bosznia tájhangulata körülbelül egyezik Erdélyével. Az erdős hegyeket itt is, ott is kecskepásztorok, vadászok, mészköfejtő és szénégető szegény emberek lakják. De, amíg Erdély kulturájában, hagyományaiban és politikai fekvésénél fogva is mindig egy zárt szigetet képezett, addig Bosznia soha sem tudta elzárni kapuit az idegen hatások elől. Ő volt az a kicsiny pont, amelyen Európa megütközött a Balkánnal. Bosznia volt a katlan, amelyben a háboru előjátéka fortyogott, északról, keletről és nyugatról minden imperialista szándék feléje irányult. A szláv, muzulmán és katolikus egyház benne egyforma szívóssággal küzdött egymással. Etnográfiailag is tarka színeket mutat Bosznia, s ennek ellenére mégsem heterogén. Hogy Mosztár egyik utcájában hangos imával járja a műezzin a mecsettornyot, a másikban pedig ugyanakkor katolikus körmenet ünnepli a Boldogságos Szűzet, az összhangon ez nem változtat. Hiszen az összhang itt ugyanis a küzdelem: az ellentmondások szintézise, s összefogó, egyetlen nagy hatalom mégis maga a táj. A tainei milió-elmélet itt teljes mértékben igazolva látszik. Még magukra az emberekre alkalmazva is, akik a délies, tenger-melléki éghajlat alatt, kényelmesek, kemények és szenvedélyesek.

Andrics Ivó novelláiban Bosznia küzdelmes korának minden sötét szépsége feltárul. Hőseit nem köti a civilizációnak semmiféle erkölcsé, a férfiak a szerelemben barbárok, vadak és élehetetlenek, az asszonyoké a türelem és a szinte állatias, néma szenvedés. Egyik novellájában egy török tiszt egy szegény, félszemű katolikus pék fiatal leányát választja szeretőül. A lány irtózik tőle, de nem védekezhetik. A férfit nem érdekli, hogy viszont szereti-e a lány, neki elég, ha ölelheti, utána már nem törődik vele. Szép ruhák-

ban íratia, gyöngyökben, ékszerekben s a lány mégis rettenetesen kinlódik. A nép úgy kerüli, mint a bélpoklost. Aki egy idegen zsarnok szeretője lett, az nem érdemi meg, hogy ránézzenek. Márát lelkifurdalás gyötri a bűnös szerelem miatt, amely neki soha sem volt élvezet, csak irtózatoss szenvedés és megalázkodás, elmegy a templomba és szinte féláuitan borul a hideg kövekre, egész testében remeg s akkor a prédikáló pap az összes hívők előtt gorombán korholja, valósággal megátokozza és kitiltja a templomból. Lehetetlen nem érezni e katolikus pap fanatizmusán túl ugyan azt a barbárságot, amely oly saiatóságosan boszniai jellegű minden férfinél egyaránt. S amikor a török tisztnek el kell mennie, Mára mégis kéri az Istent, hogy ne hagyja itt őt a török nélkül a nép bosszujának. De a töröknek nem kell a lány, más vidéken más szeretőt keres magának. S mit tehet egvebet a lány, iaiveszékelve járja az utcákat, mintha nem is a gyüölött török házából, de egyenesen a paradicsomból kergette volna ki lángpallosával a haragos Isten. Nincs is számára vigasztalás, Közösségből kitepték s egyetlen ura eltaszította magától. Pedig még tizenhét éves sincsen.

Ivó Andrics nem írta történeteit a novella klasszikus, maupasanti formáiban. Ő a feszültséget nem vezeti ökonomikusan a drámai megoldás felé, mert az ő írásai kezdettől a befejezésig telítettek feszültséggel. A Kelet nagy varázslói, Claude Farrere és Pierre Loti az exotikumot keresték és amit láttak, attól maguk is elbűvölödték, mert idegenek voltak a háremek világában. Ivó Andrics Boszniában otthon van, éppugy, mint Tamási Áron Erdélyben. Ami az idegennek csodálatraméltó exotikum, az náluk a magától értetődő élet. Hogy a felfedezés szempontjából melyik a szemléletőbb irodalom, az előbbi, vagy az utóbbi, azt nem nehéz megálapítani.

Tamási Áront nem véletlenül hasonlítottam Andricshez, Csak el kell olvasni »Alija Gyerzelez utját« és ráismerünk Ábel boszniai testvéreére. Gyerzelez nem tör ki a rengetegből, mint Ábel, de gondolkodásmódja, ravaszága, fűrfangja pontosan ugyanolyan, mint Ábelé. Talán egy kicsit ősbibb, vaskosabb és barbárabb, de hiszen éppen csak ennyi a különbség Erdély és Bosznia között is.

Ábel fürge és ravasz eszével könnyen idomul mindenhez Andrics alakjai lomhák, de méltóságteljesek, még a szenvedésben és megalázkodásban is. Szívósak és fegyelmezettek. Andrics novelláiban a város összeér a faluval, egy-egy állóképében a török tiszt, külföldi hatalmak követei, katolikus papok s a nép; bosnyákok, zsidók, cigányok, megszokottan, fesztelenül mozognak. A provinciális jelleg ezzel kiszélesedik s mintegy önmagát felülmulja. Ha Du Garde istenhátamögötti faluja a vén Európa vergődését akarja visszatük-

Tin. Ujevity: Kolajna XXXI

rözni, akkor Andrics novellái a falu és város, Európa és a Kelet, a civilizáció és a barbarizmus mesgyéjére vezetnek el bennünket. Mert ez volt a régi Bosznia. És Andrics novelláiban ez a régi Bosznia szerepel örökös lázongásaival és változó uraival. Az új, a mai Bosznia már sokkal nyugodtabban keresi életkereteit. Ami forrongó élet volt egykor, annak csak emlékei maradtak meg, tradíciója egy népnek, amelyet összhangolt a táj, s amelynek kifejezője és őrizője egy ebből a népből kinőtt író: Andrics Ivó lett. Írásait nemcsak a felfedezés újongásával, de a tiszta irodalmi élvezet őszinte örömeivel olvassuk.

Herceg János

♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦

TIN. UJEVITY

KOLAJNA XXXI.

*Tompa fájdalommal, mélyen sebzett szíved,
Tivornyás titkokkal lelkedet takarod,
borus homlokodon bus glóriás ívvel
ródd az ábránd-utat Ujevics, te halott!*

*Halál a szerelmed, bárhová is ível,
halál az életed, minden korty italod,
halál a te vágyad, bárhová is hív el,
halál a reményed, halál minden dalod.*

*Mit ér, ha csudákkal az eget eléred,
mit ér a vak ábránd, mit a nagy akarat?
Hiába ver szíved és lángol a véred,*

*mert lelked örökké bus társtalan marad.
És elhagynak téged mámor, álom, ének,
mint a forró csókok kifáradt ajakad.*

Fordította: SOMORJA SÁNDOR

LASZLÓ ENDRE :

VERS

*Ma még szeretsz s forró a véred,
Tiéd az öröm, tiéd az ének.
Álmod a fehér mirtuszág . . .
Talán eléred.*

*De elhervad egyszer majd a dal,
a napsütés, tavasz kihál.
Elszáguld a vig ifjúság
És jön a ravatal.*

*És ellángol benned majd a csók,
Szerelmek, álmok, ringatók,
S befon hűs öregséggel
A sors, a sárga pók.*

*Igy a múlt csak álmod lesz csupán,
Nincs vágyad semmi új után,
Csak a sok emlék énekel
Bus őszi délután.*

M E G J E G Y Z É S E K

„HARMADIK VILÁGNÉZET“

Féja Géza, az új magyar realista szellem egyik építője Erdélyben járt és lelkes cikkben számolt be tapasztalatairól az egyik budapesti napilapban. Felpézdülten attól a friss levegőtől, amelyet Transzilvániában lélekezett, megállapítja, hogy az erdélyi fiatalság végre *megtalálta igazi szellemi vezérét*: Petőfi Sándort.

Erre a konklúzióra nekünk sokszorosan okunk van figyelni, első-sorban azért, mert az erdélyi magyar szellemiség hovatovább uralkodó hangot és szerepet nyer az anyaország szellemi központjaiban is, tehát az erdélyi új és újabb nemzedékek állásfoglalása iránymutatóvá válik mindannyiunk számára, akik azonos földrajzi és politikai viszonyok közé kerültünk. Fel kell figyelniünk azért is, mert Féja beszámolójában *nincs rólunk, a jugoszláviai magyar fiatalságról szó*, mert ez a »néma és láthatatlan ifjúság« husz észteendő alatt soha semmivel sem igyekezett észrevétni magát. Sem önálló kezdeményezéssel, sem máshonnan kiindult szellemi mozgalomba való bekapcsolódással nem igyekeztünk hangot adni és szerepet vállalni kisebbségi kultúra felépítésében. Így történhetik meg, hogy rólunk csak, mint »elhanyagolható mennyiségről« esik szó, ha egyáltalán szó esik. Mielőtt ennek *okait* kutatnánk, nézzük meg tüzetesebben, mit látott Féja Géza Erdélyben?

Egy esztendeje, hogy Erdély egyetemes magyar fiatalsága Marosvásárhelyt találkoztól rendezeti. Irók és parasztok, papok és munkások. jobboldaliak és baloldaliak találtak egymásra és tettek hitet, hogy egyik a nagy magyar nemzeti célokért folytatott harcban. A Találkozó vitanyagában hiába kerestük a kor mérgeit és kelevényeit. Ha ellentétek néztek szembe egymással, építő gondolatban békültek ki. A Találkozó évfordulóján Féja úgy látta, hogy az erdélyi fiatalság a magyarság ápolásában és megőrzésében vetélkedik és *elvi harcaikat is építő megértés szellemében kavarják*.

Megjegyzi Féja, hogy sokszor megdöbbenette a magyar fiatalság utja. Szívből sajnálta, hogy szerte pazarolja erejét, lázasan keres és eltéved a szólamok gőzében. Ezután így folytatja:

»Sokat vártam a *szlovenszkói* fiatalságtól, de abból hiányzik az erdélyiek mélységes, magyar hagyománya. Ezért tévelyeg annyi tagja hol a szélsőbal, hol pedig a szélsőjobboldal mesgyéin. Az erdélyiek azonban rátaláltak a legméltóbb szellemi vezérré: Petőfi Sándorra.«

Az együttműködésnek Erdélyben is, Szlovenszókban is és nálunk a Vajdaságban is legnagyobb akadálya az volt, hogy keserű sikertelenségbe fulladt eszmetisztázó gyűléseken sohasem tudtuk megtalálni a szintetikus, mindenkit, legalább megközelítőleg kielégítő szemléletet, holott az, mint az erdélyiek igazolták, itt volt a közelben, a kezünk ügyében. Egyszerűsítve ez a képlet így fest: nem tudtunk megállapodni egy olyan irányban, amely egyesíti magában a magyar közösség nemzeti érdekeinek szolgálatát és a haladó, szociális, a nagy magyar néptömegek kulturális és gazdasági felemelését célzó törekvéseket. Ugy látszott, hogy ez a két cél, noha szorosan összefügg, *egy síkon* nem érhető el. Az egyik törekvés festőanyaga a *regényes-ábrándozás*, a másiké a *valóságglátás* volt. Tűz és víz, melyek nem találkoznak és nem egyesülhetnek egymás megsemmisítése nélkül. Szolgáljon vigasztalásunkra, hogy egy évvel ezelőtt még Erdélyben is ez volt a helyzet.

Hiányzott az a szellemi kötőanyag, az a szintetikus szemlélet, amely lehetővé tette volna, hogy a különböző módszertanok, életszemléletek, társadalmi felfogások, nézetek és elvek oszbitatlanul fennmaradjanak, hatóerejüktől ne veszítsenek, ellenkezőleg, elvfeledés nélkül termékeny kooperációban egyesüljenek. *Petőfi szellemében született meg ez a »harmadik világnézet«* — melyet Féja ugyan nem így nevez, de erre gondol s tartalmát így írja körül: »Petőfi tanított meg bennünket arra, hogy nem kell megtagadnunk az *emberiséget* és az *emberiséget*, amiért végzetesen és egész életünkkel magyarok vagyunk. Petőfi ugyanolyan hévvel küzdött a *népjogokért*, mint a *nemzeti* függetlenségért. Az erdélyi magyar fiatalság éppen úgy magában viseli *Bethlen* Gábort, a nagy fejedelmét, mint *Budai Nagy* Antalt, a legrégebbi magyar parasztvezért...« Petőfi, Arany, Eötvös, Vörösmarthy, az egész felelős magyar szellem a nemzeti munkát hirdette a múlt század nagy válságai közepette, boldog, kiegyensúlyozott nemzetet akartak teremteni az elnyomott és szenvedő népből. *Annál erősebb a nemzet, minél jobban fölemeli a népet.* Ezt a hagyományt képviseli ma az erdélyi fiatalság is.

Ezt a hagyományt eddig nem lehetett elismertetni a mi felelős szellemeinkkel a Vajdaságban. A mi találkozóink sajnálatosan mindig a tehetetlen és kölcsönös bizalmatlanság légkörében zajlottak le. Mindkét oldal, az öregek és a fiatalok (s ezeken belül ismét a konzervatívok és haladók) védtek valami láthatatlan, kimondhatatlan és megnevezhetetlen hagyományt, vagy jelszót, vagy elvet, maguk sem tudták: mit. Hatalomféltség, tekintélyi és tapasztalati szempontok hangoztatása és lendületet csökkentő aprólékosság az egyik oldalon; indulatos új hang, az intellemben akadékoskodást látó ifjú hév és cselekvő radikalizmus a másik oldalon: bizonytalanság és tervszerületlenség a követendő eljárás tekintetében mind a két részen, ezek azok az okok, amelyek a teljes és meddő téttlenséget, elkedvetlenedést és eredménytelenséget okozták.

Nézzük a »harmadik világnézet« eredményeit.

Két nemzedék halad Erdélyben egymás mellett. Az »első nemzedék« romantikus, ábrándos transzilvanizmusával, a »második nemzedék« (akik az új impériumban születtek, illetve túlnyomórészt kisebbségi sorsban

élték életüket) áll szemben s az utóbbi az erdélyi magyar *valóság*ot akarja feltárni és a *valódi népsorsot* kívánja megmutatni. A leglényegesebb tünet, hogy a második nemzedék működése nem irányul az első nemzedék ellen, hanem kiegészíti azt s mint Féja írja »teljesebbé teszi az erdélyi magyar kultúra arcát«. Nálunk a két nemzedék *egymással szemben* mozog, farkasszemet néz és tevékenysége abban merül ki, hogy figyeli a másik mozdulatait, hogy megrohanhassa. Erdélyben mind a két nemzedék egyetért abban, hogy meg kell őrizni a teljes és tiszta magyarságot és a »merevebb« oldalon állók nem találnak semmi szörnyüségset abban, ha a »második nemzedék« ezt a célt úgy akarja elérni, hogy Petőfi szellemében *a nemzetet jelentő népek követel embérséget, élet-, munka- és politikai jogokat* a többségi, államalkotó néptől és a saját fajtájától egyaránt. Erdélyben Petőfi egészséges demokratizmusa és forradalmi nacionalizmusa elfogadtatta azt a tételt, hogy népért csak a néppel és nem a nép kizárásával, annak háta mögött lehet és kell küzdeni.

Ennek az új, egészségesebb kurzusnak kézzelfogható eredményei is figyelemreméltóak. A magyar fiatalság elhatározta, hogy minden esztendő július 31-ikén nagy *népi zárandókat* és Petőfihez méltó ünnepséget rendez a segesvári csatatéren. Brassóban szeptember első napjaiban kongresszust tart a »második nemzedék«, amely *Tamási Áront* ismeri el szellemi vezérnek. A fiatalok ugyancsak Brassóban *új könyvkiadó szövetséget alapítanak* és a két nemzedék megkezdheti a barátságos tehermentő *versenyt*. A magyar fiatalság felfigyel-e a hangjukra — kérdezi Féja Géza.

Megtaláljuk-e mi is Petőfi szellemét, vagy elveszünk a mai napok utvesztőiben? Megszületik-e a mi Találkozóink és megértik-e végül az egyik és a másik oldalon is, hogy az idő eljár a mi »második nemzedékünk« felett is kegyetlen semmivetésben, noha lehetőség volna olyan alkotó együttműködésre, vagy barátságos versenyre, amely a nemzeti célok szolgálata mellett nem zárna ki sem szellemi, sem közművelődési, sem politikai, sem gazdasági életünkben az új generáció *tárgyilagossab, korszerűen tisztánlátó, demokratikus és népi szolidaritástól erősebben áthatott közreműködését*. Az ifjuság láthatatlan frontját láthatóvá kell tenni, életerejét fel kell használni, mert a fiatalság lendületének akadékoskodó megnyirbálása végzetes következményekkel járhat a jövőben. Felcsperedik és elhervad itt egy generáció, amelyet ismeretlen, vagy nagyon is jól ismert okból, meddő tétlenségre kényszerítettek, ahelyett, hogy a jövő előrelátható küzdelmeire előkészítették, politikailag iskolázták és szellemében fejlesztették volna.

*

LEVÉL A PARASZTOKTÓL

Nagyon érdekes kordokumentum az a levél, melyet a magyar parasztság intézett a magyar ifjusághoz. Üzenet, amely azért röpönt szét a magyar Glóbuszon, mert a parasztság úgy látja, hogy egyre mélyül a szakadék közte és az értelmiség között. »Az ifjuság — írják — már nem azzal gondol, hogy velünk és általunk keresse az egész nép, az ország és a maga jövőjét, hanem csak arra, hogy elhelyezkedést találjon«. A ma-

gyar parasztság a levélben azt kívánja az ifjuságtól, hogy magyar legyen a szó mély és *felelős* értelmében. Magyarul beszéljenek nemcsak a betűk, hanem a fogalmak és szavak szerint is; a magyar ifjuság: *szellemében* is magyar ifjuság legyen, mert a parasztság érzi, hogy a magyar ifjuság magyarsága szerint válságba jutott s ezért *nem értik* ők, a parasztok az iskolát járt ifjakat. »Nyelv szerint magyarul beszélnek, de *szellem* szerint nem beszélnek magyarul«.

A levélhez Szabó Zoltán, a magyar néplélek kitünő ismerője, a »Tardi helyzete« írója, feltűnő refleksiókat fűzött. Megállapította, hogy a paraszt, aki kis és nagy zsarnokoktól sok évszázadon át szenvedett és megtanulta már, hogy mi az *egy* ököl és *egy* parancs hatalma, nagyon távol áll attól az ifjutól, aki az *egy* ököl és *egy* parancs kívánságát hirdeti. A parasztság azért küzd, hogy szava legyen a hazában, az iskolát járt ifjuság pedig azért, hogy ne legyen.

Keserű szavak és fájdalmasak is. De semmi sem hasít úgy értelmünkbe és idegünkbe, mint a parasztságnak az az üzenete, hogy az ifjuság ne arról vitázzon jobbra-e, vagy balra, hanem döntse el velük, a parasztsággal: vagy ellenük, értük, vagy *csak* magukért?

S mennyire jogos ez a kérdés nálunk is és mindenütt, ahol a magyar értelmiségi osztályok és a parasztság között szakadék tátong, ahelyett, hogy a kisebbségi sors husz esztendeje alatt magyar szívtől magyar szívig hid épült volna. A magyar iskolát járt ifjuság és a magyar parasztság között multhatatlanul szükséges kooperáció megtreemtésére nálunk *alig*, Csehszlovákiában az elsorvasztott *Sarlós-mozgalom* alakjában történt némi kezdeményezés. Az első lépés a parasztság élete és szükségletei megismerése felé a *falukutató mozgalom* megindulása volt. A Kalangya hasábjain már régebben szóvá tettük, hogy a mi eszközeinkkel és a mi (sajnos nem tulságosan tág) lehetőségeink keretein belül itt is meg kellene szervezni a felderítő expedíciót parasztságunk ismeretlen tájaira. Felhívás is odhangzott a magyar ifju értelmiségiekhez, hogy a rendelkezésükre álló szabad időt fordítsák a magyar földmives, falusi és tanyai nép életének vizsgálatára, kiki a maga lakóhelyén. *Ilyenirányu dolgozatok, tanulmányok, kimutatások és leírások beküldését is sürgettük írőinktől és intellektueljeinktől*. A célunk az volt, hogy regényes és kitálatált paraszthistóriák helyett szociográfiai pontosságú fényképet kapjunk arról, hogyan, miként, milyen szellemi és anyagi körülmények között, milyen táj és környezethatásoknak alávetve él és küszködik a magyar parasztság szétszórtan a Vadaság és Szrém vidékein. Amíg össze nem gyűjtjük vidékenként és falvanként a valóságrajzokat és adatokat, addig parasztságunk élete *terra incognita* marad és parasztságunk továbbra is úgy él a köztudatban, ahogyan idejüket mult, hamisító népszimművekből, sekélyes, árvalányhajás és kifentbajuszu elbeszélésekből rosszul megismertük.

De semmi sem történt, aminek siralmas szervezetlenségünk az oka. Nincs sem kollektív, sem egyéni kezdeményezés. Nincs, aki vezetné ezt a mozgalmat. Nincsenek anyagi lehetőségeink, hogy megbízatást adhatnánk arra alkalmas személyeknek a munka elvégzésére és a bizonyára érdekes tapasztalatoknak könyv alakban való kiadására. *Kulturegyesületeink*,

noha van Jónéhány, a maguk hatáskörében sem tettek ilyen irányban lépéseket, holott, más rendszerint, csekélyebb értékű előadások rendezése mellett, egy-egy estét arra is szentelhetnének, hogy megfelelő személy közvetítésében, megismerkedjenek legalább szűkebb környezetük magyar parasztságának és földmunkásságának életével.

Lehangoló a közöny. Iróink, a nép körében élő értelmiségek, a főiskolás ifjúság és mások nem mutatnak érdeklődést a »tárgy« iránt, holott mérhetetlen fontosságu volna még a legkisebb részletmunka is a kutatásnak erről az elhanyagolt területéről. Láthattuk, hogy a magyarországi falukutatás dokumentumai (Ilyés; Puszták népe, Féja: Viharsarok, Erdői: Futóhomok, Szabó: Tardi helyzet, Kovács: Néma forradalom, Erdei: Parasztok, Hidvégi: Hulló magyarság stb.) milyen új légkört teremtettek azáltal, hogy felhívták az illetékesek figyelmét a nemzetalkotó magyar nép valódi helyzetére és azokra a pusztító-sorvasztó tünetekre, amelyekről azelőtt álszeméremből és jelszavas hazafiságból alig mertek beszélni. Tagadhatatlan, hogy a »szociális titkárok« új intézményének megteremtése ezeknek a bátor és népükért üldöztetést is elszenvedő, újszellemű, magyar fiataloknak tulajdonítható. A »szociális titkárokat« az állam nevezi ki minden községben és ezeknek a »szociális titkárok«-nak vagy másszóval: hivatalos falukutatóknak más feladatuk nincs, csak a magyar falusi és tanyai földműves proletariátus s általában az egész agrártársadalmi struktúra szemmel tartása, megfigyelése. A »szociális titkárok« fognak gondoskodni arról, hogy megszűnjenek azok az igazságtalanságok és visszaélések, amelyekről a falukutatók könyveikben elég gyakran tettek említést. Ezek a hivatalnokok időről-időre tájékoztatni fogják a kormányt nemcsak a szükségletekről és a falu hangulatáról, hanem mindenről, ami ennek a soká elhanyagolt és elnyomott társadalomnak életével szervesen összefügg (népbetegségek, születés, halálozás, egyke, egyke, szekták, élelmezés, szövetkezet, földmegosztás, birtokcserék, bér és munkaidő stb.) Ez a gondoskodás nem valósult volna meg, ha a lelkes tisztánlátó fiatalok fel nem hívják a figyelmet a tényleges állapotokra és szükségletekre. Nincs tehát semmi veszélyes »baloldaliság« abban, ha valaki jószándékkal, segítő célzattal, érdeklődik a legelhagyatottabb társadalom, a földműves-parasztság sorsa és életviszonyai iránt. Nincs semmi »forradalmiság« abban, ha valaki őszintén, keserű és fájdalmas színekkel festi meg a valóságot és ha nagyon hangosan közvetíti a napon sütkérezőknek a mélységben morajló panaszt. Ez nem politikai és nem világnézeti kérdés, ez a lelkiismeret parancsa. A sötétben, ködben nem látunk. Hogy segíteni tudjunk, előbb is világosságot kell teremteni. Ha süttögve beszélünk, hangunk nem hallatszik el azokig, akiktől a segítség gyakorlati megvalósítása függ.

H A R O L D J. L A S K I

Ez az írás, melyet *Laski*, a »Politikai Tudomány« tanára a londoni Egyetemen, a szerzőhöz írott levelében »valóban világosságot derítő dokumentum«-nak nevezett, egy németül megjelenő portré-sorozatból való.

Az újkor politikai gondolkodása Machiavelli »A fejedelem« című művével kezdődik.

Ami itt Olaszországban, a rómeszázadok országában a »nemzeti« zsarnokságnak teremtett tradícióit: a Politika egy határral arrébb, francia földön, a »Forradalom« filozófiájává, az ancien régime szükség-szerű átalakulásának »Enciklopédiájává« változott. Csak Angliában, ahol a gondolkodók kezdettől fogva nem annyira az ideálokkal, mint inkább a tényekkel és a valósággal voltak elfoglalva, lett e Politika, az angol »politics«, lassan tudománnyá — először pszichológiává: azoknak az emberi tulajdonságoknak és hajlandóságoknak kutatásává, melyek az állami vagy kormányzó tevékenység terén jutnak nyilatkozásra. A »politics« még ma is javarészt társadalomlélektan és Hobbes, aki az első politikai tanulmányokat írta angol nyelven, joggal nevezi Hoefding, History of modern Philosophy című kiváló művében, az angol pszichológia »vagyis az angol természetű filozófia« megalapítójának. Ha aztán John Stuart Mill e politikai lélektanok humanisztikus színezetet adott, ugy Laski, a »Political Science« tanára a londoni egyetemen, volt az, aki e sajátosan angol elmefuttatásokat módszeresen kiépítette és pozitív tudománnyá emelte — épp mert nem elégedett meg erkölcsi elvekkel és lélektani meglátásokkal, hanem a társadalmi életnyilvánulások nagy egészében, a többi szociális jelenségekkel való orgánikus összefüggésben igyekezett meglátni és megláttatni a Politikát.

Ez természetesen csak úgy volt lehetséges, hogy Laski minden figyelmével a *történelmi fejlődés célja felé* fordult. A politikai tanulmányok londoni tanárának a szemében nem is egyéb az »állam«, mint egy történelmi jellegű alakulat, mely — ma is — tulajdont jogként garantál s így voltaképp előjogot hatalmi szóval

tart érvényben. A political science-nek épp az a hivatása, hogy feltárja az állam s az állami intézmények történelmi formáit és lehetséges átalakulások útjait és módjait.

Laski politikai bölcséletének sajátos jellege tehát voltaképp szükségyszerű fejlődési fokot jelent az angol Politics csak — pszichológiai és idealisztikus-humanisztikus irányával szemben.

I.

Laski államtana rövid és egyszerű:

Az »állam«, bárha társas élet legfőbb szervezeti formája, épp úgy társas csoport, mint bármely más emberi szövetkezés. Emberek alkotják egyrészt, akik jogosultak nevében »törvényeket«, életvitelt szabályozó normákat állítani — ez a »kormány« — és emberek másrészt, akik e törvények szerint élik életüket — ezek az »állampolgárok« vagy »alattvalók«. Az állam csak meghatalmazottjai útján tud cselekedni, különben üres absztrakció. E meghatalmazottak beszélnek nevében, formulázzák törvényként akaratát, mely állami akarat, persze, ha jogállamról van szó, a törvényhozókat és végrehajtókat is köti... Az állam fogalmának magyarázata ma már nem elegendő. Ki kell egészíteni és pedig azzal a kérdéssel, hogy mily mértékben vannak az állam törvényei, melyek az alattvalók magatartását kötelezően: ha kell erőszak alkalmazásával szabályozzák, tekintettel az alattvalókra. Nem a »rend« az első, melyet az állam fenntart, hanem az a rend, mely számot vet az egyesek életcéljával és életérdekeivel. A politikai hatalom egyre kevésbé lehet el anélkül, hogy tekintettel legyen azok akaratára, akik törvényei szerint élnek — *ez a fejlődés tendenciája*. Az emberek, akik egyre inkább tudatára ébrednek érdekeiknek és céljaiknak, egyre öntudatosabban kérdik, hogy vajjon az állam és intézményei figyelemmel vannak-e ezekre a célokra és érdekekre s az államformát egyre inkább funkciója értéke szerint itélik meg — vagyis aszerint, hogy képes-e a lehető legnagyobb szám lehető legnagyobb jólétét biztosítani... A »rend« nem a legfőbb jó, hisz rabszolgatartó rendek is voltak és vannak a legcsekélyebb tekintet nélkül az emberi méltóságra. Csak azok az eredmények szentesítik a rendet, amelyeket biztosít — s ez eredmények nem ködös távoli célok, hanem emberek jóléte, embereké, akik mindnyájan élni, és pedig lehetőleg jólélni akarnak. Ha az állam polgáraitól engedelmséget követel a törvényekkel szemben, ugy ezek viszont joggal — *s a történelmi fejlődés folyamán egyre több joggal* — kérdezhetik, hogy e törvények nem feledkeznek-e meg az ő emberi jogaikról... Ezért teremti meg mindenkor a maga »természetjogát«, azokat a jogelveket és jogértékeket, melyeket az állam törvényei nem hagyhatnak figyelmen kívül.

Az »állam«, tehát, üres absztrakció, az állam nevében beszélő kormány cselekedetei a fontosak — ez ennek a Politikai Tudo-

mánynak az alapelve. S e kormánycselekedetek megítélésében Laski olyan elveket és értékszemponokat állít, melyek megfelelnek a *Szabad Emberről* való tipikusan angol-szász felfogásnak.

Igy könnyen érthető, hogy ennek az *angol* polgárnak — a »citizen«-nek — a jogai, legalább is az első pillanatra tulsulyban vannak a kötelességeivel szemben. Mert nem csupán demokráciát követel Laski a szabad polgár számára, nem csak azt a jogot tehát, hogy csupán azon törvényeknek vesse alá magát, melyek az ő beleegyezésével jöttek létre. Nemcsak azt hangsulyozza ez a politikai tudomány, hogy az államnak semmi »inherens« joga nincs állampolgárai engedelmességére; és nem csak azt, hogy minden olyan törvény, mely nem az állampolgárok jóváhagyó értékelésével születik, voltaképp csak egy ostromállapot határsorompóit jelöli, melyben kényszer uralkodik s amely határsorompón túl már a kényszer hatalma is megszűnik s a nyílt lázadás területe következik... E *formális* jogon kívül a szabad embernek *tartalmilag* is joga van olyan törvényekre, melyek számolnak az ő személyes jólétével. Formális demokrácia és állami törvények, melyek mindinkább a közjót tartják szem előtt, logikus összefüggésben állanak. Jaurés szárnyaló meggyőződésének, hogy a fejlődő demokrácia ideje egyuttal az alakuló szociáлизmus kora is, ez a logikus összefüggés volt az alapja. Laski egy jelentős lépéssel tovább megy: azzal a valóságközel pillantással, mely az angolszász gondolkodó sajátja, vizsgálat alá veszi a demokráciában alakuló, egyre inkább szociális szellemű törvények tényleges tartalmát is. S e tényleges tartalom tekintetében oly elvek döntenek nála, melyek csak az angolszász politikai közösségben születhettek — ott ahol Európa első »politikai« forradalma, a ma is dicsőségesnek nevezett polgári forradalom lejátszódott, épp mert a polgárok nem tudták és nem akarták az ostromállapot határsorompóin túl is túrni a központi hatalom önkényét; Laski angol politikai tudománya szerint a jó törvény biztosítja az egyén jogát a lehető legnagyobb jólétre és boldogságra...

Ennek a politikai tudománynak a polgára tehát valóban nem alattvaló. És mégis — nem tudta ez az angol polgár, ez a »citizen«, azt is, hogy hol kezdődnek a kötelességei? Nem harcolt, mikor Angliáért kellett harcolnia — az angol mezőkért és rétekért, az angol erdőkért, az angol legelőért, for the good days in England?... Nem tudta, hogy mindez, ami egyenlő a szabadsággal*) egy nagy kötelességet is jelent: azt a kötelességtudatot, mely nyugodtan, minden fantázia nélkül, kész e »jó élet« feláldozására, ha a közösség szolgálata úgy követeli?...

Valóban nem véletlen, hanem a mélyen gyökeredző angolszász hagyomány nevelő ereje, hogy *Laski a kötelességről szóló tanát*

*) Ez idézetek a hősi halált halt angol katonák hátrahagyott leveleiből (War letters of fallen Englishmen) valók.

a Szabadságról szóló könyvében írta meg. És angolszász hagyomány, hogy ennek a kötelességtannak a kategórikus imperativusát nem az etikus cselekvés valamely kódos általánosításába fogalmazta, hanem abba a felhívásba, mely egyre öntudatosabb alkalmazkodást követel az örök változó és fejlődő élet szolgálatában. »The facts count and the facts are aggregate experience« — hangzik egyik ragyogó esszéjében: Csak a tények számítanak és tények csak az élettel szemben való folytonos és vigyázó szembenállásból származhatnak...

E felfogásnak természetes lélektani következménye az a *messzemenő türelem* az élő emberrel és céljaival szemben, mely Laskit olyannyira jellemzi — az a meggyőződés, hogy az élet minden jelensége, ha nem is mindig okos és célszerű, de valahogy mindenkor jogosult. Mert az emberek élni akarnak és szeretnének — a saját élet- és értékfelfogásuk szerint — minél jobban élni; ha valamit hisznek és megfelelően cselekszenek, úgy nyilvánvalón, azért teszik ezt, mert életük folyása bizonyos kérdéseket és feleleteket állított számukra... És ez az élet számtalan kíváncsi és reménykedés, cselekvés és abbanhagyás, siker és meghiúsulás szövevénye. Ne merjétek hát szegényes formuláitok prokruztesz-ágyába kényszeríteni! You cannot compartmentalize life! És különösen Ti, állami törvényhozók, ne feledjétek, hogy törvényalkotástok mindenkor csak követheti az életet; s hogy a törvények, ha nem akarnak halott betükké válni, csak egyet tehetnek: alkalmazkodniuk kell az élet döntő változásaihoz. Különösen Nektek nem szabad felednetek, hogy az igaz és a helyes nem szent és változhatatlan, hanem folyton alakul az életigények szabad versenyében — abban a »*racióális kritícizmusban*«, melyben minden álláspontnak és minden nézetnek *észokokkal* kell bizonyítani a maga helyességét...

A »szabadság« így, Laski szerint, kötelesség: a szabad ember kötelessége, hogy racionálisan mérlegelje a valóság lehetőségeit és számot vessen a dolgokkal és emberekkel, melyek — hogy a másik angolszász pragmatikus: a tengerentuli Dewey szavait idézzük — »az ő cselekvésére visszacselekszenek«.

II.

Nem könnyű Laski szellemi »portréját« megrajzolni. Amit ő az angolokról mond, hogy éppen nem nyílegyenes vonalban törnek céljaik felé, jellemzi Laskit magát is: Ő is inkább illusztrálja témáit és nem intuitív elvekből vezeti le őket; nem annyira logikával mint inkább példákkal bizonyít — pompás esszéista tehát és nem szisztematikus. És mégis minden írásán, minden során, de különösen benső szenvedéllyel izzó pátoszán, mely sokkal mélyebbről fakad mint szellemes kétségei, átizzik egy nagy meggyőződés, melyet főjellemvonásának, *lélekalkata alapösszetevőjének* tekinthetünk.

Mert abban, hogy ő is a gondolat cselekvő képességében találja az igazságot és nem valami távoli csillagon keresi az emberi boldogságot, tehát hogy pragmatista és benthamista, egyezik Laski angolszász gondolkodó társaival. Spenglernek például ezt a mondatát, hogy »a szisztematikus rendszer csak az igazságot kutatathatja fel, a tények azonban fontosabbak mint az igazságok«, egy angolszász sohase tudná leírni vagy épp mint valami lényegében fontosat aláhuzni, mert az igazság és a tényvilág e szembeállítását értelmetlennek és esztelennek érezné. Az erkölcs se valami magasztos szóvirág e józanul hívő protestánsok számára, hanem az a hatékony elhatározottság, mely számot vet a valósággal és tudatos akarattal kapcsolódik be a közjóért való *egyéni* törekvések nagy egészébe — ami tulajdonkép az igazi, a helyes, a *realis* »társadalom«. Nem véletlen, hogy az angolszász az Ént jelentő nagy I kivételével oly ritkán használja a nagy betűt s hogy angol író, Thackeray, írta le ezt a mondatot, hogy a nagy pillanatok csak olyanok, mint a többi pillanatok... Az angolszász a mindennap kis törekvéseinek és munkájának folyamatosságában érzi a biztontságot és azt tekinti különbnek, aki különbül tud tényekhez alkalmazkodni, a valóság sodrával uszni. Ezért, mert az élet köznapjában biznak, ülik meg oly körülményesen az ünnepeiket és vesztik el oly ritkán a jövőbe vetett bizalmukat. S ezért hat V. Györgynek, ennek a tipikus Englishmannek, utolsó karácsonyi szózata, hogy nagyon egyszerűen, a szívéből akar szólni és nem annyira a »Birodalom«-ra gondol, mint inkább a férfiakra, asszonyokra és gyerekekre, akik a birodalomban élnek..., oly nagyon mélyen és meg-rázóan. A helyes és méltányos valójában oly egyszerű és magától értetődő s a férfiak és asszonyok és gyermekek az országokban és birodalmakban tulajdonkép oly szívesen teszik a jót, ha csak kényszer vagy esztelenség nem gátolja őket... E mélységesen optimista hittel az ember eredendő jóhiszeműségében, melyet csak helytelen intézmények ferdítenek el, állítja a mai angolszász a benső meggyőződést s e meggyőződés alakítóját: a nevetést oly magasra. Laski tipikusan angolszász tehát akkor is, amikor a »Liberty in the State« lapjain az észszerű meggyőződésben keresi az ideált s oly mélyen járó sorokat szentel a nevelésnek.

De mégis, mielőtt a példáit választja, már érződik az igazi, az egyetlen, az *egyéni* Laski:

»Tanítsátok a gyermeket évről-évre arra, hogy az amerikai alkotmány minden politikai bölcsesség alfája és omegája — és megtízszerezitek ez alkotmány racionális és szükségszerű alkalmazkodásának, az »amendment«-nek, a nehézségeit, mielőtt e gyermek nemzedéke felnövekszik.« »Veszélyes a gyermeket oly tanítók kezébe hagyni, akik azt hiszik, hogy az észnek és kísérletezésnek nincs szava, mielőtt mást állít mint az az emlékezés, melyet egy több ezer év előtti primitív szemita törzsnek részben mitikus évkönyvei tartalmaznak; vagy akik azon a véleményen vannak, hogy

hazafiság s a fennálló politikai rendszer igénye egyet jelentenek.« Ezek már annak a gondolkodónak a példái, aki nemcsak a jogról s jogállamról való véleményeket akarja gazdagítani, aki a politikai cselekvés lélektani alapjaival sem elégszik meg, hanem jól tudja és kifejezetten hangsúlyozza azt is, miben áll a politika lényege....

Laski lélektanilag megalapozott Politikai Tudományának legfontosabb tétele az, hogy oly társadalomban, melyben *gazdasági egyenlőtlenség* uralkodik, az ember vágya és törekvése az ész, a szabadság s a kiegyenlített életvitel után szinte legyőzhetetlen akadályokba ütközik. Ily társadalomban, hol kevesek rendelkeznek a javak s így tulnyomó többség életlehetősége felett, a kevesek sohasem engedhetik szabadjára a sokak életakarátának és életigazságainak érvényesülését; az ily társadalom szükségkép tagadni fogja a szabadság elvét, míhelyt ez a fennálló birtokelosztást veszélyezteti... Így ez a társadalom a demokráciát is, mely egyenlő jogot jelent a boldogságra és a sikerre, csupán olyan területeken fogja megtűrni, ahol nem történhet *lényeges* változás. Míhelyt a gazdasági egyenlőtlenség lényegét veszélyezteti a demokrácia, rögtön halálos veszedelembé kerül... Minthogy a valóban hatékony kísérlet: a társadalom tényleges megújulása — a »the truthful news« — mindenkor régen szerzett és egyre jobban elévülő előjogokat fenyeget, a legtöbb, ami gazdaságilag egyenlőtlen vagyis osztálytársadalmakban elérhető, sem lehet több mint az *osztályok közti kompromisszum*...

Ami most e »working compromise« — e »dolgozó«: az osztálytársadalom intézményeit demokratikusan átalakító kompromisszumot illeti, Laski éppen nem nagyon bizakodó. Hangsúlyozza ugyan, hogy korunk legfontosabb teennivalója az, hogy a munkának biztosítása az állam vezetésében a neki kijáró pozíciót s így lehetővé tegye az osztálytársadalom átalakulását, melyben a tulajdon ad jogot, oly társadalommá, melyben csak a szociális, társadalmilag szükséges tevékenység fog tulajdonra is jogosítani. Laski így sokszor közeledeklik a társadalmi evolúciónak igénye felé és olykor felcsillan nála az a gondolat is, melyet Jaurés fogalmazott meg a magá idejében a leghatározotabban: hogy a demokráciában a szocializmus növekszik s hogy a munkásosztály, mely a politikai hatalomhoz jut, a fejlődésnek ezt a tendenciáját fokozni fogja és céljához juttatja. Azonban e *Jaurési feltétlen hitet* az államilag garantált méltányos és emberséges elosztás szükség szerű eljövételében *Laskinál mély szkepszis* árnyéka borítja: Laski a kapitalista arisztokráciában sem bizik; azt hiszi, hogy a kapitalista Turgot-k is csak akkor lesznek majd készek valóban lényeges engedményekre, amikor már későn lesz. »The power to compromise« — írja a »Demokrácia krízise« című könyvének egy helyén — while compromise is stil possible is perhaps the rarest

quality in history.« A kompromisszumra való hajlandóság, amig lehetséges a kompromisszum, talán a legkritikább a történelemben.

Am nem az következik-e a társadalmi élet reális felfogásából, hogy a történelemben nem ismétlődnek a szituációk? Nincs az amerikai Thorstein Veblennek tökéletesen igaza, mikor azt hangsúlyozza, hogy a múlt és a jelen forradalmi a jövő számára nem szolgáltatnak analógiát? Nem állnak-e a mai átalakulás számára készen oly hatalmas eszközök és energiák, melyek egyformán képesek építeni és pusztítani — úgy hogy a mai villamos energiákra fejlett társadalom az erőszak uralmát, mint Veblen joggal állítja, egy napig se tudná katasztrófa nélkül elviselni? Veblen azt is hangsúlyozza épp ezért, hogy amig a múlt forradalmi katonai és politikai jellegűek voltak, *a most következő átalakulás intézményi jellegű lesz — semmiképp se »forradalom« tehát, a szó eredeti revoluzzár értelmében.* Mi e vebleni felfogáshoz, melyet különben Laski is jól ismer, csak azt tehetjük hozzá, hogy a ma esedékes átalakulásnak nincs is az erőszakra szüksége, épp mert a késő-kapitalista társadalmi rendben, minden muló ellenkező látszat ellenére, hatalmas méretekben működik a megismerés, a felismert igazság alakító hatalma. A lehetséges katasztrófa növekvő tudata is csak ezt bizonyítja.

Igaz ugyan, hogy a társadalom mai strukturájában szinte határtalanra nőtt annak a kis, számra elenyésző csoportnak a hatalma, mely megszállva tartja a termelés parancsnoki hidait. De viszont az is nyilvánvaló, hogy a közvélemény — mely különösen az angolszász országokban nagyhatalom — a monopóliókével harchaszált és lényeges eredményeket tud elérni. Hogy Roosevelt New Dealje eredménytelen maradt, ennek csak az első próbálkozás újsága és kiforratlansága az oka, nem pedig az az elv, mely egyre nagyobb tömegeket mozgat az USA-ban is s amely már nem tűnhet le a történelmi alakulás színpadáról: *az elv, mely a tulnyomó többség jogát hirdeti a tulajdon megfélemlítő átalakulására.* Abban az Egyesült Államokban, ahol Franklin Delano Roosevelt előtt Hoover és Colidge lakott a Fehér Házban, mindenesetre nagy haladás, ha az elnök maga hangsúlyozza, hogy a mamuttöke tulajdon-privilegiuma a főbellelenség s ha lassanként az USA legfőbb bírósága, a Supreme Court, is erre a belátásra kényszerül... S Angliában, hol két korszakalkotó »Reform Act« mutatott irányt a kontinens fejlődésének, szintén nem valószínű, hogy a mai Turgot-k elkéssenek *a lényeges: a dolgok velejéig, az elosztás alapjáig nyuló kompromisszummal.*

Laski kérdésére, hogy vajjon a demokrácia nem késett-e el, csak határozott nemmel felelhetünk. A döntő kérdés inkább az, hogy feudális csökevények nem bénítják-e még ma is a demokrácia szabad fejlődését; s hogy nem lehetséges-e a demokráciát e bilincsektől megszabadítani. Alaptalan pesszimizmus volna, ha nem hinnénk feltétlenül e lehetőségekben.

III.

Bizakodás és kétség harcolnak Laskiban szakadatlanul — bizakodás, mely nem mer hinni az ész hatalmában, és kétség, mely mégis olykor remélni szeretné, hogy a jobb belátás győzni fog... Azt írja, joggal, egyhelyütt, hogy a lelkesülés ellensége a gondos mérlegelésnek, és mégis — ott ér alkotó ereje csúcára, ahol nem es és higgadt pátoaszával fellelkesít, s ott győz meg a legkevésbé, ahol erőt vesz rajta olykor sötétenlátássá fajuló szkepszise. Talán a kor s az olvasó is felelős e hatásért: oly közel állunk a mindent elsőprő katasztrófák lehetőségéhez, hogy nem engedhetjük meg a kétség vagy épp a pesszimizmus lukszusát...

Laski legmélyebb és legméltóbb sorain mindenesetre az optimizmus ereje sugárzik. A »megállíthatatlan« történelmi fejlődés ragyogó logikusa tudja, hogy az a társadalmi rend, mely felé haladunk, az ember ősi és ösztönös kérdéseire és vágyaira feleletet fog adni és minden jutalmat a teljesítményre fog alapozni: tudja, hogy ez a jövőendő társadalom hatalmas, ma még szunnyadó emberi energiákat fog ébreszteni a közösség szolgálatára. Csak azt kérdi, hogy vajjon az elavult intézmények elég erősek és jövőbe látók lesznek-e a lemondásra; s hogy vajjon az előjogosok morálja más és több-e egyáltalán mint a harc életre-halálra az előjogért? Laski — nem utolsó sorban az orosz »kísérlet« hatása alatt — azt hiszi, hogy a fejlődő társadalom az egyenlőség, az »equalization«, szükséges és elmaradhatatlan útján nem kerülheti el az erőszak alkalmazásának egy periódusát.

Nem kétséges, hogy téved — épp mert nem hisz eléggé a nagy meggyőződések alakító erejében.

Államok és társadalmi intézmények nem csupán a termelési és elosztási mód egy bizonyos »strukturáján« nyugodnak — azon amit Marx »technisch-ökonomische Struktur«-nak nevez, hanem egy morális meggyőződésen is, amit Jaurés hangsúlyoz művével és halhatatlan életével: az emberi méltóságról való fellogáson, mely sok tekintetben ugyan csak tükrözi a szociális alapot, de mégis sokszor képes a társas élet alakítására és átfonnálására is. Ha Plátó ideális állama másmilyen mint Machiavellié vagy Rousseaué, ha Laski a jó törvénytől más tartalmat követel mint a nemzeti szocialista Carl Schmitt vagy egy fasiszta államjogász, ugy ez szükségszerű következménye e gondolkodók és szociális környezetük élet- és értékfelfogásának. Nincs azonban ez »igazságok« között is *természetes hierarchia*? És nem épp oly biztos mint az élő szervezetek fejlődése s az égi testek matematikai pontossággal kiszámítható keringése, hogy az igazibb: az ember lényegének megfelelőbb »igazság« végül is mindig győzedelmes? Nem holmi ködös, ehgeli metafizikán nyugszik e felfogás, hanem a pozitív Szellem erejébe vetett hiten — a Szellemén, mely minden Társadalomnak alapja. Ami a társadalom fejlődő életében

végső fokon dönt, az a tényleges felismerés, tekintet nélkül arra, hogy az anyagi valóságra vagy a közösség életére vonatkozik-e — az Igazság, mely csak egy lehet s amelynek megismerése ma már nem jelent nehézséget. Csak ott ahol emberek *közlik egymással* igazságaikat és megfelelő magatartásformáikat, keletkezhet »kultúra«: az életvitel közössége: s ahol e közlés — e »communication«, melyben angol—amerikai gondolkodók joggal pillantják meg minden szociális élet alapját — *egyre nagyobb tömegekre* terjeszti ki hatását, mint ma: a Rádió idejében, ott az emberhez méltóbb kultúra magasabb életértéke csak ideig-óráig titkolható el a tömegek előtt. Ez a *kulturális kapillaritás* ma egyformán működik kulturfokok, nemzetek és társadalmi osztályok között. Ha a mi ugynevezett »abendlandi« kulturánk oly labilisnak érzi magát, úgy épp azért, mert mindinkább tudatára ébred kulturfoka alacsony szintjének; s ha egyre céltalanabban tekint a jövőbe, úgy azért, mert nem mutat számára biztos értéktábla és magasabb kulturideál reményt és utirányt. Laski hangsúlyozza, hogy a nagy francia Forradalom szükségképp győzött, mert az ancien régime törvényei semmiképp sem feleltek már meg a fejlődő élet követelményeinek. Ma is ez a helyzet — a mai ancien régime törvényei tekintetében is. Csak az a különbség — és ez nagy különbség — hogy az elavult társadalmi intézmények dezorganizáló hatása ma már mindnagyobb tömegek előtt válik *tudatossá*. A *tömegöntudatosulás* korában élünk, bármennyire nem tetszik e megállíthatatlan és visszafordíthatatlan történelmi tény a különböző nevű és fajú, szépiró vagy bölcselő Ortegáknak... Ami ma hiányzik, az a cél, mely felé ez öntudatosuló tömegek odafordíthatnák várakozó és reménykedő tekintetüket: az egységes morál, a Sollen, mely ujra tudna jövőt építeni. Mert a világháboru előtti »tudományos szocializmus« helyébe nem lépett új összefogó tan: a bolsevizmust, mely hamisítatlan marxizmusnak hirdeti magát, joggal utasítja el magától a nyugati kultúra és még nem látjuk azt a nagy alakító szellemet, aki képes lenne a jövő szintézisének létrehozására. Pedig áhítva várják népek és nemzetek az »Eszmét«, mely a társadalom mai fejlettségi fokának megfelel és soha nem sejtett technikai eszközök állnak készen, hogy eljuttassák a tömeghez az új igazságot.

Laski egyik kitünő művében különbséget tesz »a tények öntudatlan ereje« s »a gondolkodók tudatos erőfeszítése« között. Nos — arra van épp szükség, hogy ne adjuk fel a reményt a gondolkodókban, akár alakító erejűek, akár csak józanul ítélkezők s a felismert igazságot elfogadók... Egy új világháboru ugyan mindent megsemmisíthet. Az »Untergang des Abendlandes« azonban esetben se lenne a történelmi logikus szükségszerűsége — nem az az Elmaradhatatlan és Elkerülhetetlen, aminek Spengler hirdeti. Kulturánk összeomlása, ellenkezőleg, épp spengleri értelemben lenne törvényellenes: a hisztórikus, mert a történelmi fej-

Kázmér Ernő: Ady szerb barátja és fordítója

lődés nyitva álló hatalmas lehetőségeit semmisítené meg. Csak katasztrófa lenne tehát, a szükségszerűség minden mentsége és vigasztalása nélkül. De ha sikerül elkerülni e katasztrófát, úgy nem látjuk be, mért volna okunk és jogunk rá, hogy kételkedjünk az Idő eljövételében, mikor emberek emberekhez méltóan fognak élni és meghalni; vagy hogy kételkedjünk abban, hogy a közösségi élet ez az állapota megvalósítható minden közbenső erőszakperiódus nélkül is, melyben a világ munkásosztálya csak elvétheti történelmi hivatását.

HORT DEZSŐ

ADY SZERB BARÁTJA ÉS FORDÍTÓJA

T O D O R M A N O J L O V I C S

Nem először gondolom el és nem is ritkán ismétlem azt a meggyőződésemet, hogy Ady Endre fellépése, harci zajjal beköszöntő, a századforduló magyar szellemvilága inkarnációját képviselő, lázadó lírája, nem azért jött Vereczke híres útján, nem is azért tört be Dévénynél új időknek új dalaival, hogy csak a tespedő, magatehetetlen konzervativizmusával elernyedtt magyar irodalmat verje fel. A századforduló magyar világának szellemi elfogultságai ellen indított harca, amelynek pergőtüzét oly rendíthetetlen magabiztonsággal mindhalálíg állta, nemcsak a magyar szellemi életet termékenyítette meg és kötötte össze a nyugat szellemével. Költészete nyomán lépésről-lépésre feltáruuló, új világképe sodró erejébe fogta azoknak a népeknek, nemzeteknek fiataljait is, akik a világháború előtti Magyarországgal egy államközösségben, egy fedél alatt, legalább oly közelségbe kerültek Adyhoz és az adyi líra kiterjedésében ujjaalakuló szellemvilághoz, mint ahhoz a nemzeti irodalomhoz, amelyet az ország határain kívül élt néptestvéreik költői reprezentáltak. Számos példa van erre a román irodalomban. A szimbolista Emil Isac költészetét Ady tisztaságra sóvárgó, bűnös emberi konfessziója nyugtalanította, és aki a múlt hónapokban elhunyt Goga Octavián fiatalabb éveinek költői ter-

mesét ismeri, bizonyára megállapíthatja, hogy gondolatainak, költői képeinek, sőt szóképzéseinek adyi gyökerei is vannak. Egyik legszebb verse, a »Mi« c. megdönthetetlenül figyelmeztet, hogy Ady nagy hatását ő sem kerülte el. Az új szlovák líra háborúelőtti melankóliáját, Iván Krasko dekadenciáját is meglegyintette Ady keresése. A háború utáni nemzedék, a Prága és Pest hatása elől a nép közé, a szép szlovák tájakra menekülő, természetet rajongó lírikusok, szívükben Ady emlékekkel, értelmükben pedig a szociális kérdésekkel terhes cseh lírával viaskodnak. Emil Boleslav Lukács, aki indulásakor magyarul verselt, Ady párisi vágyódásaival, istenkeresésével rokon. »Duna és Szajna« -című kötete több versén át pontosan az a hatás mutatkozik, amit a századeleji Páris gyakorolt Adyra. Hazavágyódásában is nyomai vannak azoknak a társadalmat mozgató erők kritikái meglátásának, amelyek Ady szejzmográfhoz hasonló idegrendszerét merész, egymástól sokszor annyira távol eső gondolatkomplexumok kapcsolására készítették. A szlovák szociális líra jelentősebbjeinél is vannak Ady-nyomok. Jan Rob Ponicsán politikai programköltészetén áttér az Adytól örökölt dacos zseni dölyfössége, míg a szlovák lírai populizmus felé elhajlott Laco Novomesky proletár dalaiban — itt első sorban a megrendítően szép »Cseléd« versére gondolok — Ady nyomorral álmódó és az úri vilárból menekülő verseinek átélése a döntő élmény.

A szerb-horvát lírában már kisebb az Ady-hatás. A horvát Miroszláv Krležsán kívül, aki büszkén vallja mesterét, merészen szép tanulmányt írván róla, vagy negyven versét is fordította, Ady inkább világirodalmi rátalálás, valami furcsa, sehová sem illeszthető vad orchidea, amelynek nehéz illata sokakat elbódított. A magyar irodalmi világban úgy tudják, hogy Todor Manojlović, a szerb költő, Ady tanítványa és Ady jellegzetes követője. Ez tévedés és lírájának nem ismeréséből fakad. Manojlović Tódornak Ady nagy, személyes élménye, ifjúságának költői ideálja, de sohasem hatás, sohasem klisé. Lángoló fátkya, a világirodalom nagy országútján.

Todor Manojlović — mint a fentebb említett román és szlovák költők — a háború előtti Magyarország szülőltje. Petrovgrádon diákoskodott s ott érettségizett. Előbb Pesten, majd Nagyváradon jogot hallgat, aminek vége, mint megannyi a századforduló nyugtalanságán ifjúvá érett, irodalomért, művészetért rajongónál, az lett, hogy maga is íróvá fejlődött. Írói fejlődésének döntő élménye, amiről annyiszor és emlékektől annyira elfátyolozott hangon beszél, 1907—1908 lázas, »holnapos« éveinek Várada. A peczeparti Páris társadalmi, szellemi, politikai hangossága, eleganciája,

kávéházainak és bodegáinak hangulata az ifju szerb diákban Páris zsongását, a nyugat metropoliszainak nyugtalanságát ébresztik, S egy kibomló, korán éledő tavaszon, kopár gesztenyefás allék során át jön Ady az Emke kávéház külön termének asztalát körülülő rajongói közé. Manojlovics sorsa ekkor dől el. Író lesz. Az ő emlékezetében ez az este már tavaszba tolódott. Az évek távlatán át, tavaszi sugárzasként látja 1908. február 27-ét, amiről Ady váradi életének hü krónikásai oly részletességgel számolnak be. S ami ezután jött, müncheni, bázeli művészettörténeti tanulmányai, párisi ödöngései, évek a firenzei Arno partján, renaissance-álmok, sok Giotto és Botticelli, aztán a világháboru, Korfu, szerb önkéntessége a szalonikii fronton. Jugoszlávia újra pezsdülő irodalmi élete, csendes munka a szenátus monumentális palotájának könyvtárában, majd a beográdi képzőművészeti főiskola művészettörténeti katedráján, mindez már csak külső eseményei, étappejai egy ötvenedik évén túl is Adyról álmodó életnek, arról az Adyról, akire oly hűséggel gondol ma is.

Az első találkozásról és Ady-élményeiről sok őszi, tavaszi sétán beszélt. Egy tavaszi éjszakán, a Kalimegdán alatt, a kikötő síkatorainak egyik csendes kocsmájában, ahol bosnyák kikötőmunkások pengették mandolinjaikat, míg az éjszaka nyugalalmát tolató mozdony éles füttye törte meg. Adyt idézte. A szerb költő és műtörténész, hajnalokig beszélt Adyról, mikor hazatérőben, az égről lehunyni készülő csillagok mögött már jöttek a zemuni repülőgépek, a nehéz gránitkockás utcákon az első tejes kocsik, csillinglelő villamosok s jött Ady is, ahogy ő látta: boros kedvvel, zeneszerszámmal, dalosan, piros hajnalok során Várad utcáin.

1908.... — Manojlovics meséli így — és Tisza István Magyarországának minden ellentéte Váradra összpontosul. Maradi politika, radikális tömörülés, harcos napilapok, fényes kávéházak, jogakadémia, ahol Somló Bodog és Ágoston Péter, — pontosan harminc évvel ezelőtt — racionalista tanokat hirdetnek s egy süpadt arcu, vékonyka premontrei tanár, Juhász Gyula, keresztény áhitattal és az immár irodalmi legendává nőtt Anna-szerelem tüzével keresztveződő misztikus verseit írja. A város tele van intellektuella, íróval. Tanyájuk az Emke kávéház. Költők kéziratokat olvasnak, ifju tanárok filozófálnak, van aki a repülésről ábrándozik s az első versekkel próbákozó Emőd Tamásnak, Tabéry Gézának első zsengeit már olyan tekintélyek olvassák, mint Dutka Ákos és Antal Sándor. Várad első, nagy generációja akkor már beérkezett Pesten. Biró Lajos ismert elbeszélő, Nagy Andre pesti kabaréban konferál és Ady párisi éveit után már csak vendég Váradon. Ha hazakészül az édeshez, a váradi éjszaka, a váradi cim-

borák nélkül nem tud tovább utazni. Léda asszony is sűrűn van Váradon, aki Párisból hazatérve, 1908 derckán néhány hónapot tölt a szülői házban. Ezek a hónapok az Ady-Léda szövetségnek komoly válságos hónapjai.

Ilyen este volt 1908. február 27. is és amikor Kollányi Boldizsár, ez az érdekes, melegszívű, kitűnő irodalmi érzékű mérnök, Ady legbizalmasabbja, az Emke külön termébe hozta az Érmindszentre készülő Adyt, a »Vér és Arany« megjelenése első diadalai mámorától sugaras költőt versekkel köszöntik. Sötétkék télikabátban, fekete félcilinderben, az akkor nagyon divatos fehér, kötött pamutkeztüben áll Ady a kávéházi különszoba rajongói között. Az extázistól meghatottan csakhamar közéjük telepedik. Asztalra kerül a vékonyka üveg boroscansó és egyik rajongója, Nagy Mihály, a bohém ügyvéd unszolására olvassa fel Manoilovics néhány Ady-vers német fordítását, így az »Elillant élet szőlőhegyén«-t, az »Én nem vagyok magyar«-t s még néhányat. Ezek Ady első német fordításai és a fiatal szerb jogász, a németeket sohasem szerető s németül alig értő Adynak lelkes zavarban deklamálja fordításait. S a csodálatos intuícióju Ady megértette a verseket. Rítmusukba fogódzva, jó fordításoknak is találta s az este folyamán sokat. kedves figyelemmel koccintgatott spriccerével. Hajnal lett, amikor végig a váradi kihalt utcákon, Juhász, Emőd és Manoilovics kísérték ki a vasúthoz, közben verseket szavalgatva. Az ily találkozások két éven át nagyon sűrűn ismétlődtek. Csak a versek változtak. Az ifju költők hol sajátjaikat, hol Verlaine és Herédiát szavaltak. Még az év tavaszán megalakult a »Holnap« az új magyar líra történetének ez a legérdekesebb tömörülése, amelyhez a váradiakon kívül, Babits Mihály is csatlakozott. Manoilovics mondja, hogy az ismeretlen Babitsot, akinek fogarasi magányáról Juhász Gyula oly lelkesen beszélt, sokáig költött alaknak tartották és felolvasott versei csodálatában, azokat valami ismeretlen, nagy idegen költő fordításainak vélték, akit a rajongó, bus Juhász Gyula képzelete a magyar Parnassusra készült varázsolni. Az eddigi Ady-i irodalomban még ismeretlen, kedves epizódot is Manoilovics meséli. A »Holnap« első matinéjára a váradi költők és intellektuális Ady tiszteletére pompázó tubarózsákat tüztek gomblyukaikba s a tubarózsás fiatalság a matiné után csodálattal hallgatta Ady újabb párisi élményeit. Manoilovics, a későbbi műtörténész, akkor és Adytól hallott először Picassóról, Braqueról és a román származású, francia költőnőről Contesse de Noaillesről, akinek Ady nagy tisztelője volt. Közben Ady hire, neve egyre nőtt. Majd jött az »Uj Idők« lírikus, konfessziós Ady cikkéből kirobbant »duk-duk affér«, ami Ady váradi rajongóit megdöbbenetette, majd

1909 őszén a »Nyugat« váradai matinéja, aminek szép emlékéül a Váradtól már bucsuzni készülő Manojloviics az ideges, nyugtalan-ságoktól fűtött, nagy világkultúrától megittasodott Hatvany La-jossal egy rövid óráig tartó beszélgetés emlékét őrizte meg. Ezekkel az emlékekkel szakad el Manojloviics Váradtól. A »Nyugat«-matiné megelőző estét, Ady a híres bodegában Emőd Tamás és Ma-nojloviics társaságában töltötte. A nagy vers, amivel Ady Váradról indul zsenije a másnapi matiné szép és előkelő közönségét oly extázisba ejtette, ezen az estén, ételmaradékok, feldöntött boros-poharak között, pincérektől kért olcsó levélpapíron, a vak Gyula cigány és kontrása zenéje mellett, Pollák néni bodegájában íródott. A vers a »Hiába hideg a Hold« volt, a »Szeretném, ha szeretnének« kötetnek ez a lázas, bizarul nagy szerelmi verse s a fiatal szerb jogász első volt, akinek azt a boros hangulatu Ady felolvasta.

Nagyvárad után München, majd Baselbe ment Manojloviics, ahol Carl Joel filozófiai előadásait, Haidrich és Rintelen művé-szettörténeti kollegiumait hallgatta. Később Firenzébe került, ahol a váradai »Holnap« mozgalomhoz hasonlóan, az olasz futurizmusha csöppen. A váradai Emke kávéház helyett a pincérek vörös zubbö-nyárol elnevezett firenzei kávéházban Papini, Marinetti, Palaceshi társaságában s a szakállas Däubler nitsche-hangulatai közt telnek órái, de a mámoros Firenzén is áttör Várad emléke, Ady, Firenze után Róma jön s közvetlenül a világháboru előtt megírja nagy Ady-tanulmányát, ezt a lírikus, személyes élményekkel átszőtt portráit, sok versidézzel, fordítással, a száz évnél is öregebb, első szerb folyóirat, az ujvidéki »Letopis« számára. Ez volt az első szerb és szlávnyelvű tanulmány, amely Ady zsenijének hódolva, az új magyar lira nagy forradalmáról már háboru előtt beszámolt. Rómában éri a világháboru. Onnan Korfuba megy, az akkor már megszállás alatt levő Szerbia emigrációs fővárosába, amiről a nagy szerb költő, Jován Ducsiics énekli, hogy »olyan alaku, mint egy fantasztikus hajó, tele virággal és muzsikával«. Korfu után Szalo-niki következik, Franchet d'Esperay felszabadító serege nyomán a szétlőtt Beográd mómora, 1918. késő őszén, Beográd költői, írói a szűk Skadarlija (a beográdi kis Montmartre) apró, romantikus kocsmáiban, a Terazijára telpednek. Mindenfelé építkezések, lázas munka, nekigyürkőzés. Az eddig idegen országárszékéből költők, írók érkeznek a fővárosba. Bosznia nagy elbeszélője, Ivo Andriics, a cinikus, de ragyogóan okos Stanisláv Vinaver, Sibe Milicsics, aki a süllyedő dalmát szigetek dus krónikáját teriti a kávéházi már-ványasztalra, és még sokan mások a »művészcsoport« első tagjai,

akiket a váradi »Holnap« emlékével Manojlovics toboroz össze. Ekkor már ő is teljes költővé érik. Szabad versekkel jön és a szerb lírában eddig még sohasem hallott szabad versekre mindenki felügyel. Verseit új folyóiratokba írja, kis és rövidéletű lapocskákba, amelyek a beográdi Gyulai Pálok meleg fészkeit döngetik. Közben újra Adyt fordít, már szerbül és a »Szeretném, ha szeretnének« és a »Minden titkok versei« kötetekből fordítottakhoz hozzávesz néhányat a »Vér és Arany« kötetbeliekből is, azokat, amelyeket egykor Adynak németül olvasott fel. A szerb irodalom nagyevű folyóirata, a »Srpski Književni Glasnik« többször közli Ady-fordításait, és a huszas évek beográdi irodalmi kávéházaiban sokszor idézik az »Öreg suhanc vágyakozása«-t, amit Manojlovics, mint megannyi Ady-verset, olyan érzéki tökéletességgel és annyi érett szinompáival fordított le:

*»Ovde, u selu je cvetno drveće,
Ovde se stari momak seća
O izaziva sliku nekadašnje
Devičke gospodjice»*

*(Itt a falumban virágosak a fák,
Itt a régi suhanc el-emlékezik,
S a régi, szüzi kisasszony
alakját felidézgeti.)*

Todor Manojlovics első verseskötete 1922-ben »Ritmovi« (Ritmusok) címmel jelent meg. Minden verse merész, szabadon szárnyaló, ritmtelen hosszú sorokba fojtott színes hangulatok, impresszionista képekből feltörő lelki vívódások őszinte gyónása. Egy másfajta költészet vágya az, ami lírájából fakad. Nem Ady és még csak Bránko Radicevics utánérése sem, pedig ő volt a legelső szerb költő, akiben az egyéni íz és a művészet áhitata összeforrt. Ebben a kötetben van nagy verse az »Örök álom« (Vecsni San). Korfui élményéből fakadhatott, ciprusok, régi hellén szobrok áhitatából, klasszikus vágyakból, régi olasz mesterek vásznainak hangulatából:

*»Fájdalmasan néznek le rám
A lekete bokrokból,
A szökőkút pedig
Az alkony magányának
Dalát zokogja.»*

A lírai látás tömörítéséből, puritán eszközű, őszinte közlésének ágyából fakad fel lírája, amely második kötetében, az 1928-

ban megjeleik »Tüzijáték és Akteon regéje«-ben klasszikusabb lelki kitárulással mélyül. A vers formai tökéletességének hívei idegenkedtek Manojloviics verseitől, de akik kitartottak mellette, csendes órákban egyre nagyobb vágygal olvassák. Ezek, a latin és hellén misztikus elemekkel felolvasott, sokszor transcendens versek, a francia vers-libreisták rokonát idézik, itt-ott Laforguet is, akinek lírai attitűdjéből merészen ütközik ki az önbírálat, a versben kettéhasadó én: a költő és az áldozat. Manojloviics fájó érzékenységében van valami ebből a laforguei flagellációból. Ebben a második kötetben van a »Tavaszi az üvegházban« című nyugtalan és excentrikusan szép verse. A költő a kezdő tavasz első, vidám nap-sütésére feltépi az üvegház nagy ablakait s az első napsugár fényében fürdő virágokat idézi:

*»és Ady Endre tubarózsái
erotikusak és halálosak.«*

Kisért még Várad és a Holnaposok kedves, naiv, fiatalos, virágos Ady mámore.

Sok verse még kiadatlan, így nagy párisi versei is, köztük a »Párisi hajnalok«. Ebben a költő belső, lelki élményeit és ideáljait tisztán megmutató, az áhitatig, sokszor a vallásos fohászig emelkedő lendületében, ifjuságát, ifjusága és művészete két nagy személyes élményét idézi: Apollinairét és Adyt, a háboru előtti világlírának ezt a két legnagyobb és legemberibb jelenségét. Átszövi a nagy hajnali meditációt az ébredő Páris szajnai hangulatával, a Saint-Michel régi palotasorainak emlékével, a zöldbe burkolózdó Firenzére zuduló nap aranyugaraival, a Dávid szobor vakító fehérségével s virtuózzá lesz, a művészi álmoknak és a művészi studiumoknak olyan mélyen lélekző lírikusává, ameddig csak egy szép és termő ifjalság izzó, lírai látomását újra vizionáló, tiszta művész juthat el.

Az új szerb irodalomnak Manojloviics adta a francia szimbo- lista költők nagy portréit: Mallarméről, Rimbaudról, Baudelaieréről. Jelentősebb tanulmányai még az Apollinairéről Stefan Georgeről, a futuristákról írottak s Madách: »Az ember tragédiája« új, szerb fordítása elé írott bevezetője. (Jankulov Vladisláv noviszádi püspöki helynök munkája), amelyben az emberi közösségből kiemelkedő Emberóriás tépelődését és tragédiáját érdekes, új, az Alexander Bernát szinte kötelező magyarázatával merőben ellentétes szempontból analizálja.

Az utóbbi években figyelemreméltó drámai kísérleteket, színműveket is írt, amelyek a beográdi Nemzeti Színházban kerültek

bemutatásra. Első szinpadí írása »A centrifugális táncos«, egy misztérium-formába öntött érdekes korkép, a háboruutáni társadalom típusainak balladás felvonulása, a városok hullámain át csavargóvá süllyedt, de tiszta emberré vált bártáncosnak, a nagyhatalmu miniszter leányával való meghatóan lírikus találkozása és elválása, amely fölé égő szimbolumul egy eszelős asszony kifeszített piros napernyője borul. Ez az első szinpadí munkája technikában még bukdácsol, alakjai is többet beszélnek, mint cselekednek. Aki azonban könyvalakban is olvasta, észrevehette, hogy jelenetei nem konstruáltak, alakjai sem merőben kigondoltak, inkább meseszerűvé homályosultak, hogy a misztérium formáját összetartó finom lírája könnyű lebegését tisztább dimenzióba, szinte az élet realitása fölé emeljék. Majd egy neveltető, szatirikus, mégis elgondolkodtató életképet írt, a »Katinka álmái«-t, egy a háboru utáni, heterogén, beográdi társadalom jellegzetes alakjának eleven tragikomédiáját, aki nagy csalódások után, a film színes világa elől a kispolgárság szürkeségébe merül, temetve álmokat és vágyakat, ezekért cserébe egy egyszerű emberke őszinte szerelmét kapva. Két évvel ezelőtt, »A megigézett király« címen egy Lola Montez színművét mutatták be. A müncheni polgári forradalom egyik drámai epizódjának tökéletes és jóhatású szinpadí feldolgozását adta itt, a történelmi eseményeknek bátor és biztoskezü szinpadí mestereként mutatkozva be. Kéziratban olvastuk a »Simon, a felenc«-et, ezt a szerb középkorban lejátszódó, legendaszerű történelmi színijátékot, amely az Oedipus-monda keresztény-szerb variánsa. A legendát, amely részben Budán játszódik le, a jövő színházi színonban a beográdi Nemzeti Színházzal egyidőben, a szegedi Nemzeti Színház is bemutatja.

Szóltunk Manojlović Tódorról, az Ady varázsától megejtett költőről. Megpróbáltuk, hogy szép munkásságán át a tiszta emberért és a korlátatlan egyéniség győzelméért folytatott évtizedes harcának kiemelkedő eseményeire és jelentősebb alkotásaira rámutassunk. Ugy véljük, hogy ez kötelességünk volt. Szerényen viszonoztuk a jugoszláv-magyar kulturkapcsolatok kiépítésében kifejtett lelkes és odaadó munkásságát, mely oly jótékonyan hatott kis számú, lelkes, harcos íróink hasonló törekvéseire.

Beograd, 1938. augusztus közepén.

KÁZMÉR ERNŐ

A Z I D E G E N

Estére még zordabbra fordult az idő. A köd megfagyott, a tárgyak dérszakállat eresztettek, a telefondrótok havas hálóként csüngtek a levegőben, s az állomás melletti fiatal ákácok fehér csonterdőként meredt az égnek.

A resti nagytermét hiába fűtötték. A természetes cserépkályha csak falta a sok, bütykös fát, de a várt meleggel annál jobban farkakodott. Hét óra tájban abba is hagyták a tüzelést, s csak nagy-néha löktek egy-egy csomósabb fadarabot — parázstartónak. Valójában kár is volt a fáradságért. A nagyteremben alig üldögélt öt-hat vendég, az is mind télikabátban, szétszórta az asztaloknál. hallgatásba s magányosságba sáncoltan.

Háromnegyednyolc tájban, majdnem félórás késéssel, befutott a sz-i gyorsvonat. Ez a restist is kimozdította. Felállt, belökte a pénztárszék nyitva álló oldalfiókját, s megszokott, kényelmes járásával lesétált a hosszú söntés aajtájáig. Onnan figyelte sörteszerű, vöröses bajuszát huzogatva, az érkeztetteket. De csak alig néhányan léptek ki a kijárat aajtáján. Azok is taxit váltottak, s elrobogtak. Egyetlen utas tartott a resti felé. Magas, feketekabátos, keménykalapos férfi. Teljesen poggyásztalanul érkezett, s akár a többiek, ő sem vetette le télikabátját. Ugy ült le a kályha közelébe, a sarokasztalhoz. Csupán kalapját tette le. Utána hosszú, vékony ujjával belegereblyézett deresedni kezdő, dus, fekete hajába, s széttekintett a fehérre festett nagy teremben.

Az alacsony, kispocakos restis maga jött asztalához, hogy kiszolgálja. Az idegen teát rendelt. Mikor megitta, kopogott, s fizetett. Közben megkérdezte, hogy féltizkor nyitva találja-e a helyiséget. Az igenlő válasz láthatóan megnyugtatta. — Feltette a kalapját s elköszönt. Ekkor már nyolc óra is elmúlt. De ez mit sem akadályozta abban, hogy gyalogszerrel nekivágjon a messzebben fekvő mezővárosnak.

Beérve, könnyen tájékozódott. Kétségtelennek látszott, hogy ismerhette a helyiséget. Csupán néhol állt meg, hogy a helyes irányról megbizonyosodjék. Utána megszakítás nélkül folytatta utját.

Már elhagyta a szélesebb, levegősebb utcákat, s a kihaltabb, északnyugati városrész felé közeledett. Itt egyre ritkultak a lám-

pák, s az apró házak is mind homályosabban bujtak elő az éjszakából. Mintha csak restelték volna mutogatni szegénységüket. Végül az utolsó utca következett. Az is egyik oldalán kiépített, páratlan házsorral. Az utolsó épület künn állt a pusztában. Akár egy magányos előőr, mely a messzeséget kémleli. Ennek a félbemaradt, korcs utcának a közepén, öreganyós viskók és penészes szénaboglyák szomszédságában: alacsony, hosszukás, fehér ház állott. Rozoga, mohavirágos nádteteje mélyen a nyakába lógott, s falait legalul egyetlen piszkos-fekete csik díszítette. Legfurcsább volt rajta a két vaksi ablak. Akár két szokatlanul elálló szem. Az egyik a ház elején, a kiskapu mellett, a másik a közepén. Az előbbi jégvirágos volt és sötét, mint egy kihunyt, éjbemerült szem, a másik szintén sötét, de olcsó, rózsaszín cihaanyaggal befüggönyözött. Az idegen pillanatokig állt az ablaknál. Majd a kiskapu mellettihez lépett és bekopogott.

Odabenn lassu kászálódás hallatszott. Mint mikor vén kutya riad váratlan neszre, s szűkre szabott óljából, nehezen kászálódva, kifelé igyekezik. Végre közelebb került a süntörgő pizsmogás, gyufa sercent, kis vaksi lámpa lobbant, s egy száraz, madárlábszerű kéz lassan félrevonta a rózsaszínkockás vászonfüggönyt. A szabaddá vált ablakkeretben egy boglyas haju vénasszony kicsire aszott, ezerráncu arca jelent meg, bizalmatlankodó nézéssel.

— Ki az? Mit akar? — kérdezte rekedtes hangon, sajátságos rövidséggel.

— A szoba végett jöttem — válaszolta az idegen. — Most érkeztem a vonattal — tette utána magyarázatkép.

— Ja, a szoba végett... Tessék várni, mindjárt kijövök.

Nemsokára rá ajtócsapódás hallatszott, csoszogó léptek közeledtek, a kiskapu tolózária élesen kattant, s a kitáruló ajtóban — magasraemelt lámpával — kicsiny, összeaszott anyóka jelent meg, szinte elveszve a bojtos nagykendőben.

— Jóestét — köszönt röviden, szárazon. — Tessék utánam jönni, majd előremegyek és világítok.

— A levelet s a pénzt megkapta? — tudakolta a férfi.

— Igen, megkaptam — köszönöm. — Válaszolta a vénasszony. S közben befordult egy sárga téglával kirakott folyosóra, melynek végén barnára festett ajtó jelezte a bejáratot.

— Ez az a szoba — nyitott be egy bordóra festett, tisztán tartott, de rideg hangulatu, butorozott szobába. — Kár, hogy nem nappal tetszett jönni. Így este keveset látni. A villanyt még mindig nem vezették be az utcába — magyarázta.

— Csak ha minden úgy maradt, mint Devecseriék idejében.

— Minden úgy áll, mint akkor. Semmit sem mozdítottam el.

— Akkor rendben van. A villanyra nincs szükség. Más változtatásra sem, mert a legcsekélyebb is mindent megváltoztatna. — Jegyezte meg a dereshaju férfi. — De talán meg lehetne gyújtani a függőlámpát.

A kis öregasszony készséggel tett eleget kérésének.

— Így, köszönöm. A másik most már feleslegessé is vált. Megkérem, vigye át a szobájába. Csak zavarólag hatna.

S mikor az anyóka visszatért, kérdéssel fordult hozzá:

— Melyik volt a fiatalasszonyka kedvenc helye, ha este egyedül volt idehaza?

— Ez a karosszék.

— S ha itt ült, mit szokott csinálni?

— Néha olvasott, vagy behozta a kismacskát s eljátszott vele, de legtöbbször kézimunkázott. — Ó, nagyon szépen tudott himezni. — mondta meggyőződéssel.

— Nem értem. Hisz neki megvolt a kelengyéje...

— Másoknak dolgozott. Pénzért, finom uriasszonyoknak — válaszolta dicsekvően az öregasszony.

(— Hát ő nem volt az? — Mennyivel finomabb volt sok uriasszonynál. — Gondolta a férfi, s szinte maga előtt látta, amint leányos, aranycsillámos fejével a kézimunkára hajlik.)

— S a férje megengedte? — kérdezte.

Amaz egykedvűen vont vállat.

— Ha kellett a pénz.

— Olyan rosszul ment a soruk?

— Elég rosszul.

— Talán még éheztek is?

— No, Devecseri ur ugyan nem éhezett. Sokkal önzőbb volt annál. Ő mindig gondoskodott magáról. Ha idehaza nem volt mit enni, megebédelt máshol. Azt is megtette, hogy elvitte a kismagysád utolsó pénzét s beült a bodegába, facér emberek közé.

— S ő mit csinált ilyenkor?

— Semmit. Bennmaradt a szobában s hallgatott. Akkor már tudtam, hogy baj van, s nincsen pénz. Kimertem hát gyorsan egy tányérra való levest, meg főzeléket s bekopogtattam. Ott állt mozdulatlanul az ablak előtt és kinézett a mezőre. Mindig egy helyre, mindig egy pontra. S a szeme könnyes volt. De egy szóval sem panaszkodott soha. Hozzámentem s kérlelni kezdtem. Már ahogy a magam fajta öregasszony tudja. »Így kismagysádkám, ugy kismagysádkám«. De ő csak hallgatott. Újra beszélni kezdtem: »No győjjön, egyék valamit. — Nincs semmi baj!« S nagynehezen odavezettem az asztalhoz, akár egy gyereket. Alig nyult valamihez. Nagyon szégyelte, hogy így vannak. Dehát tehetett róla?...

S a visszaemlékezésben szokatlan melegség fátylázta be mákszürke szemeit.

A deresedő férfi rokonszenvező arccal fordult felé.

— Szeretné, ha még itt volna? — kérdezte.

— Miért ne. Nagyon megszoktam a kismagysádot. Nem is olyan volt, mint egy asszony, hanem mint egy lány.

— Hallotta-e olykor énekelni?

— Nagyon ritkán, midőn a szomszédék gyerekeivel játszott az udvarban. Olyan tisztán énekelt, mint az iskoláslányok a templom-

ban. Dudolni már többször hallottam. Kivált, ha magában volt és kézimunkázott. De hogy olyan rosszra fordult a sorsuk, ezt is ab-bahagyta.

— S mikor ideköltöztek, sokat sirt-e? — firtatta tovább.

— Ó, nem is egyszer. Kivált eleinte. Többször éjszakáról-éj-szakára. Ilyen öregasszony, kérem, már nehezen alszik el. Külö-nösen, ha még sajnál is valakit. Mint ahogy én sajnáltam a sze-gény kishagyásodat.

Mélyebb lélekzet után folytatta.

— Azt is hallottam, mikor a Devecseri ur csitítgatta. Eleinte csendesesen, szép szóval, később hangosabban. Egyszer dühös is lett s gorombán rákiáltott: »Hát azt hiszed, hogy azért vettek el...« S nagyon csunya szavakat mondott. — Így történt kérem.

— S azután?

— Azután semmit sem hallottam. Pedig ha hangosabban sirt volna, felébredtem volna rá. Éles fülem van, mindenre felriadok.

— Mindenre... kapta el melázva az utolsóelőtti szót az idegen. S mintha nagyon fáradt volna, tompán kondult meg a hangja:

— S azóta semmit sem hallott felőlük?

— Semmit.

— Különös! Hogy lehetett ily nyomtalanul eltűnni!... Vajjon hová vihette? — tépelődött.

— S itt nem maradt semmije sem? — tudakolta.

— De igen, tessék csak várni. Mindjárt megkeresem. A szek-rénybe tettem. Hátha egyszer visszajön érte. Itt van, tessék. Ágy-terítő volt, kérem. Ő himezte lánykorában. Nagyon finom munka. S ő nagyon szerette. De Devecseri ur egyszer veszekedés közben le-rántotta, összetépte és rátaposott. Csak ez a kis darabka maradt meg. A kishagyásád sirva vette ki a kezéből. — »Csak vigyed! Bujj bele rongyodba! De nagyon szereted! Talán a lánykori szeretőd adta ajándékba?...« — kiáltotta utána. Ó, nagyon goromba ember tudott lenni.

— S ezt a kis darabkát eldugta, elrejtette — folytatta némi szünet után. — Talán így maradt itt, mikor azon éjjel — se szó, se beszéd — oly hirtelenül elmentek. Pedig tudom, hogy hiányozni fog a kishagyásodnak. Többször láttam, amint fehérnemű-rakosgatás közben a kezébe vette. Egyszer, mikor beléptem, ezt szorította a szeméhez....

Elhallgattak. A deresedő férfi szívenütötten nézte a terülőda-rabot. Azonnal ráismert. Devecseriné még lánykorában himezte. Lakodalmukra. Mennyi szeretettel dolgozott rajta. S miközben hi-mezett, kéksugaras szemével többször rápillantott.

— Ugy-e szép lesz? — kérdezte gyerekes örömmel. — Nem-sokára befejezem. — S gyönyörködve terítette végig hófehér ágyn.

Most csak ez a darabka maradt meg belőle. Ez a ronggyá té-pett emlék. Boldogságuk egyetlen foszlánya. — Elmerengve vette a kezébe.

Szirmai Károly: Az idegen

— Milyen finom, apró virágok, mennyi gyöngédséggel összeválogatott színek, s mily tisztaság és harmónia! — gondolta. Azután visszatette az asztalra.

— Nem tetszik elvinni? — kérdezte mákszürke szemét ráemelve a nagykendőben gubbaszkodó anyóka.

— Nem, csak maradjon itt. Őrizze tovább, s vigyázzon, hogy el ne vesszen.

Nem viheti el, nem szabad elvinnie — érezte. — Valamit kilopna a szoba lelkéből. S az nagy, rideg kriptamagányosságában még árvaiban sikoltana az éjszakába.

— Talán aprófát hoznék... szakította meg a rájukszakadt csendet az öregasszony. — Ilyen hideg szobában nem alhatik, az ablak befagyott, jégvirágos.

— Nem, köszönöm, nem maradok itt. Még az éjjel tovább utazom.

S felkattintotta zsebóráját.

— Már késő is van — tette utána. — Sokáig nem időzhetem.

— S a szobával mi történjék?

— Továbbra is megtartom. Senkinek se adja ki. Még rövid használatra sem. — A pénzt minden elsején pontosan megkapja. — S ha jönnek, lehetőleg előre értesitem — tette utána.

Még egyszer végigsétált a szobán, mintha eszébe akarna vésni minden tárgyat, minden butodarabot, amin a kedves szeme pihent, s amit a keze érintett. A karosszéknél megállt. Valami ránehezedett, s húzta, hívta, hogy beüljön, beleroskadjon, tenyerébe temesse az arcát, s úgy maradjon mozdulatlanul. De megfékezte, visszatartotta magát. Majd a lámpára tévedt a tekintete. — Ki tudja, mi mindent látott ő is — gondolta. — Talán szemérmetlen cinkosa volt a bitorlónak, s együtt gyönyörködött vele, mikor a szíromtestű lány ott feküdt meg-megrebbenő és szégyenpírral takaródzó meztelenségében. Vagy talán azt is látta, midőn könnyben, kinban, gyötrelemben és tenyeret feszítő, tiltakozó utálatban asszonnyá tört. szerencsétlen asszonnyá, hogy féltisessé téve a szoba levegőjét, az elszalasztott, egyetlen pillanat után sóvárgó vágyban újra és újra visszakorbácsolja céltalan vándorlásából...

Megroskadva tekintett maga elé.

— Most már mennem kell. — fordult az anyóhoz. — Köszönöm, hogy oly jó volt a fiatalasszonyhoz.

Odakünn még egyszer megállott s pillanatokig mozdulatlanul nézte a sötét, jégvirágos ablakot. Tisztán, világosan érezte, hogy a magány, a sehová-sem-tartozás még sokszor vissza fogja kergetni. S akkor megint itt fog állni, betekintve a hunytszemű ablakon, mely mögött minden tárgy fojtogató fantómtesttel őrizi a visszahozhatatlan multat.

Negyedórával később bennült a gyorsvonatban, s továbbutazott a nagy téli éjszakában, cél, állomás nélkül.

SZIRMAI KÁROLY

DUDÁS KÁLMÁN:

TÖBB MINT INTELEM

*Együgyü szerzetesek ma zengő szavaim,
a szomorúság zoltára fakadoz ajkamon,
éktelen csuklyát most miattad hordanak —*

*Az a nagy derüs csillár homályosul bennem:
mért szállnak belőled disztelen lepkék
gáncsolni egyre boldog lángjait?
nézd, már arcodat is alig látom tőlük
s világitó szavaim nem időznek már úgy
előtted, mint áhítatos oltári gyertyák,
s hallanod kell, hogy nem olyan tiszta már
bennem a szólamod, mint mikor jöttél és
fénylő partjaim dajkálták zengését,*

*Mi lesz, ha egyszer sötétbe dől arcod
s nem ismered meg hangod visszhangját?
Szeliden intelek nagyon és remegve,
szeretlek s féltelek, hogy meghalsz bennem:*

*Ne várd azt a kopár órát,
mit is kezdenél sivár négy falam közt? —
megbénulna benned a szándék,
hallgatásunk hamuja beesne,
szemedet megülnék gyámóttan ködök.
Ne várj. Lépj ki örömtelen küszöbömön,
könnyeidet tartsd vissza,
s ha van még erőd: sikolts akkorát
hogy szimbolummá dermedjen magányom,
hogy senkit be ne fogadjon soha —
s ha majd megtanultad az alázatot,
ha megtérsz a szelid megadás dülőről,
hol lelked szélre bizza gáncsos lepkéit mind,
s hangod neventől biztos lesz és könnyes
s nem dalol bennem annyi kósza dallam:
térj be magányos ösvényemre
s kopogj be csöndben életem ajtaján . . .*

A M A R I O N E T T - K E R T

Éjszaka volt, mikor betévedtem a különös helyre. Talán tíz óra is elmúlt. A Tisza-partról jöttem, tikkadtan a nagy melegtől, mely még mindig csavarta testemből a verejtéket. Sem rokonom nem volt a városban, sem jóbarátom, s így teljesen idegenül lézengtem a sötétbemerült, elhagyott utcákon. Már meg is bántam, hogy elhamarkodottan, vagy a sors érthetetlen szeszélyéből éppen itt szálltam ki, midőn kilépve az egyik sikátorból, balkéz felé, egészen váratlanul, vakító fényárban uszó, kávéházi terraszt pillantottam meg. Máshol, nagyobb városban fel sem tűnt volna az ilyesmi, de ebben az istenhátamögötti fészekben meglepett a szokatlanul fényűző kivilágítás s a délszaki növényektől és emberektől zsufolt terras. Szinte nem volt természetes. Inkább egy roppant talapzatra mintázott alakcsoport benyomását tette reám, mint élő emberekét. Mintha egy bizarr izlésű művész, furcsa szeszélyből, színes viaszból öntötte volna ki őket. Sajátságos érzésemet még az is fokozta, hogy a különös kertben ülő emberek alig mozdultak. Legfeljebb annyira, mintha gyöngé, éjjeli fuvallat lengetné alakjukat. Emellett hangjukat sem hallottam. Lehet, hogy az utcára kitelepített rádió nyomta el, de az is lehet, hogy tulhalkan beszéltek. Aikuk mozgását azonban világosan láttam. Egészben véve valami természetellenes lassuság jellemezte őket.

A zene pedig állandóan szólt. Hol az utcai rádiótorok üvöltött, mint valami tüzes lehetet fuvó cső, hol a kávéházi cigánymuzsika ömlött ki lágyan, szertehullámozva, a zengő hasu hegedűkből.

Kíváncsian közeledtem a terras felé. Helyet keresek és letelepszem — gondoltam. Már pusztán időtöltésből is. De alig tudtam hozzájutni egy szabad asztalhoz. Ott — épp hogy leülhettem. Miközben megrendeltem üveg ásványvizemet, szemügyrevettem szomszédaimat. Megvallom: elég csalódással. Ennyi elszabott arcot még nem láttam egy rakáson. Mintha a természet csufot üzött volna teremtményeiből. Az egyik nőnek gyönyörű aranyszőke haja volt. De mikor megfordult, visszahökkenem tulvastag, trombitászerű orrától. A másik nőnek a haja ugy terült a hátára, mintha

durva pokrócból fésülték volna ki. A harmadik arcára pillantva, azt hittem: teljesen meztelenül látom. Szinte szemérmetlenül lökte, tolt a tikkadt bujaságát, anélkül, hogy egy mozdulatot is tett volna. Egy negyedik: akárcsak valami hatodrendű fodrászüzletből lopta volna bábféjét. Egy korosabb nő annyi ügyetlenséggel tatarozgatta testének hiányait, hogy egészen kétségbeejtett.

De a férfiak sem voltak különbek. Egész modorukat valami természetellenes kivasaltság s bókoló bárgyuság jellemezte. A tulajásba vitt hódolat szenilitással lengte körül hajlongó alakjukat.

Valamennyi közt legérdekesebb volt a szomszédban ülő elvirágozott hölgy.

Már láttam valahol. Sőt nem is egyszer. Először gyermekkoromban, valami képeslapban. Akkor nagyon nagy urnak volt a felesége. Később egy ecet- és petróleumszagu, sötét boltban találkoztam vele. Legutoljára egy régi, polgári házban. Akkor még fiatal voltam. Ő ugyanolyan öreg, mint most. Az arcát már akkor is hiába kendőzte. Bármelyik alakjára gondolok, mindig érzem patriciusi patináját.

Ismerősként tekintettem rá. De ő nem törődött velem. Kitarótan egyetlenegy pontra nézett: a semmibe.

Uj alakjában nagy nő lehetett. Ragyogó gyémántdiadém a kis gyémántcsillagok tündöklő karéjában. Régi szépségének nyomai még mindig látszottak. De akkor este már csak kísértete volt önmagának. — Visszarettemtől. — Az enyészetet éreztem. Mintha csak üvegszekrényből tekintett volna maga elé. Bebalzsamozva, felöltöztetve, kipingálva — teljes borzalmasságában. — Még soha ilyen halotti arcot! A többi lárvaemberek messze elmaradtak tőle. Mert ők még csak éltek, mozogtak valahogy. Mint a piszokban mászkáló puhányok és férgek. De ő — már rég meghalt. A gyönyörpoharat utolsó cseppig kihajtotta. A csömörig, az undorig, az utálatig. A dermesztő, a csontot hasogató ürességig, melyre csak egy másik felelhet: a halál szemgödrének fekete üressége.

Sokáig nem vettem le róla a tekintetemet.

Közben elhallgatott az üvöltő rádió, s a fekete ruhás cigányok álltak munkába. Boszorkányos vonóikkal valami sohasem hallott, bénítóan egyhangú, álmosító keringőbe kezdtek.

A lárvaszerű alakok bágyadtan álltak fel. A bókoló férfiak — öregek, fiatalok — odajárultak hölgyeikhez és hódoló szertartásossággal nyujtották nekik karjukat. Így vonultak be a fényes parkettü. kivilágított táncterembe.

S ekkor elkezdődött a tánc. Lassan, álmosan, bágyasztóan, ahogy a keringő furcsa üteme parancsolta. De egyszerre szélesebb ivbe fejlődve, kanyarodva, mintha ki akarna önteni, s el akarná

árasztani az egész termet. Akkor valami különös dolog történt. Egy rettenetes hang rikoltott bele a muzsikába. Egy képtelen futam vagy szólam. Ami mindenki lelkét megdöbbenetette. S amit az ismeretlen komponista meglepetésnek iktatott közbe. De ez fonákjára fordította az egész táncot és hangulatot. Mintha egyszerre minden visszafelé kezdene folyni, rohanni, egyre magasabbra dagaadva, duzzadva.

Mindenki megreszketett. Félájult szorongás kerítette hatalmába a táncolókat. Fullasztóvá sűrűsödött a levegő. Ám senki sem tudott megállni. A táncot tovább kellett folytatni. Büvületben, rémületben, elvarázsolva. Az ütem így parancsolta.

Keringni kellett. Már nem is a muzsika hangjára. Hanem valami minden hangot keresztülsípoló rettentő csontfurulya szavára. Hogy a lihegésbe fulladó tánc végén az ember egyszerre szemtől-szenibe találja magát a kezét szorító, s el nem eresztő halállal. A halállal, a maga egész förtelmében és undokságában, behorpadt orrával, foszló husával és ijesztő hullafoltjaival.

Nem bírtam már tovább. Félájultan támolyogtam ki a különös terraszról. De még hallottam, amint egyszerre leszakad a csend. S láttam, amint a primás keze megáll a levegőben, mintha oda volna szegezve. S azt is, mikor egy tudóbajos fiatalember csókranyújtott szája hirtelen megmeredt.

Még aznap éjjel elutaztam.

Szirmai Károly

IRODALMI SZEMLE:

K ö n y v e k

HALÁSZ GYULA:

ÉDES ANYANYELVÜNK

(Nyugat-kiadás)

Megérett a vetés, az elmúlt évek nyelvtani és stilisztikai vitája. Kazinczy óta nem foglalkoztunk annyit a magyar nyelvvel, mint mostanában. Századunk magyar szellemtörténetében szinte példátlan. Ebben a nyelvi védelmi harcban, gondos gyomlálásban az Akadémiától a Nyugatig mindenki olyan odaadással vett részt, hogy a világ nyelvei magányos árvájának, a magyarnak, valóságos új szellemi és lelki közösségét forrasztotta össze. Divatba jött a nyelv védelme, az összehasonlító nyelvész tekintélye. Tudós és laikus, a nyelv természetes, szerves, izes változatait egyformán csodálja. Gondosan ügyelünk arra, hogy a mindennapi élettel kapcsolódó nyelvünkbe ne csusszanak alaktalanságok, zencietlenségek, a gondolkodás éberségét kijátszó gyors és kényelmes torz szóképzések, amelyek az értelemmel nincsenek ugyan ellentétben, de az anyanyelv tiszta patakzását isza-

positják. Mert ha jól is tudunk magyarul és a Kazinczyak, Kölcseyek kései utódaitól — így a drága emlékü Kosztolányi Dezsőtől, aki halála előtti tavasz néhány éjszakáján át, a tiszta magyar nyelv racionalizmusáról beszélve, a dubrovniki kávéház márványasztalára ültette azokat a csodás szótöveket, amelyekből, mint egyszerű bűvész a varázslatos ciflinderből villámgyors változással a legszebb, a legköltőibb szavakat szökkentette dus színezésű csokorba — nagyon is sokat tanultunk. Mi, délkelet európai magyarok, a germán és a szláv nyelv mindennapi használatában, hajlamosak vagyunk arra, hogy anyanyelvünk gazdagságát, ezt a százhuszezer ezöböl álló kincsset, ellopítsuk. Nem ügyelünk nyelvünk hajlékonyságára, finomságára, légies könnyedségére, csinosítható mondani valóinkon belül is változatos csodáira és mint azt a két-három nyelvet, amelyeket anyanyelvünkön kívül, naponta használunk, siváran, minden cicoma nélkül beszéljük, úgy meztelenítjük le a magyart is, amire pedig képzeletünk legszebb kosztümjeit aggathatnánk. Sokszor

rádöbbsenek, ima, egész nap futkostam, ötven emberrel is beszéltem, de magyarul egy árva szót sem ejtettem ki. Fülemet azonban megütötte az a pusztá, eltorzított, minden irodalmi emléktől eltávolodott beográdi magyar nyelv, amit azok a bácskai földtől elszakadt és a nagyváros közönyébe szürkült magyar mesteremberek beszélnek, akik mindennapi szerb szavakat képzik magyarrá. Elmagyarosított szerb szavak ezek, sokszor a szerb szó is rossz s azt a tragikusan mulatságos hatást keltik, mint amikor a szekely baka, tiroli évei után, katonáskodásáról német szótöbblől képzett magyar szavakkal göhé izzel beszélt.

Mi sem tudunk sokkal jobban magyarul. Még kevésbbé tudunk szépen magyarul. Egy jugoszláviai magyar nyelvőrnek bizony nem lenne sem éjjele, sem nappala. Folyóiratainkat, napilapjainkat nem győznék javítani és fizikai erővel sem bírná azt a rengeteg intőt, ami íróinkat, újságíróinkat a magyar nyelvvel szembeni könnyelmű, szinte mindennapos merényleteikre figyelmeztetné. Bevallom, magamat is rajtakapom a bünözésen. Sokszor el is fog a félelem s elmélyülni készülő gondolataimra ólomként nehezedik a rejtélyes gond, tudok-e majd szövevényes gondolataim rejtelmébe, erőtlén nyelvem reflektoraival rávilágítani? Hol az utmutatás, a biztos vezető, aki megfogná erőtlén tollamat, vezetné reszkető kezemet s vajjon elég segítség, mentőv-e az, ha ilyenkor, szinte önkéntelenül, németül kezdek gondolkodni, azon a nyelven, amin hosszú éveken át beszéltem? Hiba-e a többnyelvűség? Minden különösebb fájdalom nélkül állapítom

meg: igen! Amit az egyikben nem talállok szépségnek, hajlékonynak, azt a másikban már hajlandó vagyok elfogadni. Azt hiszem, árva lennék, ha csak magyarul beszélnék és Délkelet Európának ebben a nyelvi bábélében rokontalannak, testvértelennek érezném magam, holott statisztika figyelmeztet rá, hogy az európai nyelvek között, anyanyelvünk a tizedik helyen van.

Ebben a kétkezésben, ebben az önmagammal vívott nyelvi harcban ért el hozzám *Halász Gyula* könyve, az »*Édes anyanyelvünk*.« Kétségültem rá. Tudtam megjelenéséről, részleteivel sűrűn találkoztam, rövid rádiókiadvonatait szívesen hallgattam. Mégis, amikor a könyv olvasásába fogtam, elszégyeltem magam. Éreztem, hogy mind az a kétkezés, gyengeség, amit hosszú évek során át írásaimba gyömszöltem, írásmódommá formáltam, magamévá tettem, ezzel a kedélyesen és mégis oly nyíltan leleplező vádirattal kapja meg azt a szekundát, amitől, ide s tova kerrek huszonöt esztendőn át, a mindenható szerkesztő urak, talán büntetés könnyelműségéből, talán bűnrészességéből, megkíméltek. Pedig Halász Gyula nem iskolamesteri típus és a nyelv őserdejében oly csodálatos biztonságú tájékozódásával, inkább az a szeretetreméltó vezető, aki a helyes ösvényre csodálatos könnyedséggel vezet rá. Megmutatja, hogy az út, amit eddig tettünk, kanyargós, időt és energiát fecsérlés volt s végül mégis az egyetlen célhoz vezetett volna. A könyv tartalmát ismertetni, annyi lenne, mint a könyv oly érdekes tartalommutatóját idejegyezni. Különbén sem ismertetési anyag. Valóban nem az a könyv, aminek

sulyát méricskéljni lehet. Jelentősége van, valahogy úgy, mint annak a nélkülözhetetlen iskolakönyvnek, amit az érettségi után, a belénk szorult iskolás aggodalommal, kis könyvtárunkba sorozunk. Jobb helyet nem is találhattam volna Halász Gyula könyvének. A Beöthy kis irodalomtörténete mellé tettem. Pedig, amint az író nem tanártípus, könyve annyira nem iskolakönyv. Sem tanári, sem nyelvészi pedantéria nincs benne. Inkább védelmi irat, harc a nyelv magyartalanságai ellen. Harci modorában, valóban kézen fogja ellenfelét és szépen, kedvesen, sokszor tréfás derüvel mutat rá: tulajdonképen nagyon kevés fáradtság, gondolkodás kell ahhoz, hogy hibátlanul beszéljünk anyanyelvünket s amikor oly kinlódva, a mihely verejtékszagával kalapáljuk, akkor minden bizonynyal vétkezünk. Nyelvünk akkor romlik, amikor a sok idegen szó befogadásával, az idegen nyelv nyelvtani, mondatszerkezeti hibáit is átvesszük. Kinlódunk az igekötővel, vétkes gondtalanul bánunk a tárgyi ragozással, nem vagyunk tisztában a határozott és határozatlan névelővel. És a szórend? Jobb erről hallgatni! Mjt tagadjuk? A nyelvrontás színtelen munkájának tompa zöreijéből, a hibás szórend fiilsiketítő lármiája zug s mégsem vesszük észre! Halász Gyula könyvének legnagyobb értéke az a bátorítás, amellyel olvasóit, a szórend körüli mulasztás ellen védelemre szorítja. Ebből, valóban tőle kaptam a legtökéletesebb utmutatást, a stílusom alárendelt mellékmondatainak terjengősségében és homályaiban olyan makacsul meghuzódó szórendi hibák elleni harcra felkészülést s a mondattorlaszoknak

kis, kerek, izes mondatokká rövidítését. S mindehhez mily eszközzel volt szükség? Szégyenlem bevallani, sem furóra, sem kalapácsra. Csak több, apró kis fekete pontra és az *ahol*, az *akit*, az *amely* és az *ahová* mellőzésére. Magam is csodálkoztam rajta, mily egyszerű és mégis mennyivel magasabb lett az, amit kifejezni akartam.

Mint minden tanítvány, a könyv vége felé, én is hálátlan lettem rendszeremmel szemben és könyvében több helyet aláhúztam. Rajta kaptam magam azon, hogy nyelvésznek csaptam fel. Merészségem a kitűnő Halász Gyula oktatásának nagy hatását igazolja. Ugy látom, hogy az »Édes anyanyelvünk«, a nyelv ápolóinak táborát növeli. Aki ezt a lázasan szép játékot egyszer elkezdte, aligha hagyja abba.

KAZMÉR ERNŐ

REMENYIK ZSIGMOND:

TÉLI GONDOK

(Pantheon-kiadás)

Azt hiszem, most telt be az esztendő, hogy *Remenyik* Zsigmond lírikus konfessziói és urhatmám-sága utolsó maradványát levetkező »Büntudat«-áról hallottam. Később el is olvastam. Mélyen megrendített. Irtam és beszéltem is róla, de sohasem hallgattam el, hogy a személyes élményeket az utóbbi években annyira kitergető új magyar irodalomnak ez egyik legértékesebb megnyilvánulása. Kendőzetlenségével, valóságos mementóul szélesülő

figyelmeztetés, hogy a magukat íróknak nevező firkászok hagyják el végre az égő arénát s az egyetemes emberiség érdekében, emelkedjenek addig a tiszta magaslato-kig, amelyeken életük, aktivitásuk valóban példátmutató lesz. Új könyve a »Téli gondok« is önvallomás. Mig azonban a »Büntudat«-ban, szülőfaluja állott szomorúságát, nyomorát idézi, addig kis terjedelmű új könyvében, a nyomor és szenvedés nagy közösségét öleli magához. Európát idézi, a sötét és alvilági érdekek Európáját, amelyben a geográfiai határok szűkülésével, a humánus is kivészében. S a jövőre mutatva, az emberi kornak addig az idilljéig ér, amikor már minden család külön, artikulátlán hangon, a maga egyéni dadogásával fog beszélni. Rokonok, szomszédok sem értik majd meg egymást. Beszél a szegénységről, a szegényperifériák csupasz szemétdombjairól, a szellem sivárságáról, amellyel szemben filmesek és darabgyárosok az élet napsugaras magaslatain sütkéreznek s amit produkálnak, az semmi más, mint »Garbo szenvedő vonaglása, egyegy ütemes foxtrott és néhány szemét regény.«

A »Büntudat« viziós, valóságképei elé Goethét idézte s egyéni műfaját »egy Goethe idézet margójára« írt jegyzetnek nevezte. Egyeszerre volt emlék, utinapló és önéletrajz. A »Téli gondok«-ra is il-

lene a »Büntudat« műfaja. Küzdelmes ifjusága, emlékei, a lerombolt gyártelepek és az üres gondok felé tartó hajnali sétáinak örömtelen utinaplója. És az önéletrajz? Kétségbeesett tépelődése, mit is ér az írás, a küzdelem, ha elvonultsággal jár, az írói felelőtlenségnek azzal a reménytelenségével, amellyel végig Európán, sok ezren kibélődnek s céltalan rimeket keresnek, amidőn fejük felett ég a világ. A »Téli gondok« előtt Heinét idézi, azt a mondatát, hogy ha majd nem lesz éhező és elnyomott, akkor munkáiba akár ennivalót is csomagoljanak. Szerény véleményünk szerint az »Apocalipsis Humana« sorozatával, a mai világképet író Remenyiknek fájdalmas lenne, ha harcoss állásfoglalásának tiszta és nemes humánusaiba piaci kofák zöld kalarábéfejeket csomagolnának. Keserű és irónikus lenne, bár ma aligha vár rá más sors. Az ő Európa szemlélete és a mai Európa között áthidalhatatlan az űr. Lirai jankiáltása, tér és idő felett lebegő belső harca, szépség és emberideáljai olyan eszméiségek, mint a Thomas Mann regényalakjainak sorstragédiái, amelyeket a Ma száznakozó türelemmel szemlél anélkül, hogy megértené. A »Téli gondok« írója Thomas Mannak különben is nagy csodálója. Csodálja, ahogy a világ pódiumaira kapaszkodva, az ostobaság és a gazság, az örület ragályával szemben felveszi a harcot s

a kulturának és a szellemnek abban a vegetatív életében, amiben a mai ifjuság oly lelketlenül öröklődik, munkássága megcsufolását látja. Reményik Zsigmond is belesüpped ebbe a végzetesen kulturpesszimizmusba és a ma reménytelen nemzedéke szellemiségének meghasonlását, megrendítőbb romantikussággal, mint épen a »Téli gondok« írója, nálunk valóban még senki sem rajzolta meg.

A »Téli gondok« is küzdelem, mint az »Apocalipsis Humana« sorozat minden újabb kötete s ez a donkihotei küzdelem annál nehezebb, tiszteletreméltóbb és tragikásabb, mert sem kora, sem generációs kortársai, nem nyújtanak reményt arra, hogy egyszer véget ér.

KÁZMÉR ERNŐ

HERMANN KESTEN:

FERDINÁND ÉS IZABELLA

(Regény, Práger-kiadás — Pozsony)

A kétszázötven oldalas nagy regény a középkor spanyol századait, majd kasztíliai Izabella és aragóniai Ferdinánd uralkodásának korát rajzolja. Írója: a német Hermann Kesten, a háborúutáni új írói nemzedéknek, így Ernst Gilaesernek, a »Jahrgang 1902«-ben elsőnek jelentkező polgári halálösztön írójának és Joseph Rothnak, a »Híób« című, nemes effektusu, meghatóan szomorú regény költőjének kortársa. A

háború és a forradalmak lázas éveit után vergődő fiatal írók közül, a legközvetlenebb és a legtisztább gáttalansággal fordul az antipolgár destrukciója, (»Josef sucht die Freiheit«) majd a zsidó élet problémái s a szomorú zsidó múltból kiemelkedő üldöztetések, szabadságot kereső népi mozgalmak felé. (Sabbatai Zwi) Két példásan szép tulajdonsága van. Tárgya koránik minden apró részletébe merülő alaposágával és finom, festői hajlékonyságu stílusával, a régi korok minden mozzanatában olyan alaposággal mozog, amilyenre a ma oly divatos történelmi regény és még a divatosabb regényes életrajz gazdag irodalmában, kevés a példa. Tulajdonképpen mindig a regénynek e két műfaja között van. Történelmet ír, mondhatnám azt is, hogy forrásmunkák gazdag anyagát meríti ki, majd rekonstruál. Összehordott, hatalmas matériájából, a kiválasztott hőst és regényes életet kísérő figuráival való összefüggését adja. A történelmi anyagot izekre tépi, hogy a plutarchosi mintára rácafozó életrajzi tanulmányába — valóságos pszichológiai tanulmányok — hőse természetrajzát, emberi fogyatékosságait és a tudata alatt rejtőző komplexuszumait feltárja. Így minden regénye, a most megjelent »Ferdinánd és Izabella« is, hiteles történelmi regény, pszichológiai tanulmány és az egyéniségek kultúrájában is kivételes értéket jelentő

Irodalmi szemle

regényes életrajz, aminek nagy fontosságot kölcsönöz az a szerencsétlen polgárháboru, ami napjainkban Spanyolországban most közeledik tragikus befejezése felé.

Herman Kesten új nagy regényének tulajdonképeni pozitív jelentőségét a mai spanyol polgárháboru Európájában is kitörő régi spanyol történelmi szellem domborítja ki. Elvitathatatlan, hogy e párhuzam kedvéért, műve történelmi jelentősége csökkent. Költői ereje, teremtő sugallata, az üldözöttek mellett állástfoglaló rokonszenve, mélyen egyetemes és emberi lelkeségéből, az igaz korszellem felülkerekedésének becsvágyából fakad. Ezt a vágyát úgy próbálja betölteni, hogy a XIV. és XV. század spanyol bábkirályainak és ágyasainak uralma után következő káoszából, castíliai Izabella vallásosságán és aragóniai Ferdinánd annyi cselszövényén át, a faji elkeveredés ma annyira aktuális kérdését tárja fel. Ennek első, nagy kísérleti területe a XV. század Spanyolországa, ahol a mórok és a zsidók olyan hatalmas gazdasági tulsulya ellen, a faji inficiálást megállítani akaró inkvizíció működött. Az »örök emberi« élet történetének ezzel a szomorú szakaszával szemben, az író megpróbál objektív maradni. A beteges uralomvágyon, a kapzsiságon, a perverzításon át is meg akarja érteni azt a hitet, amely az áhitat és a bensőség maszkjaival, embertestvéreit a lobogó máglyákra

üzi s bűncölöpökre feszíti, csak azért, mert az uralkodók hitbéli és igazságfogalma más, mint azoké, a szerencsétleneké, akiket a faj és a vallástisztaság, no meg a kincstár vagyonának gyarapítása érdekében el kell pusztítani!

A történelmi regény írójának örök, nagy viaskodása: hogyan és mennyire hozhatja közel, valóságos muzeumi mosszeségben levő korát a modern olvasóhoz, Herman Kestent nem izgathatja. Nála ezt a kérdést a két kor, a múlt és a ma hasonló viihara minden megépetés nélkül füzi össze és annyira megeleveníti, mintha nem korregényben lapoznánk, kronológiákkal sem kellene törődnünk, hanem mindennapi újságjaink valóságriportázsait olvasnánk. Megrendítő élmény!! Az írónak, az öncélú művésznek a más el kell kendőzni, hogy a múlt történelmi eseményeinek lázas, végtelen áradásán, lihegő és el-elűlladó rohamán át gyötrődjön a művészettel, a művészi örömmel és a művészi ökonómiával, amit mind a Ma ellen önt hatalmas vándíratná. Mert hiába a Múlt, Hermann Kesten nem tud a múlttal annyira összeforni, pártatlannak sem tud maradni, mintha valami kihalt, elfelejtett nép tragikus sorsát ábrázolná s nem tud oly atmoszférikus távlatban mozogni, hogy fojtogatón szuggesztív történelmi képeiből ne a ma fájdalomra sikoltana. Valóban a Greco-képek aszkétikus színehez és belső

viziójának engedelmeskedő festői eszközzeihez hasonlítható ez a regény, amelynek viola és biborszínű árnyain áttör a kék, a pokoli árulás, a hithez ragaszkodó mártírsors s annak a rideg, magányos alaknak árnya, aki, mintha korán kívül élne, a messze Indiákról álmodozik, majd felkerekedve, elindul, hogy ha visszajő, indiák, kolibrik és exotikus növények látványaival terelje el a figyelmet Torquemada máglyáitól, amelynek lángjain át a távoli Amerika, Kolumbus világa, mint a jövő új világa, új reményül, az üldözöttek új otthonául szinosedjék.

Művet és íróit egymástól elválasztani nem lehet. Az alkotó a mű s művében ott van az alkotó. A kritikus hiába keresi a magyarázatot és hiába próbálja a művet befolyásokkal, korszerűségekkal megközelíteni. Minden mű hiánytalan jellemkép, írója egyéniségének rejtett mása, önvallomása s ahogy

a »Ferdinánd és Izabellá«-ban a mai egész világkép is benne van, úgy kaotikus korunk irodalmának minden túlfűtöttsége írójában is. S ez a túlfűtöttség még mindig a genfi, Rousseau humanizmus, az a mindenkori baján felháborodó, minden igazságtalanságon felsikoltó szentimentalizmus, amely a világrend és az emberi szolidaritás megtántoríthatatlan harmoniáját keresi. Szerencsére azonban nem filozófus s a tökéletes művészi formákra való törekvés sem temperamentuma. De *Valaki*, aki ezt a nagyon összekuszált, elbozótosodott Európát az örök humánussal szeretné összekötni, s mint regényes korrajzának talig említett, de figuráinak sokadalmából mégis oly élesen kiemelkedett alakja, Kolumbus, ő is elindul, hogy a tajtékzó oceánon szélcsendet keressen.

KÁZMÉR ERNŐ

A Nyugat-folyóiratra és kiadványaira a Kalangya szerkesztősége szívesen közvetít megrendeléseket. Évi előfizetés 10 illetménykötetettel: 600 dinár. — A Nyugat utolsó kiadványai:

Dallos Sándor: *Dunántuli legendáskönyv*

Pap Károly: *Azarel*

Roger Martin Du Gard: *Vén Európa*

Marcel Proust: *Bimbózó lányok árnyékában*

Halász Gyula: *Édes anyanyelvünk*

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásaik azt indokoltá teszik.

1938. Augusztus—Szeptember

KALANGYA

8—9. Szám

Ödgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ IMRE

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Šećerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štamps Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar